لومړی خبرې

د ازبک کره چې وزېږي اوزبک شي
د خوشال کره چې وزېږي خټک شي

ايتنيکي هويت که له يوې خوا تاريخي محدوديت دی، خو له بل خوا بيا تاريخي واقعيت هم گ ل کيږي . دا محدوديت او واقعيت چې دواړه د زوک ې له ن خه راپيل کيږي، د اجتماعي عادت له پخ دو سره تقريباً د فطري طبيعت درج ته ان رسوي . کله نو دا خبره ب ه نه ده چې وايي عادت دوهم طبيعت دی . که په دې واقعيت وك ان سم وپوهوي نو بيا د خپل محدوديت په خوا و هم ې ر ه پوه دای سي .

له دې واقعيت خه که وك ت ر سي او يا له دې محدوديته خه ان راوباسي خو د بل چا ذهنيت چندا نه سي ور اړولای، که هغه که خپل وي او که بل، د اني محدوديت او واقعيت په عذر تاس هر کله د همدې محدوديت او واقعيت په هنداره ک ويني او بس .

د دې راز تاريخي محدوديتونو پ ژندنه او د واقعتيونو پوهنه د نن ورد اجتماعي ضرورتونو په جمله ک يوه خورا مهمه مسئله گر دل ده . هغه پو تن چې د کوم ايتنوس (توکم) د موجوديت او يا له نورو ايتنوسونو سره د هغه د اړيکو په مناسبت من ته را ي، وله د دغه شان محدوديتونو په پ ژندنه او واقعيتونو په پوهنه ک خپل يك جوابونه پيدا کولای سي . له دې جهته نو د هر چا لپاره د اوسن ن په گ و جرياناتو ک چې د تخنيکي گ دن او شعوري ب ا دن دواړو اجتماعي او انفرادي پديدې يو ای په ب ه مخ په وړاندې بيايي، دا خبره په کار ده چې ان هم په خپله او هم په نورو باندې سم وپ ژني .

د دې ملي دنـدې په احساس چـ د انساني رسالت يوه برخه يـ هم بولم، غواړم د خپل ايتنيکي هويت پر هغه محدوديت او واقعيت باندې يو ه ر ا واچوم چ د ژ ، شعور، خصلت، سيرت، عادت او چلند پر بنا يـ له ما خه يو پ تون جوړ ک ی دی. دا زما شخصي انتخاب نه دی، بلکـ تاريخي انتخاب دی چ د پ تني کلتور په قالب ک يـ زما ک و وړو ته پـ تني شکل ورکـ ی دی. دا شکل چـ زمـا په خيال د نورو شکلونو پـه پرتله نه ډ ر ننتلی او نه ډ ر وتلی دی خو هر ه چ دی په تاريخي لحاظ يـ زما سرنوشت را اکلی دی.

پ تون د ايتنيکي هويت په ر يو خپور او غوړ دلی قوم دی چ له ډ ـرو پ يـو راهيـس يـ پـه دې سيمه کـ خپـل اجتمـاعي، اقتـصادي، سياسي او نظامي نقش په يوه او بل رنـګ کـ لوبـولی دی. خـو د دوی د تاريخي ماهيت په باره ک دوې ړګندې خطاوې موږ ته په مخه را ـي. لـه يـوې خـوا د هيجـاني مبـالغو پـه زور لـه يـوې پـ تو سـندرې خـه داسـ هنګامه جوړ ي چ بايد د ن د سترو شهکارونو په سر ک اى ونيسي. خـو د بلـ خـوا بيـا د دې سـتر ملـت موجوديـت چـ د هغـه پـه عينـي او مـشهود واقعيـت کـ د تـاريخي بهيرونـو ګ. پديـدې تثبيـت سـوې دي، د يـوې بلـ سـندرې پـه تـاله بانـدې د ـفر درجـ تـه د خـوا پـه تـشو خبـرو راوستل کي ي. د دې لپاره چ د حقايقو په پ ژندنه او پوهنه ک د چپه او راسته تمـايلاتو تـر سياسي جـذباتو لانـدې نـه ـوك سپك سي او نـه ـوك ورك سي نو لازمه ده چ زمور په وړاندې پ تون ملت چ نن ورځ ن يوالو جرياناتو د هغـه نقش تـه د خپلـو منـافعو پـه حـساب يـو ـل بيـا ډ ـره خا ـه توجه راګر ول ده، د خپل جوړ ت، پرور ت او پاي ت پـه واقعي مـسير ک تر پلـ ن لاندې وپ ژنو.

په دغه منظور يو شمېر ا ولي مبادي چې د پې تنو د ولنيز تاريخ

ينو اړخونه اکي دلته وړاندې کېږي ي چې ايي په همدې مې تنود باندې به

ي نور جدي پلې ونکي ه ترا و . ي او د بشپې تيا تر امکانه به پراختيا

ورکړ ي .

کابل

13 – 12 – 1990

تاريخي انتخاب

د مې کې مخ نن ورځ په دونه بې لابې لو قومونو يا ولسونو پو لي دی چې وايي د ژبې په شاخص يې مجموعي شمېر نې دې لور زرو توکميزو واحدونو ته رسې داي سي . دوی وله په يوه ګ او نا اپه د سترګو په رپ کې نه دي را پيدا سوي، بلکې د يوې اوږدې مودې په اورده دوران کې ، د پرلپسې ز دنو، مې ه کې دنو، بدلونونو، او تونو، ګ دنو، بې ا دنو، خپرېدنو، ا د دنو او کرونو له ګو استحالو او پې چلو بهيرونو خه راوتلي او د همدې اوسنيو اکلو ايتينکي هويتونو يا ملي واحدونو بې لابې لو مراحلو او درجو ته را رسې دلي دي . د دې ورانده ولنيزې پروسې په روان سيل کې چې اوس وك تر مخ، وك بل چې رې د بې لابې ل کميت او کيفيت په حساب په يوه يا بل وطني او ملي ترکيب کې خپل پايې ت ته ادامه ورکوي، البته د بقاء او د موجوديت د دول وله داخلي او خارجي عوامل يې په هغه مقوله کې توحيد کې داى سي چې ايي د بيالوجې "د طبيعي انتخاب" پر موازات په ولنپوهنه کې "د تاريخي انتخاب" نوم پر کې وول سي .

"د تاريخي انتخاب" مفوله كه ه هم تر اوسه پورې په تيوريكي ډول تر علمي تدوين لاندې نه ده راغل خو د هغ مبادي او مفردات كـ ـدلاى سي چ د قومونو او ولسونو د را ږگند ـدو، ودې، وړاندې تـگ، تر شا پاته كـ ـدو، له منـ ه تلو او داسـ نورو بهيرونو په تاريخي پديدو كـ تر يـو ايه وموندل سي . له دې خبرې سره نو د ولنيز تـاريخ واقعي نه د ولنيزو هويتونو د پايـ ت او پرور ت په منظور خورا زيات حياتي اهميت كـسبوي او د ولنـ ذهنيـت هغـو علمـي قانونمنـديو تـه راگر ـوي چـ د ولنيزې هستـ د مـ يني او ژوند جريانونه اداره كوي .

"د تاريخي انتخاب" په مقوله كـ بنيـادي كـى چـ بايـد د هغه پـه ملاحظه د ايتنيكي يا ملي واحدونو د پايـ ت او پرور ت جريانونه وكتـل سي او د تاريخي قانونمند بـ لابـ ل عوامل يـ وموندل سي، پـه عمـومي الفاظو كـ "د ثبات او بدلون" په نومو ياد ـداى سي . هغه ثبـات چـ لـه بدلون سره مل وي او د دواړو تـر منـ يـوه مناسبه موازنه قايمه وي، يعن ثبات په بدلون كـ او بدلون په ثبـات كـ خپل موجوديت ږگندوي، نو د دې عواملو د تركيب په نتيجه كـ هغه ـه منـ ته را ـي چـ تكامل ورته ويل كـ ـداى سي . خو كه چ رې ثبات بدلون ته مجال نه وركوي او يا بدلون پر يوه مخ ثبات له منـ ه اخلي، نو هلته د تكامل ـاى ارو مرو د انقراض يا نفي له خوا ـخه نيول كيـ ي .

د بيـالوجيكي جريانـاتو پـه طبيعـي انتخـاب كـ هـم هغـه انـواع او ا ـناف چ د ثبات نهايي حد ته ورسيـ ي او نور نو په خپل وجود كـ د بدلون استعداد ونه لري، نو كه ـه هم د يو ډول شرايطو په زمينه كـ خـورا تكـ ه بلل كـ ـداى سي، لاكن د خپل دغه شان اختـصا ـي هويت پـه وجـه د انقراض په لاره كـ د نفي تر سرنوشته ـان رسوي . له بله پلوه بيا د بدلون

عمليه هم دا غواړي چ باید د یوه ثبات په زمینه ک خپل ان رگند ک ي . تکامل نو ه په طبیعي او ه په تاریخي ساحه ک یو داس حالت دی چ د ثبات او بدلون د متضادو او پرله اخ لو پروسو له توازنه خه من ته را ي .

لکه نگه چ د طبیعي انتخاب د جینی یکي قانونمندیو په ر ا ک د پوهن له لارې د کورنیو حیواناتو او نباتاتو د تولید او تکثیر لپاره "مصنوعي انتخاب" من ته راغلی دی، دغه رنگه دا خبره د امکان په ساحه ک دننه ده چ د تاریخي انتخاب د اجتماعي قانونمندیو په ر ا ک د پوهن په وسیله هغه لارې او چارې وموندل سي چ "د شعوري انتخاب" تر نامه لاندې د استفادې وړ وگر ي .

د ن یوال تاریخ په روانه دوره ک چ و کلونه پرلپس د سوسیالیزم او کاپی الیزم تر من ډ ره شدیده مقابله جاري وه، نو هر یوه د هغه بل د ړنگ دو یا مغلوب دو په منظور د ایتنیکي یا ملي شعور د راوی دو او پیاوړي ک دو لپاره زیار ایستی او د همدې متقابل پروس نتیجه ی وبولئ چ اوس د ن یوالو تضادونو په غ ـ ک ورو ورو ایتنیکي هویتونه یا ملي واحدونه زمونږ تر سترگو لاندې په سیاسي واحدونو باندې هم تبدیل ي . له دې جریانه سره نو نن تر بل هر وخت "د شعوري انتخاب" نقش خورا ډ ر را سرب ره سوی دی .

په شعوري انتخاب ک چ له تاریخي انتخابه خه نتایج اخلي، تر ولو ستره پو تنه له داس کو سره اړه لري :-

1. د ثبات کوم عنا ر باید انتخاب سي؟
2. د بدلون کوم عنا ر په ثبات ک وده وک ي؟
3. هغه تاریخي مجموعه چ د ثبات او بدلون د شعوري انتخاب له

مسئل سره ي وك مخامخ وي، كوم ډول ثبات راوستلای سي، او ه راز بدلون منلای سي؟

4. **هغه ولنيز واك چ د ثبات يا بدلون د عنا رو شعوري انتخاب كوي، په خپله كوم موازين په نظر ك نيسي او تاريخي انتخاب د كوم اجتماعي دري په پله ك درولي دي؟**

د ثبات يا بدلون په گ و اقتصادي، اجتماعي، كلتوري او سياسي مسايلو پورې مربوط د شعوري انتخاب يا اختيار مسئله له هغه تاريخي انتخاب يا اجبار سره مخامخ اړه پيدا كوي چ د چا د ولنيز تاريخ په پروسه ك ي خپل نقش لوبولی او تثبيت ك ی وي .

ټولنيز تاريخ

وايي دا خبره د لوم ي ل لپاره په علمي مفهوم د ارستو له خوا راوتل ده چ "انسان مدني بالطبع" دی . د نن ور په تعبير د دې ړرگندو معنا دا ده چ ولنولي يا د اجتماعيت روحيه له لويه سره خه د بشر په خ ه ك اخ ل ده .

د انسان د مدني يا اجتماعي واقعيت منشاء زياتره د سترو پوهانو له خوا خه د يوې طبيعي يا غريزي پديدې په ر وول سوې ده . د مثال لپاره اينگلس يو ای ليكي :-

"په هغه تكامل ك چ انسان له م مونه خه راك ی دی، د عواملو په جمله ك ي زما په عقيده يوه ډ ره اساسي رافعه اجتماعي غريزه ده . لوم نيو انسانانو ارومرو په ډله ايزه توگه ژوند كاوه، او ونه چ د ت رې زمان تر حالاتو پورې زمور ليد رس دلای سي نو وينو چ همدې خبرې حقيقت درلودی، (1 – ش، 369 – م)" .

بـشري ـولنـه پـه غريـزي حـساب يـوه طبيعـي پديـده ده چـ پـه بيالوجيكي سطحه كـ له حيواني ولن خه چنداـ توپير نه لري . خو د دې ـولن د بـشري او حيـواني حالـت تـر مـن اساسي تـوپير لـه هغـه ايـه راپيل كيـ ي چ انسان پـه توليـدي چـارو لاس پـورې كـوي . د دې بيـان پـه توضيح كـ د اينگلس هغه ـرگندونه د يادون ور ده چ وايي :-

"د بشري او حيواني ولن تر من اساسي تـوپير پـه دې خبـره كـ دى چ حيوانان منتها (ولونه) كوي، خو په داسـ حال كـ انسانان بيـا توليـد سر ته رسوي، (1 – ش، 368 – م)" .

مـاركس چـ كلـه د حيـوان او انـسان تـر مـن د و ـش پولـه ـاكي نـو د توليد پر ـكي داسـ زور اچوي :-

"انسانان كـ ـدلاى سي د شعور، مذهب او يـا كـوم بـل شي پـه وجـه چ ستاسـ خوښ وي، له حيواناتو خه را بـ ل سي . خو دوى پـه خپلـه انونـه هغه گـ ى له حيواناتو خه را بـ ل كـ ه چ د خپـل ژونـد د لوازمـو پـه توليـد يـ شروع وكـ ه، (2 – ش، 31 – م)" .

د پورتنيو ـرگندونو په ر ا كـ دا ـكى تر يوه حده رو ـانه سـو چـ د حيوانـاتو حيـاتي فعاليـت يـوازې تـر دې ـكـي رسـ ـداى سي چـ د قـدرت تيار طبيعي پيداوار د ـان د مصرف لپـاره را ـول كـ ي، خو انسانان بيـا د طبيعت په ورشو كـ يوازې د همداسـ تيارو پيداوارو په را ولونه غاړه نه باسي، بلكـ له خپلو اړتياوو سره سم د هغو توليد ته هم لاس اچوي .

اوس نو هغه ولنه چ د توليدي چارو په روابطو كـ يو اى كيـ ي لـه غريـزي نوعيتـه خـه د تـاريخي خـصلت سـاحـ تـه انكـشاف راكـوي او د زمـا پـه اوږدو كـ يـ د مـادي توليـداتو او معنـوي ايجـاداتو ز رمـ پرلپسـ هم بـدليـ ي او هم پراخيـ ي . دا كـ مـ داسـ مثـال لـري لكـه د

توالد او تناسل عمليه چې د انسان په مورد کې د حيوان په څېر د ژوند يوه بيالوجيکي پديده ده، خو کله چې دا پديده په اجتماعي زمينه کې ځاى نيسي نو خورا ډېري کلتوري چارې ورسره را پيدا کيږي چې بېلابېل شکلونه او ډولونه يې د تاريخي موسساتو په شان د ژوندانه په تعاملاتو کې خپل پياوړى نفوذ ساتي. د توليدي چارو په روابطو کې را يو ځاى سوې ټولنه چې د همدې روابطو په وجود کې يې تناسلي دودونه، کلتوري پيوندونه، ژبني اشتراکونه، اعتقادي چلندونه، سياسي هويتونه او داسې نور په لسهاو تاريخي، اجتماعي بعدونه د تشکل او تکامل ناپايه لار په خوله ورکوي، نو دغه ټوله څو اړخيزه متحرکه او متحوله مجموعي پروسه له سره څخه تر اوسه د ټولنيز تاريخ په نامه ياد ېدلاى سي.

په علمي زمينه کې دهغو معلوماتو ته د ټولنيز تاريخ نوم ورکول سوى دى چې د يوې دغسې ټولنيزې مجموعې تاريخي بدلېدني او اووښتنې د زمانې په اوږدو کې تر پلټنې لاندې نيول کيږي. د اجتماعي علومو په يو معتبر قاموس کې د ټولنيز تاريخ لپاره داسې يو تعريف تدوين سوى دى :-

"د ټولنيزو روابطو د بدلېدونکو شبکې، د ټولنيزو مؤسساتو د ودې او د ټولنيزو خيالاتو او ارزښتونو په برخه کې د اووښتنو څېړنې ته ټولنيز تاريخ ويل کيږي، (3 – ش، 655 – م).

د ټولنيز تاريخ بنيادي توپير له بل هر راز انفرادي تاريخ سره دا دى چې دا د يوه ژوندي او موجود واقعيت سره په مخامخ رابطه کې د هغه سابقه تر څېړنې لاندې نيسي، خو پرته له دې نور تاريخونه بيا عموماً سر تر پايه د مړو په باره کې د تېرو زمانو تېر سوي نکلونه ګڼل کيږي. د انفرادي تاريخ يا د مړو کسانو د نکلو په مضمون کې کېدلاى سي چې هر راز تخيلي او ادبي مبالغې په يوه او يا بل نيت هلته وويل سي، لاکن په

ولنيز تاريخ ک چ د هغه مضمون ژوندی قوم يا ولس وي او په خپله د يوې تاريخي محصلا په ر د هغه واقعي وجود ستاس په وړاندې له خپله تاريخه خه سمه دمه نمايندگي کوي، نو دا راز ب بنياده بيانو ته چ مخامخ له موجود واقعيته سره سر نه خوري، د منلو مجال نه پاتيږي.

بل مهم تفاوت چ ولنيز تاريخ ي د تاريخ له نورو ډولونو سره لري، په دې برخه ک دی چ د ده منابع او مدارك هي لازمه نه ده چ ارو مرو به د انفرادي وگ و د خپل وخت د خيالاتو او انتباهاتو کتبي پديدې وي، بلک د ده مدارك تر ډ ره حده د توليدي طرزونو، ژبنيو پديدو، کلتوري مؤسساتو، اعتقادي جريانانو، رسوماتو او داس نورو اقتصادي، اجتماعي، کلتوري او سياسي حالاتو له ت رو او موجودو واقعيتونو خه جوړي ي.

د پښتنو د ټولنيز تاريخ عيني منابع

د تاريخي انتخاب هغه پروسه چ زموږ د سيم د غرونو او رودونو په طبيعي ورشو او ناوو ک ي د پ تانه د موجوديت خ ه اخ ل او د هغه د انگ ي ايتنيکي هويت لويه پرگنه ي د گ و جينيکي، اجتماعي، کلتوري او سياسي شرايطو د التقايي بهيرونو له منـ ه خه را ايستل او د تاريخي ثبات يوې ينگ او پخ درج ته رسول ده، له هره پلوه په دې ارزي چ د بشري ولن د ب لابل و هويتونو د تشکل او تکامل د قانونمنديو د پوه ـدن په برخه ک يوه په ان پوره او بشپ ه کلاسيکه نمونه وگ ل سي.

د پ تنو د جوړ ت، پرور ت او پاي ت زياته برخه چ د غرنيو ا وبو په و يا بدو شرايطو ک د پياوړې پوونده گر او د وړې پيمان د

ازادې كرونده ګر او هم د دې دواړو توليدي طرزونو تر منځ د اختلاط په روابطو كې تېره سوې ده، نو د همدې قوم په وجود كې يو شمېر اجتماعي خصلتونه را پيدا كړي دي چې د "ثبات" عناصر يې هر وخت د "بدلون" تر عواملو غالب ليده كېږي.

دا چې تر نن ورځې پورې د پښتنو په ولسي ژبه كې، د پښتنو په دودونو كې، د پښتنو په ټولنيزو تعاملاتو او يا په مجموعي توګه په "پښتونواله" كې د لرې او لرغونو زمانو ځرګندې ځانګړې ژوندۍ ساتل سوې او پاللې سوې دي، د همدغه تاريخي ثبات نتيجه يې بولو چې پايه يې بايد په شكه د توليد د طرز تر ثباته پورې ورسېدلای سي. د دې او بد خبره يې دلته نه سي مطرح كېدلای، ځكه هغه د ټولنيز ژوند د ارتقايي موازينو له مخې پر كړې ته رسېږي.

(1) - رنګه چې وله په پښتني پرګنه د ګل په توګه يوه كلتوري مجتمع ګڼله كېدلای سي او هم يې "ژبنی جمعيت" د نامه او محتوا په حساب له "ايتنيكي هويت" سره تر ډېره پايه پوره سمون خوړلای سي، نو ځكه ژبني مدارك يې تر هر بل لومړي په ډاډه زړه د ايتنيكي مداركو په ځاى د ټولنيز تاريخ لپاره كار وركولای سي. دا خبره مو كرته كړې ده او يو ځل يې بيا هم كوم چې د پښتو او پښتون سر يو د بل سره په تاريخ كې تړلي دي. له هره پلوه چې كوم يو را پيل كېږي، د هغه بل مبداء هم بايد په هغه ځای كې ولټول سي.

د پښتو ژبې په واحد وجود كې د "ښ، ږ" او "خ، ګ" دوې لوېې لهجوي ځانګې كېدلای سي چې د پښتون په واحد وجود كې دوې لوېې منطقوي ځانګې او يا خو د ډېرې لرې زمانې په نهايي تحليل كې به ځلا ايتنيكي او جينيټيكي ځانګې هم مونږ ته را وښيي. په هره ځانګه

ک دننه گ شم ړ ښلاب ا لهجې او وراش ک ـدلای سي چې موږ ته گ شم ړ ښلاب ا قبیلو او تپې را ړرگنـدې ک ي . د لویو ـارونو په مرکزي حـوزو کې بیـا د گ ـو ولسونو سیمه ایـزه لهجـه هم د ـاري پ ـتنو د گ ـو قومونو تر منځ د اجتماعي توحید او اقتصادي انکشاف ژوند نمونه بلل ک ـدای سي . د ژب ـاري او کلیوالي توپیرونه یې پر نورو علایمو سرب ره د ـاري او کلیـوالي ولیـو پـر پ ژندنه بانـدې هم ړرگنـد دلالـت کـوي . هـر وك چې په هره رابطه خپل ـان له بل سره پیوندوي او یا یې ـنډ راب لـوي خـو یـوازې علمـي شـاخص یـا واقعـي ړرگنـدوی چـې د پـ ـتني رابطـ پـه حقیقي پ ژندنه ک سم کار ورکوي، هغه پ ـتو ژبه ده او بس . د همدې ژب تاریخي نتیجه ده چې وك د پ ـتون په ول راک وتلی او یو بل وك بیـا ـ وتلی دی . پر ژبني مفهوم سرب ره د پ ـتو کلتوري مفهوم همدارنگـه د پ ـتنو د اجتمـاعي دودونـو او رسـمونو پـه ړرگندونه او پ ژندنـه کـ سـمه لاره وولای سي .

(2) - د ژبنیو ب لگو په جمله ک د پ ـتو شفاهي ادبیات چې د پ ـتني ولنې د ذهني او عیني ژوند په عملي جریان ک راز ـدلي دي او د پرگنـو تاریخي حافظ البته د حیاتي اړتیا په غو ـتنه له یوه پ ـته ـخه بل ته د ژبـ پـه زمینـه کـ د ت ـرو زمـانو د پاتـه یادگـارونو پـه ـر تـر دا اوسـه لا ژونـدي سـاتلي دي، ر ـتیا هـم د خـورا کـره منـابعو او مـدارکو پـه شـان د پ ـتنو د ولنیز تاریخ لپاره تر استفادې لاندې راتلای سي . په دې ل ک په ت ړه بیا متلونه، لنډ او هم یو شم ر ژبني ا ـطلاحات په زیـات دقـت ارزي . ـکه په هغو ک د اجتماعي، اقتصادي ژوند گ خصو یات چې د رشد یـنو مرحل هم ـ معلومیـ ي د سوچه ژبـ پـه سـوچه کلتـور کـ ثبت شـوي او د پـ ـتنو د غـالب بـ سـوادې پرگنـ له برکتـه بـ لـه کـوم

ړګندې لاسوهنې، ثابت او سالم را رسېدلي دي .

(3) - په دې پسې د پښتون ملت کورنۍ، کهولونه، خېلونه، قبيلې او قومونه چې جلا جلا او هم سره يو ځای د پرله پورې او تمام عيار سيستم په څېر د تاريخي تشکل او تکامل په شاکلي قالبونو کې ايجاد سوي او د نسبي نقش ګولنيز آثار يې حتی تر دې آنه لا هم ادامه لري، په مجموعي توګه د قبيلوي نظام يو داسې بشپړ کلاسيك مثال ړګندوي چې ټولو اقتصادي، اجتماعي، کلتوري او سياسي ابعادو يې تر خپلو نهايي امکاناتو پورې کامل انکشاف کړی دی او زما په فکر د پښتنو، د تاريخي ځينګوالي په وجه د سيمې يا نړۍ په سويه ځايي دا نظام په خپله نوع کې د بشپړوالي له پلوه ډېر لږ ساري ولري . په دې برخه کې هم د ثبات عناصرو هغه نقش لوبولی دی چې دا سيستم يې د تخريبي عواملو له پياوړو اغېزو سره د يو ځيپيك تاريخي اثر په توګه سالم را رسولی دی . د پښتنو د قومي نظام په ټولګيو واحدونو کې چې د اقتصادي، اجتماعي، کلتوري او سياسي قانونمنديو ټولې خواوې يې په ښکاره ليده کېدای سي، داسې زيات فاکتونه سته چې د بشري ټولنې د انکشاف له نظره پر زياتو تاريخي اړخونو باندې رڼا اچوي . په پښتني پرګنه کې لوی او واړه نسبي هويتونه چې په خپل منځ کې او دباندني مناسباتو کې پاس او ښکته درېځونه هم لري، په پښتو ژبه کې يې داسې خاص نومونه له ځانه سره خوندي ساتلي دي چې د ژبني خصوصياتو له پلوه د هغو په باره کې دا حدس وهل کېدای سي چې خورا لرغوني دي او لفظي مفاهيم يې د تاريخ په ډېرو لېرو تاريکيو کې ډوب دي . په دې جمله کې البته ځينې نوي نومونه هم په مخه راځي چې تاريخي دلالت يې سمدم د اسلامي دورې په زمانه کې تثبيت کېدای سي .

(4) - نسبي شجرې چې د پ ښتنو په خپل کلتور ک له لويه سره ځنګه شفاهي ميراث دی او بيا يې په وروستنيو زمانو ک د وخت له ايجابه سره کتبي ساح ته هم انکشاف راک ی دی، په دې معنا د پ ښتنو د ايتنيکي جوړ ت يو شم ر خصو يات انعکاسوي چ ب لا ، ل ولنيز واحدونه يې تر خا و نومو لاندې په يوه ټاکل زمانه ک ثبت ک ي دي او هر قومي واحد چ هلته يوازې د تناسلي پيوند محصول ګ ل سوی دی هغه د شجرو د سطحي او روايتي تعبير پر خلاف په ا ل ک د اوړدې زمان د اجتماعي، اقتصادي واحد يو جوړ ت بلل کي ي. تر خا و او عجيبو نومو لاندې د قومي واحدونو زيات شم ر چ په نسبي شجرو ک په مخه را ي، يو داس غ تلی مدرك جوړوي چ سر ره پر نورو خبرو د پ ښتنو د تاريخ ديموګرافيك شرايط هم ر ګندولای سي.

(5) - پ ښتونواله چ د ولنيزو تعاملاتو، قوانينو، عاداتو، اخلاقو، دودونو او يا په بل لفظ د پ ښتني ټولن د داخلي روابطو او خارجي مناسباتو تاريخي مجموعه احتواء کوي او په يوه يا بل مقياس نن ورځ د هغ په وجود ک مثبت او منفي عنا ر هم دواړه موندل ک ېدای سي، ټوله يو ای د ګ ل په توګه داس کلتوري منبع ده چ د دولت تر مؤسس وړاندې د پ ښتنو د اجتماعي ژوند پر ټوله تاريخي پروسه باندې پوره ر ا اچوي. که پ ښتونواله چ په ن يوالو معتبرو آثارو ک له وختي ځخه لا په همدغه خپل نامه تسجيل سوې ده د عام رای د نظر او عمل په ټولنيزه زمينه ک د تقنينيه، قضائيه او اجرائيه ټول هغه عنا ر يو ای په ان ک لري چ د بشري جامع د نظم لپاره ټولنيز تاريخ ز ولي دي.

(6) - هغه م ښتولوجيکه روحيه چ په ټولنيزه حافظه ک د پ ښتنو تر منځ په ک نو، و کو، او انګ رونو ک تر دې وخته لا پاته ده د پ ښتنو په

ـولنيز تـاريخ كـ د اجتمـاعي شـعور گـ ـ چـارې پـوره ـكاره كـوي. د تيولوج په برخه كـ يـ داسـ شـواهد ـوول كـداى سي چـ دې ولس ويـديزم، بـوديزم او زردشـتيزم تـه تـر سـوونو كلونـو گروهـ ـدن وروسـته د اسلامي تعليماتو بلنه پـه ارگانيـك سـويه د ـان لپـاره منلـ ده او د ـينـو ـرگندو وجوهـاتو پـه دليـل يـ خپـل بـارز نقـش د مـسلمان پـه خپـر ـدو او ـينگ ـدو كـ لوبولى دى. د مـ ـتولـوج او تيولـوج ژورې اغـ ـزې يـ پـه كلتوري زمينه كـ اوس لا هم په سمه توگه مطالعه كـداى سي.

(7) - پـ ـتانه د پوونـده گـر د ژونـد پـه اوردو آزمويـ ـتونو كـ د سيمـ د اراضيو د رنگا رنگ سـ و او تودو شرايطو سره هم له كـوچي پلـوه او هم له اقتصادي پلوه تر هر چا زيـات پـه دقيقه توگـه آشنا سـوي دي او لـه دې بابته نـو د حيـاتي سـوقياتو پـه زمينـه كـ هـم د بـري او هـم د تـ. ـتـ پـه امكاناتو پوره پوهـ ـدلي دي. د كوچي ژوند په دايمي پروسه كـ د پـ ـتنو نظامي نقش چـ په خپل وخت كـ سياسي . گـ هـم ورسـره مـل وې، ـو ـر پخوا راسرـ ـره سوى دى. د غزنوي امپراتور له زمانـ راهيسـ د پـ ـتني قبيلو واحدونه د مركزي دولتونو په نظامي سيـسـ م كـ داخـل سـوي دي او پر هند باندې د مغلو په اورده واكمنـ كـ هم د ـينو اقوامـو ونـ ه ـرگنـده ده. د اجتمـاعي، اقتـصادي رشـد سـره مـوازي د پـ ـتنو د نظـامي خـصلت پياوړي كـ ـدو دلته هلته د يو شمـ ـر وړو او لويو قبيلوي اتحاديو پـه تكـوين كـ ـان را ـرگنـد كـ ى دى چـ كلاسيـك نمونـ يـ د يوسفزو پـه سـتره كانفدريسـ راپيل كيـ ي او د غلجـو د كانفدريسـ او تـر هغـ وروسـته د درانو د كانفدريسـ په وجود كـ د غـ دولتـي امپراتـور درجـ تـه ـان رسـوي. دغـه كانفدريـسي گـان چـ يـو پـه بـل پـسـ د رشـد او تكامـل لـه مرتـب انكـشاف ـخـه نماينـدگي كـوي د پـ ـتنو د ـولنيز تـاريخ پـر عينـي

پروسه باندې پوره ر ا اچوي .

پورتني موارد هغه كلي مدارك او واقعي منابع دي چې د سم تحليل په اساس د پ تنو د ولنيز ژوند مادي او معنوي پروسه د خپل تاريخي واقعيت په زمينه ك مور ته را ووالاى سي .

د پښتنو د ايتنيكي ريښې لرغونی څرک

"هندو اروپايي" علمي ا طلاح چې د (1813 م) كال راهيس د ژبنيو نو په نتيجه ك استعمال ته لو دلې ده، يو شم ر هغه خپلوان ژب افاده كوي چې په مشترك ا وبي ك د لرغون كورن په حساب البته د (آريايي) په نامه باندې هم ياد داى سي . د ژبپوهن له دري ه كه ه هم ژب له اقوامو خه تجريد كي ي او په هوا ك د دوی پر رغونو، كلماتو او داس نورو خصو ياتو باندې علم راوستل كي ي، خو په ولنپوهنه ك چې له واقعيت سره سم ژبه پرته له ولن او ولنه پرته له ژب خه نه سي تصور ك داى، نو د ژب سره ارومرو د هغ د خلكو تصور هم ساتل كي ي . په دې ډول نو كله كله د هندو اروپايي يا آريايي ژبو تر من د وتي او لفظي خپلويو له ياد دو سره د هندو اروپايي اقوامو تر من د ايتنيكي خپلويو خبره هم ارومرو راولاړ ي . د ژبنيو پديدو اشتراك په ت ره بيا په لرغونو زمانو ك چې د انتقالاتو تخنيكي، اقتصادي، اجتماعي، كلتوري او سياسي زمين زيات وسعت نه لري ب له شكه د ايتنيكي مباديو پر اشتراك باندې هم ل يا ډ ر دلالت كولاى سي .

پ تو چې د ژب او پ تون چې د ايتنيك په لحاظ د آريايي حوزې په مركزي ا وبي ك د خپل تكوين او تثبيت لرغون مرحل ت ري ك ې دي نو دا هي عجبه نه ده چې د ژب په سوچه مشتركاتو ك د ايتنيكي

مشترکاتو ړرك هم وموندل سي .

لـــوم ی د (ټ)، (ځ)، (څ)، (ڇ)، (ړ)، (ږ)، (ښ)، (ڼ) اروپـــايي او هنـــدي ږغونه چ د پ ـتو ژب په جوړ ـت ک ی یـو ای خپل پوخ موجودیت تثبیت ک ی دی، یوازې د وچ ـوتي تصادف ز نده نه ـکاري بلکـ د اروپايي او هندي ولسونو د سیمه ایز اشتراك په مرکزي نقطه ک د پ ـتني ترکیب پر ایتنیکي خ ـه بانـدې هـم ـرګنـد دلالت کـوي . د التقـاء پـه دغـه من ـن نقطه یا پ ـتني ا ـوبي ک چ د لرغوني تاریخ ګ بهیرونه یو د بل سره اخ ـل سوي دي، د پ ـتو او پ ـتنو په ژبني او ایتنیکي ترکیب ک یـ د هرې خوا آثار په بشپ ـه توګه یو ای توحید ته رسولي دي . همـدا دلیـل دی چ ژبپوهان د زیاترو ژبو په پرتله پ ـتو د ږغونو په حساب ډ ـره ب ایـه ګ ي . کـه هغه هم اروپايي او هم هندي ږغونه دواړه په ان ک لري .

په دې پسـ غواړم دلته د مثـال پـه توګـه د پ ـتو ژب یو دوو بنیـادي کلمو ته پام راوګر وم چ ستړې اجتماعي، اقتصادي مفـوا افـاده کـوي او د ایتنیکي شواهدو ړرك هم په لاس راکـوي . زمـا لـه معلومـاتو سـره سـم لوم کلمه ی هم د هندي او هم د اروپـايي حـوزې لـه معـادلو کلمـاتو سـره ډ ـر ن ـ دې لفظي او معنـوي یـووالی لـري، خـو دوهمـ یـ البتـه یـوازې پـه هندي حوزه ک خپل تاریخي موجودیت ساتلی دی . لوم کلمه (ګنـ) او دوهمه ی (ورځ ه) ده .

د (ګنـ) پـه بـاره کـ مـا د (1985 م) کـار راهیسـ پـه ینـو لیکنـو کـ یادون ک ې دي خو په (1988م) کال ک مـ یـوه مقاله پـر وکـ ه چ د یـو شمـ ـر مقدماتي ـرګندونو سره پر دغه مضمون په یو ه تفصیل ږغ ـدلی یم . ه یـ بولم چ د هغ مقال متن دلته را دمخه ک م :-

(۱) گنی :

"د ژبـ او قوم (ایتنوس) تر منـ مسئله د هغو خبرو له جملـ خه ده چ په تیوریك ډول په ایتنولوجـ او په امپیریك ډول په ایتنوګرافـ کـ تر نـ لاندې نیول کیـ ي .

تر هغه ایه چ د ژبـ او قوم رابطه د بشري تاریخ په سابقه کـ په عمومي توګه تعقیب کـ ای سي نو له یوې خوا خه لیده کیـ ي چ یو شمـ ر ژبـ د خپل ا لي قوم د اقتصادي، اجتماعي، کلتوري او سیاسي انکشاف په دلیل له خپلـ ایتنیکي محدودې خه وتلـ او نور بـ لابـ ل ایتنیکي هویتونه یـ هم په خپله حوزه کـ راکـ ایستلي وي . خو بل پلو ته بیا داسـ ژبـ په مخه را ـي چ دغه راز انکشاف یـ نه وي په برخه سوی، بلکـ د قوم نوم او د ژبـ نوم یـ یو له بل سره ت لي پاته وي او په هم دې اساس یـ "ژبنی جمعیت" له "ایتنیکي هویت" سره بشپـ مطابقت کوي .

کومـ ژبـ چ د اقتصادي، اجتماعي، کلتوري او سیاسي رشد په نتیجه کـ یـ د خپل قوم له نامه سره اړیکـ شلـ لي وي او بـ لابـ ل ایتنیکي واحدونه یا قومي هویتونه یـ په خپله غ . کـ را یو ای کـ ي وي، نو د کلماتو او الفاظو تاریخي بـ لګـ او داسـ نورې ژبنـ پدیدې یـ یوازې د یو انګـ ي قوم پخواني جریانات نه انعکاسوي، بلکـ د متعددو قومونو او ګـ و ولسونو د ژوند حالات بیانولای سي . اما داسـ ژبـ چ د یو شمـ ر عواملو تر اغـ زې لاندې د خپل قوم له بومي ساح خه نه وي وتلـ او د هغه له نامه سره یـ خپله رابطه نه وې شلـ لې نو ضرور د هغه قوم د اجتماعي، کلتوري او اقتصادي سابقـ په نسبت د تاریخي مدارکو او منابعو په توګه ژبني ذخایر ورکولای سي .

زمونږ د هیواد په ژبو کـ پـ تو تقریباً هغه راز ژبه ده چ تر ډ ره حده

ي د پ تنو له قومي هويته سره د خپل نامه تاريخي رابطه تر نن ور .
پورې ينګه او ژوند ساتلې ده. که ه هم ينې واړه ګاون ي ايتنيکي واحدونه ي دلته هلته د خپل نفوذ په ساحه ک راک ايستلي دي اما نه د کميت په لحاظ او نه هم د کيفيت په لحاظ، پر دغه محدوده پراختيا باندې لويه تاريخي محاسبه بنا ک داى سي .

په دې اساس نو دا علمي فرضيه مطرح ک داى سي چ پ تون د خپل پ تو سره يو اى د واحدې دورې يو همزولى محصول دى او له هره ايه چ د پ تو مبداء را نيول کي ي بايد د پ تون مجوديت له هم هغ زمان خه په پام ک ونيول سي، که په دې مورد ک چ د قوم او د هغه د ژب نوم يوه لغوي ري ه لري نو د قوم او ژب تاريخي سوابق او مظاهر ي هم يو د بل په رو انه کولو ک متقابله مرسته کولاى سي . په دې ترتيب نو هر ه چ ي د ولس تاريخ وي، هغه ي د ژب پر تاريخ ر ا اچوي او هر ه چ ي د ژب تاريخ وي هغه ي د ولس تاريخي حالات رو انه کولاى سي .

د دې خبرې ويلو ته چ ر ضرورت نسته چ ژبن ب لګ په دغس مواردو ک هغه شان مدارك او منابع نه سي ک داى چ د يوه پخواني سلطان او قهرمان شخصي بيوګرافي او يا فردي ګزارشات په کرونولوجيك توګه مور ته راو يي . بلک په ګلي او مجموعي ډول د يوه ولس يا قوم د ولنيز تاريخ په رو انه کولو ک لازمه مرسته کولاى سي . مثلاً په هغه ليکنه ک چ ما (د پ تنو په ولنيز تاريخ ک د مريبتوب پديده)[1]، تر عنوان لاندې خپره ک ې ده پر نورو منابعو سرب ره م د پ تو د خپلو ذاتي کلماتو او ترکيبي ا طلاحاتو په استناد هم د نومورې پديدې تاريخي واقعيت او موجوديت د پ تني ولن په سابقه ک ووولى دى . بايد وويل سي چ د ژب خپل لغات او ا طلاحات چ د ولس په کلتور ک

دننه راز . ي، او د پرگنو تر منـ منل کيـ ي، هيـ کله خوشـ واهي او يـا چ ي تصادفي پديدې نه گ ل کيـ ي، بلکـ زياتره د ـولنيز ژوند د ضـرورت او اړتيا ز نده دي چـ د ژبـ پـه پراخه کلتـوري زمينـه کـ د اسـتعمال او تثبيت درجـ ته رسـ ي .

هغه ولسونه چ د ـولنيز جوړ ـت سکليـ يـ تر اوسه پورې لـ يا ډ ـر پاته وي او ژبه يـ له ايتنيکي جوړ ـت ـخه چنداـ دباندې نه وي وتلـ نو د ژبـ ، فولکلور، کلتور، ـولنيز سکـ ـت او اجتماعي شعور له ـ لگو ـخه يـ د ـولنيز تـاريخ د تـدوين پـه مـورد کـ د ډاډمنـو منـابعو پـه توگـه کـار اخيستل کـ ـداى سي .

د وړاندې مقدماتي خبرو پر بنا غواړم په پـ ـتو ژبه کـ د (گنـ) هغـ لرغوـ کلمـ ته پـام راگر ـوم چـ زمـوږ د ژبـ ، کلتـور او ولس اړيکـ د اروپا او آسيا له آريايي سابقـ سره تـ ي او يوې داسـ گـ ې لرغوـ رابطـ ته چـ د ـولنيز تاريخ له پلوه خورا زيات اهميت لري، زموږ علمي توجه را اړوي .

(گنـ) (ganai) مروجه پـ ـتو کلمه ده چـ د لاحقـ پـه ـ ه همـدا اوس لا د (ابـاگنـ)، (پلرگنـ) او (خسرگنـ) پـه ترکيبـي حالـت کـ پـه ملـي سـويه ژوندى استعمال لري . سرـ ره پر دغه ژوند يـ د مفهـوم پـه افـاده کـ دونـه ډ ـر سيك لا هم پاته دى چـ د نورو ترکيبونو په جوړ ـت کـ لازمه اسـتفاده ـ وسي . مثلاً ـاغلي رشاد په خپله يوه ليکنه کـ د (نيکه گنـ) له نـوي ترکيبه ـخه د پخوانيو ترکيبونـو پـه اقتفـاء کـار اخيـستى دى[(2)] . مـا هـم پـه پوره ډاډ او ـ له کومه تکلفه د (مورگنـ) يو نوى ترکيـب چـ البتـه پـه ژبـه کـ د گنـ د خپلـ سابقـ پـه حکـم د ـکاره مفهـوم د افـادې لپـاره ـ لـه مقاومته ـخه په عامه محاوره کـ منل کـ ـداى سي، يـو چ ـرې او بـل چ ـرې

استعمال ک ی دی[3] .

د پ تو په هغه فولکلور ک چ دري لور سوه کلونه وړاندې (د آدم خان او درخانۍ) له نکله سره پیوند لري او د یوسفزو په خورا تاریخي حوزه ک د پ تني کلتور سابقه انعکاسوي، موږ ته داس یو مدرك په لاس را ي چ د پلرگن ترکیب هلته هم له ادبي پلوه او هم له کلتوري پلوه خورا ډ ر ه په دې ډول استعمال سوی دی :-

لورې درخانیه

درته وایم لور مې مه سې سکنیه

آدم پر بږده پایو وکه

درخو لورې پایو پټ په پلرگنیه

یو بل مورد چ البته د ل ه لفظي تغیر په وجه په هغه باندې پوره ډاډه نه یم او زما په فکر له ژبني ا ولو سره سم باید تر ن لاندې رو انه سي، هغه د (شکر گینی) ترکیب دی چ د کندهار په پ تو لهجه ک د غالبوزو کور چ د تجمع ډ ره ه نمونه ده په دغه راز نامه سره افاده کی ي .

د (گن) د کلم معنا له ورایه خه قرابتي ډله او یا د خپلوانو ول ده. دغه پخوانی مفهوم ی همدا اوس لا د پ تو په عامه محاوره ک د ترکیبي لاحق په توگه په یو و کلماتو ک له انه سره ساتلی دی . که د (خسرگن) او (خسرخ ل) مروج او مترادف ترکیبونه یو د بل سره پرتله سي نو مورته د دې خبرې رو انه رك په لاس راکوي چ (گن) د (خ ل) سره په معنا ک برابر دای سي[4] . که نو داس کاري چ (گن) ايي په خپل وخت ک هغه ول وه چ د اجتماعي او اقتصادي مقیاس په حساب ی د (خ ل) وړوکی عشیروي واحد جوړاوه .

(ډانگي) چ د هند یو منلی عالم دی د خپلو ونو په نتیجه ک د

(گنـ) يو سوسيولوجيك تعريف داسـ تدوين كـ ى دى :-

"د گنـ نظام نو د ابتدايي اشتراكيت پـه اسـاس د وگـ و هغـه سـازمان دى چـ هلتـه توليـدي پيونـد پـه عـين زمـان كـ قـومي پيونـد هـم دى، (4 – ش، 65 – م) .

د دغو خبرو په شهادت نو دا گمـان د يقـين درجـ تـه ور نـ دې كـ ـداى سي چـ په پـ ـتو كـ د "گنـ " فوسيل د هندي ژبـ "گـ ـه" او د اروپـايي ژبـو "گينز" يا "جينز" ـوله په تاريخي لحاظ د هغو خلكو تر منـ د لـوم ـني كمـون (جمعيت) مشترك نوم دى چـ په لرغونـ آريايي حوزه كـ يـ يـو د بـل سره كلتوري ـ د ـوالى يا گـ ـون درلودى .

ـرنگـه چـ د پـ ـتنو غـ اكثريـت د سـلهاو كلونـو پـه تـرخ كـ د اجتماعي او اقتصادي شرايطو تر ثبات لاندې يو پوخ او منجمد كلتـور پـه خپلـه مـ ـنه كـ د ـان لپـاره خونـدي سـاتلى دى، نـو عمومـاً يـ د ژبـ د الفاظو او مفاهيمو تر منـ نسبتونه او دلالتونه هم يو له بـل ـخه ډ ـر نه دي بـ گانـه سـوي . پـه همدغـه دليـل نـو پـه پـ ـتو كـ د سـلهاو كلونـو ډ ـرې پخوانـ "گنـ " نن ورځ لا هم په ژبنـ افاده كـ خپل لرغونى خصلت سـاتلى دى او د خپلوانـو د ـول يـا د عزيزانـو د مـشترك جمعيـت پـه زره معنـا استعمال ـداى سي .

له همدې جهته دا امكان د غور وړ دى چـ د پـ ـتو د "گنـ " له كلمـ ـخه اروپايي او هندي مترادفو يا معادلو كلماتو د توضيح او تشريح لپاره د يو سوچه فوسيل او اـ ـلي مورينـ پـه ـ ـر كار واخيـستل سي . ـكـه پـه اروپايي او هندي حوزه كـ چـ ـزيات تـاريخي انكـشافات سر تـه رسـ ـدلي دي، نو داسـ ـكاري چـ هلته يـ يـو زيـات شـمـ ـر سيمانتيك تغيـرات هـم خوړلي دي .

د "گنـ " ډ ره مهمه کلمه چ خپل لفظي او معنوي خصو يات يـ تـر اوسه پورې په پ ـتو ژبه کـ خوندي ساتلي دي، په ډ ره آسان تـر لرغـون آريايي ري پورې ان رسولای سي . کـه مـوږ د "گ"، "ج" او "ك" د ږغونو په بل تبديل ـده د ژبپوهن پـه اسـاس پـه نظر کـ ونيـسو، نـو د "گنـ " د کلمـ په باب د (اينگلس) دا لاندې تشريح ډ ر په زړه پورې مطالب لري چ د موضـوع پـه تـاريخي نـه کـ ينـ حقـايق او د دې کلمـ يـو شـم ر مـشتقات پـه لاس راکـولای سـي . (ايـنگلس) د "گنـ " پـر معـادلو کلمـاتو باندې د يوه بحث په ترڅ کـ داسـ ږغ ي :-

"د “gens” لاتينـي کلمـه . . . لکـه د هغـ معادلـه د genos يونـاني کلمه د “gen” له مشترک آريايي ري خه مـشتق سـوې ده . (پـه جرمنـي ک چ د قاعدې سره سم آريـايي "گ" پـه "ك" او ـتی دی نـو kan ـنـ جـوړ سوی دی) چ معنا يـ ز . ول (beget) دی . gens، genos ، د سانـسکري janas د گـوتي ژبـ kuni (د پـورتن قاعـدې سره سم) د نـاردي او اينگلـو ساکـسون kyn، د انگر ـزي ژبـ kin د من ـني پـاس جرمنـي kunne ـوله د "زيـي" او نـسبت مفهـوم افـاده کـوي . خـو پـه لاتـين کـ د gens کلمـه او پـه يوناني کـ د genos کلمه خاص د هغو خپلوانو افاده کـوي چـ پـه مـشترك نسبي ا ـل وياړي او د يوه نيکه په گ نامه کـ يو د بل سره خپلوان کيـ ي، (5 ش، 84م) .

ـرنگه چ د "گنـ " نوم په ا ـل کـ د خپـل اجتمـاعي مفهـوم لـه پلـوه خورا زيات تاريخي اهميت لري او اينگلس په پوره تفصيل پـه هغـه اثـر کـ وربانديـ ږغ ـدلی دی چـ (د کـورن ، خـصو ـي ملکيـت او دولـت منـشاء) نوميـ ي، نـو ـکه دلته لازمه ايسي چ د موضوع پـر دغـه اړخ بانـدې چـ د ـولنيز تاريخ ينـ حالات او اوضاع رو ـانه کـوي، هـم يـو ـو ـکـي وويـل

سي .

د "گنړ" سوسیولوجیك ماهیت په علمي توگه د هغه امریکایي عالم له خوا وار دواره کشف سو چې "مورگان" نومېدی . نوموړی ونکی په (1877 م) کال کې په دې بریالی سو چې د گنړ د بولي هغه حدود و ټاکي چې د لومړي ټبل لپاره د نسبي او تناسلي روابطو له خوا تشکل مومي . مورگان د خپلو ...نو په نتیجه کې دا خبره اثبات ته ورسوله چې "گنړ" یوه داسې مؤسسه ده چې تر هغه وخته چې د بربري دورې خلك د تمدن مرحلې ته را داخل سوي، او حتی تر هغه وروسته لا هم د ټولو بربریانو تر منځ عمومیت لري . باید وویل سي چې د مورگان په نظر کې د بربریت دوره د ژوندون د وسایلو د انکشاف په حساب د کلالۍ له فن سره راپیل کیږي، او په ختیځ کې د حیوانانو په اهلي کېدو او په لوېدیځ کې د کرهڼې لپاره د اوبو لگولو او خوراکي نباتاتو د کرلو په لارو چارو سره تکامل کوي . په دې دوره کې چې د مالدارۍ او کرڼې له پلوه وگړي په خپل تولیدي ظرفیت کې زیاتوب راولي نو د خپل انکشاف په سلسله د اوسپنې په ویلې کېدو سره اوج ته ځان رسوي .

اینگلس لیکي چې :-

"د دې خبرو اثبات نو د سترگو په رپ کې هغه ډېرې مشکلې مسئلې روښانه کړې چې د قدیم یونان، روم او جرمني په پخواني تاریخ کې لاینحله پاته وې، (5 – ش، 84 – م)" .

مورگان د خپلو ...نو په ترڅ کې دا خبره هم وړاندې کړه چې د ټولنې په ابتدایي تاریخ کې لومړنۍ "گنړ" هغه وه چې د مور له خوا نسبي رابطې جوړوله . بیا د تاریخي ودې او تکامل په سلسله له دې "مورگنې" څخه هغه "خېل" راوزېږېدی چې د پلار په نسبي رابطه کې یې خپل قومي هویت

ړګند ک ، (5 – ش، 18 – م) .

اینګلس د مورګان د کشف پر دغه اړخ باندې داسې تبصره لیکي :-

"د دې حقیقت ړګندونه چې لوم ن "مورګن" د هغې "پلارګنې" مقدماتي مرحله وه چې د لرغون زمان د مدني خلکو په منځ ک لیده کیږي، د لوم ن ولنې د تاریخ لپاره ک مې هغسې اهمیت لري، لکه د "ډاروین" د تکامل نظریه چې یې د بیالوجې لپاره او د مارکس د اضافي ارز ت نظریه چې یې د سیاسي اقتصاد لپاره لري، (5 – ش، 18 – م) .

پلخانوف وایي :-

"د هغه ولنیز سازمان کشف چې عشیروي نوعیت لري په ړګنده توګه په ولنیز ساینس ک هغسې نقش لوبولای سي لکه د (حجرې) کشف چې په بیالوجې ک لوبولی دی، (6 – ش، 64 – مخ)" .

دغه پورتنۍ خبرې سرېږه پر هغه چې ګن د یوه ولنیز واحد په ېر را یي، همدا شان یې له "خ ل" سره هغه تاریخي پیوند هم ړګندوي چې کاره بولګه یې د (خسرګن) او (خسرخ ل) دوو ترکیبونو په واحد مفهوم ک سره یو ای کیږي .

د "ګن " پ تو نسخه چې د پ تنو په ساتندویه (Conservative) کلتور ک یې لا د لرغون افادې ن په کاره لیده کیږي، ک دای سي چې په ډاډمنه توګه د هغو ولو تحولاتو او تعبیراتو د توضیح لپاره هم د حل ړګندویه کیلي سي چې معادل هندي نسخ یې په خپله پراخه حوزه ک د اجتماعي او اقتصادي انکشاف په وجه تر خپل افادې لاندې ک ې دي .

په هندي حوزه ک د "ګن " لفظ نن ورځ په "ګ ه" gana سره تلفظ او لیکل کیږي، "ګ ه" چې په زیاترو معناوو ک یې د "ګن " یا ول افاده

ړگنده ده، د "ریگویدا" په هغو لرغونو متونو کې راغلې ده چې د یوه اوږده شفاهي دوران تر تېرېدو وروسته په یو زر او پنځه سوه قبل المیلاد کې د کاغذ پر مخ وکښل سوه.

د "چاتوپدهیایا" په نامه هندي ... ونکی د گ ـه (گنډ) د کلمې په رابطه کې یو شمېر موارد او مطالب راغونډ کړي دي چې زما د بیان سره پوره مطابقت لري او د دې موضوع په علمي ثبوت کې کار ... اخیستل کېدای سي. هغه داسې وایي :-

(الف)"د "ریگویدا" په شپږمه ماندالا (Mandala) کې ... موږ وینو چې "اندرا" ته په خطاب کې داسې ... ویل کېږي :-

"بیا نو تاسې د گنډ ... په منځ کې پر چوکۍ کېنئ او دا بدله ووایاست چې ... موږ خواړه لاس ته راوړو، یعنې ... موږ هغه کسان چې بدله وایو".

"گنډ" د ډلې ... په معنا او موږ به په وروستني فصل کې ووینو چې په خاصه توگه یې د هغه ډله ییزې ... معنا افاده کوله چې د قبیلوي ټولنې مشخصه گ ... ډله کېږي. نو ... کله لرغوني ویدایي شاعران چې په خپلو گنیو کې ... اوسي، په دې ترتیب د خوړو غو ... ښتنه کوي. دوی نو له "اندرا" ... څخه غواړي چې ... په دې گ ... ه سندره کې برخه ورسره واخلي، (7 – ش، 110 – م)".

(ب) د "گنډ – پتي"[5] په باره کې ... دا وروستنۍ ... بېلگه ډېره ... . گ ... لري. هغه مواد چې د گډ کل په توگه ده ته د الوهیت تر قابلې ... دو په دمخه مرحله پورې اړه لري، په شمېر خورا زیات دي. دغه مواد مستقیماً ده ته د قبیلوي سازمان د مسایلو سره پیوند ورکوي. ... کله "گنډ – پتي" د گنډ د مشر معنا لري او گنډ ... چې وروسته به یې ... موږ وگورو، د قبیلوي ټولنې په معنا ده، کله ... ه هم دا کلمه زموږ د اوسنیو پوهانو له خوا ... څخه بل راز درک سوې ده، (7 – ش، 128 – م)".

(ج) "په ویدايي سمهيتاگانو ک د گنيو او گني پتيانو د برم خورا ډ ر بيانونه راغلي دي، (7 – ش، 145 – م)" .

(د) د گنـ گـانو نـوم پـه ريگويـدا او د هغـ پـه مـشتقاتو کـ لـور لو ت له يادسوی دی، (7 – ش، 147 – م)" .

(. . . گن که ه هم د ډله ییز په معنا ده، لاکن دغه مفهوم يـ پـه ساده توگه نه دی تعبير سوی . د دې لفظ د مفاهيمو په برخه ک گ وړي نه يوازې د وروست زمان خلکو را پيدا ک ې ده، بلک د "سايانا"[6]، (چ د وارلسم ميلادي پ . ويـدايي عـالم دی) پـه بيـانو ک هم ليـده کيـ ي .

"سايانا" د گن د لفظ لپاره چ په ريگويـدا ک راغلی دی پن ه معنـاوې اکل دي :-

لوم ي : ديواسمگها (Devasamgha) يعن د ويدايي خدايانو ډله ييز سازمان .

دوهمـه يـ : مانوسيا سـمگها (Manusya – samgha) يعنـ د بـشري موجوداتو ډله ييز سازمان .

دريمـه يـ : ياجامانا گانا (Yajamanan – gana) يعنـ د ياجامانـا گانو ول .

لرمه يـ : سمگها بهوتا (Samgha – bhuta) يعنـ د ډل يا ـول جوړوونکی .

پين مه ي : ستوتري سمگها (Storisamgha) يعن د سندرو ډله، (7 – ش، 147 – م) .

" . . . زمـوږ پـه زړو ادبيـاتو کـ د گنـ گـانو بيـان وار د واره پـه ريگويدا ک را شروع سوی دی . خو زموږ د مؤرخانو خا ه توجه ـرف د شلم پ په دوهمه لسيزه ک دې موضوع تـه راوگر ـده او کتابونه پر

وک ل سوه، (7 – ش، 151 – م)" .

(هـ) "د گنـ د لفظ تاريخي معناوې چ په قاموسونو ک را ول سوې دي له دې جمل خه دي :-

رمـه (گلـه)، ډلـه، گـ خلـك، ولـس، لـ كر، قبيلـه، طبقـه، مريـدان (پيران)، د يـ و خدايانو جمعيت، سازمان، گـد ، مله او داسـ نور، (7 – ش، 152 – 153 م)" .

"د دې ولـو كلمـاتو تـر مـنـ ـكاره لفظـي شـباهتونه او مفهـومي قرابتونه په خپله د يوه مشترك تاريخي دلالت رگندوی هم گ ل كيـ ي، او هغه دا چ ارو مرو په يوه لرغون زمانه ک د همدې ولسونو تر منـ د گ تاريخ په حساب يو شم ر مفهومونه وه چ په همـدې نومـو سره نوم ـدله، (د مقال پای) (8 – ش، 10 – 20 م)" .

د نومـوړې مقـال پـر پورتنيـو ـرگنـدونو سر ـره اوس د يـوه بـل ـكـي يادونه كوم چ تازه م ور پام سوی دی، او هغه د همدې مضمون په پل ـنه ک زمور ن ـزې كتن يو ـه نوري هم وړانـدې بيـايي . بريتانيكـا دايـرة المعارف ليكي چ :-

"د افغان د نامه ډ ر لرغونی استعمال د هغه هندي منجم په آثارو ک د "اواگنه" (Avagana) په ب ـه تثبيـت سـوی دی چـ "واراهـام هرا"[7] نوم ـدی او پـه شـپ مه مـيلادي پ ـ (505 – 587 م) کـ يـ ژونـد كـاوه (9 – ش، لـوم ی ـوك 239 – م، نونـسم ـوك 1035 – م) . کـ مـ همدغـه مطلـب د هندي منابعو په حواله د "كانگوفسك " په اثر ک داسـ راغلی دی :-

"پـه هغـو هنـدي آثـارو کـ چـ د مـيلادي پ ـ د لـوم زرمـ د نيمـايي زمـان پـه تـاريخ پـورې اړه لـري (يعنـ د "پوراناگيـانو" او "برهـات سـمهيتا"[8]، پـه يـوه ليكنـه کـ چـ د شـپ م پ ـ سـتوری پ ـژنـدونكی

"واراها م هرا" تهيه ك ي ده، مور د "اپاگا"[9]، او "اواگنه" په نامه هغه قوم (يا قومونه) موندلای سو چ غالباً ي د نيم قارې پر شمال لو ديزه ند ه باندې ژوند كاوه، (10 – ش، 128 – م) .

تر نورو اضافي خبرو چ ت ر سو نو د "اواگنه" په كلمه ك چ د افغان د نامه منشاء هم بلل سوې ده مور د گن لاحقه وينو چ البته د "اوا" يا "اپا" او يا "ابا" د لوم ي م تولوجيكي يا ايتنيكي جز له يوه مخيزه رو انه ك دو سره به ايي نهايي نتيج ته مور ورسوي . په دې ورت ك نو نه يوازې د گن د ايتنيكي مفهوم لرغونی مستند اهيمت نور هم رو انه كي ي، بلك د افغان د تاريخي نامه د توجيه او تعبير لپاره يو نوی مدرك هم په لاس را ي[10] .

(۲) ورهڼه :

د آريايي عنا رو په پ ر لرغوني دوران ك چ توليدي افزارونو او له هغو سره سم توليدي روابطو زيات انكشاف نه و ك ی، نو د دوی تر من د اقتصادي او اجتماعي تقسيم په اساس ولنيزې طبق يا پرې هم نه وې راپيدا سوې . خو كله چ د هغو پرگن دې سيم ته راغل او دلته ي د توليدي موقعيت او ظرفيت د رشد په شرايطو ك د ليدن ور بدلون راغی نو ي يو په بل پس په ولنه ك د حرف په اساس د "برهما، "كشترا"، ويشا" او "سودرا" په نومونو لور ډل را پيدا سوې چ هرې يوې ته په لرغون ژبه ك يوه "ور ه" ويل ك ده . "ډانگي" ليكي :-

"دا پروسه د افغانستان او په ت ره بيا د اباسين د ناوې او د پنجاب د جنوب په همالياي سيمو ك من ته راغله چ آريايي گن گانو د خپل انكشاف په سلسله د "ور ي"، "ملكيت"، "طبقاتو" او مريتوب خبرې

راپیدا کړ ي. پخواني ویدایي فعالیتونه د دغ حوزې یادونه کوي، (4 –
ش، 136 – م)". .

په ت ر وخت کې چې د جینی یک بیالوجیکي مقول د ایتنیک له
کلتوري مقول خه نه وي ب ل سوې، نو که ایتنیکي توپیرونه هم په
جینی یکي توپیرونو سره تعبیر کړ دله. د دغه تمایل نتیجه ی وبولئ چې
زموږ د ت ر پ ت ینو پوهانو د "ور ه" کلمه د پ تو د "بر ه" او بیا "ب ه"
معادله بلله، و په دې ډول د آریایي نژاد د سپینوالي او د هند د نورو ی و
ولسونو د توروالي تر من جینی یکي توپیر و یي، (11 – ش، 68 – م) .
خو رنگه چې د بدن د پوستکي د تور او سپین په مقیاس یوازې دوې
ډل (یا ور ي) سره ب ل دل نو د لورو "ور و" له موجودیته سره ی سم سر
نه سوای خوړلای. ن چې د ور و د اجتماعي، اقتصادي موجودیت
تاریخي ماهیت ډ ر رو انه دی او دغه لوم ني لور حرفوي ور ي د کار او
کسب په نسبت په زرهاوو کاستونو ته رس دلي دي نو دا خبره سپینه سوې
ده چې "ور ه" په خپل تاریخي ا لیت کې حرفه ده، نه جینی یکي خصیصه
.

د هندي میراث لرغون کلتوري پدیدې چې د کندهار په تاریخي
ا وبي کې زیات موندل کړدای سي، نو په دې جمله کې "وره ه" هم هلته
یوه مروجه پ تو کلمه ده چې د کار، شغل، وظیف او حرف په معنا
استعمال ي، مثلاً په داس مواردو کې چې "پردل په ه ورهه اخته دی؟"
او یا "کندل د هی ورهه نه دی" په کاره د سانسکری د "ور ه" له کلم
سره د لفظي او معنوي اشتراك تاریخي خپلوي ثابتوي[11] .

په دې ترتیب نو د "ورهه " کلمه چې د ویدایي کلتور د لورو ور و او
د هغو په اساس د لورو ویداگانو د پیدای ت د ل ري زمان له کلتوري

بهيرونو سره تړلې ده، د پښتو ژبې په وجود کې يې خپل پايښت تر دې وخته لا ژوندى ساتلى دى .

د "گڼ" او "ورهې" پر دوو کلمو سربېره د پښتو ژبې د "مور" او "ادې" دوې کلمې هم په دې ارزي چې د لرغوني اجتماعي او کلتوري اشتراك په منظور تر دقيقې څېړنې لاندې ونيول سي . څکه د "مور" کلمه چې د هندو اروپايي ژبو په ټولو څانگو کې د لفظ او معنا له پلوه له خپلو معادلو کلماتو سره ډېر گنده خپلوي لري خو د هند په مستند تاريخ کې بيا د پښتو په خپله بڼه د "موريا" په خانداني نامه کې څرگنده رول څانه ښکاري . څکه په "تکسيلا" کې روزل سوى "چندرا گويتا موريا" چې د "موريانې" دورې لومړ ی پاچا و او د واکمنۍ نېټه يې (325 – 301) کلونه تر ميلاد دمخه ا ټکل سوې ده، وايي چې د ده روزونکې دايي "مور Mura" نومېده او د هغې په افتخار يې د "موريا" لقب ځان ته واخيستى، (12 – ش، 104 – م) . په دې ترڅ کې بايد ياده سي چې د "ملا" ماينې ته د ټولنيز درناوي په خاطر همدا اوس لا په پښتو کې "مورا" ويله کيږي، د "ادې" کلمه بيا چې د پښتو ژبې يوه خپره کلمه ده همدا شان د هغې ويدايي رب النوع په نامه کې ا ټول کېداى سي چې "اديتي Adity" نوميږي او د ټولو شيانو د پيدايښت مورينه گڼله کيږي، (4 – ش، 76 – م) .

لمن ليکونه :-

1. **دغه ليکنه د آريانا مجلې د (1365 ش) کال د دوهمې گڼې په (43 – 82) مخونو کې وگورئ، (ليکونکى) .**
2. **د "شيخ بوستان بړېڅ" په مجموعه کې چې په (1360 ش) کال کې چاپ سوې ده، د پوهاند رشاد مقاله "بړېڅي او ورواوك" وگورئ،**

(ليكونكى) .

3. تر دغ ن زه په دې گمان وم چې ايي د "مورگڼ " لغت په د پ تو ژ له طبيعي سبکه سره سم ما له انه خه جوړ ک ی وي . خو وروسته م د "م جر راور ي" په هغه پ تو قاموس ک دا لغت وليدى چې په (1860 م) ک د لوم ي ل لپاره چاپ سوى دى . رگنده ده چې "راور ي" ته د خپل ن په حوزه ک د "مورگڼ " لغت د پ تو متونو يا محاورې په ترڅ ک په مخه ورغلى دى (ليکونکی) .

4. په دې ل ک که د "سرغنه" ولسي کلمه په ا ل ک "سرگنه" او بيا "سرگڼ " وبلل سي نو د "سرخ ل" له کلم سره په مقايسه ک د همدغه وړاندې مطلب د ثبوت لپاره يو بل نوى مدرك هم په لاس راکوي، (ليکونکی) .

5. ganapau .

6. Sayana .

7. Varaha mihra .

8. گPuranas, brhatsamhita .

9. Apaga .

10. د بريتانيکا دايرة المعارف د لوم ي وك په (237) مخ ک راغلي دي چې : (د افغان د نامه منشاء نامعلومه ده، خو له کومه وخته چې د لوم ي ل لپاره د شپ م پ . د سانسکريت په يوه متن ک دا نوم را رگند سو، نو له هغه راهيس پرلپس استعما ي)، (د ليکونکي يادد ت) .

11. هغه وخت چې ما په کابل ک د "ورهـ " کلمه د خپلو محلي

معلوماتو پر اساس   له نو هلته داسې ماخذ ما ونه موندی چې
د دې کلمې د موجودیت لپاره استناد په وکړم. خو نن (14 – 6 –
1992) دا دی د دوشنبې په ـار کې پر دې پ .   م چې د ورهـ .
لغت وختي لا "اسلانوف" په خپل پ ـتو روسي قاموس کې کې م
په همدغه معنا راوړی دی، (د لیکونکي یاددا ـت).

د پښتنو د ایتنیکي تکوین مسئله

وچه دا خبره چې کوم قوم په پخوا کې را پیدا سوی دی او یا کوم قوم په وروسته زمانه کې من ته راغلی دی، یعنې د مشر او کشر خبره یې نه د چا لپاره د ستاینې او نه هم د چا لپاره د غندنې موجبات برابرولای سي. پردل که تر کندل دمخه ز ـدلی وي نو دا د دوی تر منځ د طبیعي سرنوشت یا تاریخي انتخاب یوه پ ـه ده. د یوه لپاره د فضیلت او د هغه بل لپاره د فضولیت دلیل نه سي کېـدای. همدا شان که یو ایتنیکي هویت تر بل ایتنیکي هویت وړاندې یا وروسته جوړ سوی وي، نو دا بیا د دوی په تاریخي سرنوشت پوري اړه لري. شرقي تاریخ لیکنـ کـه ـه هـم د لرغونتوب یا قدامت ذهنیت د تخیلي ویاړنې لپاره خورا پیاوړی ساتلی دی خو په واقعیت کې هم د فرد او هم د ولنې تاریخ پر هغه مثبت یا منفي نقش باندې را بنا کیـ ي چې د اقتصادي، اجتماعي، کلتوري، نظامي او سیاسي ژوندون په یوه یا بل رو خواوو کې چا لوبولی وي.

د تاریخي انتخاب هغه پروسه چې زمور په سیمه کې یې د ایتنیکي تکوین رسالت اداره کړی دی، داسې کاري چې خورا وختي یې د پ ـتنو د قومي جوړ ـت خ ـه په لرغونې زمانه کې اخ ـل ده. پر دې موضوع باندې هم خارجي او هم کورني پوهان له ب ـلاب ـلو لارو او دری ونو خه

ړغ دلي دي .

د پ تني هويت د ن په برخه ک له م تودولوجيکي پلوه تر هر ه لوم ی دا لازمه ده چ س ی د جينې يکي او ايتنيکي مقولو تر من په علمي توپير ان وپوهوي او دا دوې ب لا ب ل طبيعي او تاريخي مقول يو د بل سره گ ې نه ک ي، که جينې يك د نسلي يا طبيعي خصو ياتو سره اړه لري، خو ايتنيك بيا د کلتوري يا تاريخي جرياناتو محصول گ ل کې ي .

د پ تون په نامه ايتنيکي مجموعه د تاريخي شرايطو او جاري شواهدو له مخ داس کاري چ زيات جينې يکي عنا ر ي د ان په ايتنيکي وجود ک خپل ک ي او د ملي توحيد درج ته رسولي دي . د دې مجموع په باره ک که ه هم انتروپولوجيکي سروې نه ده سوې خو په هره ت ه ک ي هر چ ري، د هرې ب . او هرې ري له ساده کتن خه د سيمه ايزو جينې يکي عنا رو د ګلي اختلاط ول رگندې ن هر چا ته له ورايه خه معلومې ي . تورې سترگ ، تور و . تان، خ ې سترگ ، خ وې تان، شن سترگ ، خرمايي وې تان، جگ پزې، خ يت پزې، پيت پزې، پن ې پزې، نر پزې، سرمات پزې، غ . سترگ ،چوغ سترگ ، راوتلي باړخوگان، لو دلي باړخوگان، گردي اوربزونه، اورده اوربزونه، ستر قامتونه، ې . ون ، چاغ شلن بدنونه، وچ ډنگر اندامونه، سپين، تور، غنم رنگه، سره او ژړ مخان وله چ د يوه يا بل نسلي ارتباط بيالوجيکي ن معرفي کوي، د دې واحدې ايتنيکي ولن په وگ و ک عام او مشهود موجوديت لري .

زمور په سيمه ک د تاريخي جرياناتو د التقايي شرايطو له کبله د پ تنو تر من د دغه راز و توکميز اختلاط پديده يوه داس رگنده پ ه ده چ د هرې زمان پوهانو په يوه يا بل تعبير د زره د اخلا ه منل ده .

په روايتي نسبي شجرو کې د قومي ادغام، الحاق، يا الصاق عمليه د نسب په "و لي" ـانگو سره ـوول سوې ده. يو شمېر خارجي ونکـو چې بيـا د پ ـتنو يا بل قـومي عنـصر د يـنو مظـاهرو يـا مـدارکو پـه اسـتناد چـرې موندلي دي نـو يـې د ـوله ملت ايتنيکـي جمعيت هم هغه نـسبي هويت تـه منسوب گ لی دی .

"راور ـي" چې د پـ ـتني تکـوين پـه بـاره کـې بـ لا، بـ لـ نظريـ را ـول کـ ې دي، نو ليکي چې :-

"د يو شمېر پوهانو په عقيده افغانان يا د هندي سيتيانو، يـا مـ ـديانو (Medians) يا سغديانو، يا ترکانو، يا تاتاريانو او يا منگوليايانو له خ . خه راپيدا سوي دي . خو ـ ينـ نور بيا وايي چې افغانان يـو گرجي تـوکم دی او ژبه يې هم گرجي ده . ارمنيـان بيـا پـه دې فکـر دي چـې افغانـان خپـل زوزات بولي، (13 – ش، 4 – م)" .

يـنـ کسان بيـا دي تـه زور وهـي چې نسلي مبـداء مـو پـه يهـودو کـې وپلـ ي او يـنـ بيا پر دې خبره باندې غاړې شنـ کوي چې د آريـايي ريـ پـر ـای د "تـوراني" ريـ افتخـار را پـه برخـه کـ ي . زمـوږ لـوی محقـق اروا ـاد حبيبي د خپلو منابعو په استناد ليکي چې :-

"هيپتاليان هم مانند کوشانيان و کيـداريان و سـاکيان بـا مـردم بـومی آريـايی نـژاد و پـ ـتون هـای ايـن سـرزمين در آمـ ختنـد، و چـون خـود هـم آريائيـان سـفيد نـژاد، آريـايی زبـان و دارای فرهنـگ آريـايی بودنـد، در افغانستان نژاد قوی و مقتدری را به وجود آوردند، که بينی هـای کـشيده و چهره های شاهان ايشان عيناً به جوانان قبايل غلجی و ابدالی افغـانی مـی ماند و نام قبيله های ابدالی و غلجی هم از اين ريشه به نظر مـی آيـد، (14 – ش، 57 – م)" .

تر جینیتیک اختلاط چې را تېر سو نو خبره د پښتنو د ایتنیکي جوړ ت، پرورت او یا پایښت هغې پروسې ته راځي چې رنګه به لا به ل نسلي، جینیټیکي او په ینو مواردو کې ایتنیکي عنا ر له نسبي یا قومي توپیرونو سره ځ ر وختي لا په یوه ملي حوزه کې د ژبې او زیات شمېر ګ و کلتوري خصو یاتو او ارز ښتونو په رابطه یو د بل سره د ارګانیک پیوستون او یووالي درجې ته رسې ي.

د تېرو ړګندونو پر بنا نو پښتون په جینټیکي لحاظ هر ځوک او په ایتنیکي لحاظ د همدوی له جملې خه هیڅوك نه دی. بلکې انته به ل هویت لري چې خپل ذاتي استقلال یې د ان لپاره ځ ر ینګ ساتلی دی له دې ا له سره نو داسې فرضیه واقعیت ته نژ دې ښکاري چې په لرغوني تاریخ کې دلته یو شمېر لومړنۍ قبیلې ځ رې وختي د ایتنیکي جوړ ت یا تکوین یو پاخه او په ان پوره قبیلوي نظام ته رسې دلې دي. بیا نو د دغه نظام د انظباطي او انتظامي ارز ښتونو له برکته چې په خپل وخت کې یې زیاتې اجتماعي او اقتصادي ــ ګ درلودې، په لېرې او نږدې ګاونډیتوب کې یې هر ځوك انته راجلبوله او په دوی ورګډې دله د ظلمونو له مرکزو خه فراره او د شرقي استبداد له دولتو خه بېزاره پرګنې چې د دوی په ګاونډیتوب کې یې پناه موندله، د دوی د ژوند لاره یې غوره کوله[1]، معلومیږي چې د پښتنو قبیلوي نظام چې د دوی د پایښت او پراختیا لپاره یې تاریخي نقش ادا کړی دی، د خپلو مشخصاتو له مخې په ولو سیمه کې ساری نه لري. تر اوسه پورې د هغه د بقایاوو قوت او نقش هم د دغو خبرو د ثبوت دلیل دی.

وړاندې فرضیه چې د پښتنو جینټیکي پلورالیزم (تعدد) ته د دوی له ایتنیکي مونیزم (توحید) سره سر ورکوي، د پښتو ژبې په وجود کې هم د

ثبوت يو رو انه مظهر لري. كه پ تو ك م د پ تون په ر په خپله بنيادي خ ه ك چ البته انته پوره استقلال لري، د سيم د لرغونو ژبو يو شم ر مواد په يوه يا بل مقدار له انه سره اخ لي او په ان ك ساتلي دي. ډاك ر "بيليو" تقريباً يوه نيمه پ پخوا په دې حقيقت سم پوه دلی دی چې پ تو ژبه د خپلوا لي ريـ و يـو بنيـاد لـري خـو هغـ تـه د سانسكريت، عربي، پارسي كلمات او مشتقات ورغلي دي، (15 – ش، 20 – م).

پـه دې بـاب چـ د ب لا بـ لـو توكمونـو د پـ تون ك دو ايتنيكـي او كلتوري كو الی به وار د واره د كومو پ تني قبيلو له خوا خه جوړه سوې وي، په يقيني توگه ه نه سي ويل ك دای. خو په كرونولوجيكي مقياس د پ تنو يو شم ر لرغوني قومونه چ البته د هغو د اجتماعي، اقتصادي رشد او تبارز له كبله ي يوناني "هيرودوت" نوم ياد ك ی دی او تر اوسه يـ هم ن پاته دي، ايي چ د دغه جريان مخك ان وگ ل سي.

د ډاك ر بيليو په حواله تر ميلاد لور پ. دمخه د هيرودوت په زمانه ك هغه هيواد چ د "پكتيا" يا "پكتيكا" په نامه بلل ك دی د اوسن "پ تونخوا" سره پوره سمون خوري. د دغه ملك پـول د اباسين تر غاړې او د هغو سيمو د ولايت تر ب خي ليرو ختيزو برخو پورې رس دې چ د "داريوش" امپراتوري وربانـدې و شل وه. دلته يو په بل پورې لور قومونه اوسـ دل چـ "گنـدهاری"، "اپاريتـا"، "سـتاگيدا" او "داديكـا" نوم دله. "گندهاري" خو وختي لا د پ ور د هغ برخ د اوس دونكو په ر پ ژندل سوي دي چ هلته نن "يوسفزي" او مهمند اوسي. خو ورپس دوه قومونه چ تر دې گ چا ته نه وه معلوم، هغه "اپريدي" او "خ ك" بلل سوي دي. وروستی قام يعن "داديكا" لا تر اوسه هم زيات پل ن ته

ضرورت لري . خو زما په فکر د دې نوم نماينده ګي د "دادي" په نامه هغه قبيله کوي چې ورکډ وته ور نږ دې ده او د "ستاګيدا" د لرغوني هيواد پر جنوبي پوله باندې د کاکړ و په منځ کې اوسي . دا د اعجاب له مخې د علاقې ور خبره ده چې نن هم دپاسه د دوو زرو کلونو تر تېر ېدو وروسته بيا هم دغه قومونه په سر سره پاته دي او خپل نومونه او موقعيتونه يې هم هغه شان خوندي او ژوندي ساتلي دي، لکه ځنګه چې د لرغوني يونان ليکوال چې په حقه د تاريخ پلار بلل سوی دی، د دوی په باب ېرګندونې کړې دي، (16 – ش، 98، 99، 100 – م) .

(د زيات تفصيل لپاره د بيليو هغه اثر وګورئ چې پښتو ترجمه يې "د افغانستان توکمونه" نوميږي) .

د پښتنو د ايتنيکي تکوين په واحده مجموعه کې که چا غور ښتي وي چې د پښتنو عناصرو لرغوني مبادي واضحوي نو ښايي چې د هغو د قومي نومو په کلماتو، د پښتو ژبې د ځانګړ و لهجو په خصوصياتو او د پاته کلتوري بېلګو په مظاهرو کې يې ومومي .

د دغه تاريخي تکوين د لرغونو عناصرو په باب خارجي پوهانو خورا ډېر مدارك او منابع را سربېره کړي دي . که څه هم د دې ثابتو فاکتونو د توضيح او تشريح په برخه کې بېلابېل نظريات وړاندې سوي دي، خو په هر حال دا فاکتونه موجود دي او په زياته ... نه کې يې د لرغونې تاريخ ډېر بعدونه نور هم روښانه کېدای سي .

لمن ليك :-

1. د پښتنو تر منځ د پناه اخيستنې او پناه ورکونې وجيبه البته د پښتنوالۍ په بنيادي اصولو کې د ځولنيز تاريخ يوه خورا ځ که

عنعنه وه چ   تر نن ور . لا پـه قبـايلي سـيمو كـ   د هغـ   د پـالن
ڼ ـره غ   ـتلـ   روحيـه پاتـه ده . پـه پـ   ـتونخوا كـ   د دغـ   تـاريخي
زمينـ   واقعي   نه كه سر ته ورسول سي او لـه همـدې سره د پنـاه
لـ وونكـو هغه انعطافي روحيه په نظر كـ   ونيـول سي چـ   د   ـان د
ساتنـ   لپاره د هر   ه منلو ته د زړه له اخلا   ه چمتو وي، نو د دغـه
ادغام پروسه په ټُلي توگـه مـوږ تـه   ـرگنـدولای سي، (د ليكـونكي
يادد ا   ـت، مسكو) .

د ښتنو د ملي نامه مسئله

پـ   ـتون چـ   د هـرې تـ ې او هـرې خـ .   وي داسـ   ـكـاري چـ   پـه هـر
وخت كـ   يـ   خپلـ   ـان په خپله ژبه پـ   ـتون يا د لهجـ   پـه لـ   تغيـر پختـون او
پوختـون بللـی دی . د همـدې ملـي نامـه سـره يـ   د ژبـ   د ملـي نامـه يعنـ
پـ   ـتو، پختـو يـا پوختـو اشـتقاقي پيونـد هـم داسـ   فاكـت دی چـ   د
اجتماعي او اقتصادي هويـت پـر كلتـوري توحيـد بانـدې يـ   ـرگنـد دلالـت
كوي . دا چ   د پـ   ـتون او پـ   ـتو كلمـاتو د قـوم او ژبـ   پـر مفهـوم سـرې ـره د
ـولنيزو دودونو او خويونو يو شمـ ـر كلتوري نرخونه او ارز   ـتونه هم د خپـل
مفهوم په غ   كـ   ـای كـ   ي او واحـدې افـادې يـ   د هـر گـوټ د پـ   ـتانه پـه
اجتماعي احساس او ذهنيت كـ   خپـل نفـوذ ژونـدی سـاتلی دی، يـوه داسـ
بـ ـلگـه گ ـله كيـ   ي چـ   د ملـي هويـت پـه پيـاوړو اركـانو كـ   پـوره حسـاب
وربانـدې كـ ـدای سـي . د مثال لپاره دا لانـدې يـو   ـو جملـ   وگـورئ چـ   د
هـرې سـيمـ   پـ   ـتانه تـه د كلتـوري او ملـي ذهنيـت د اجتمـاعي يـووالي پـه
حساب يوه ـاكلـ   عرفي معنا افاده كوي :-

-    پـ   ـتون چـ   ه وايي هغسـ   كوي .

- شاباس، دغه کار د پ تون سره ایي !
- پلانی هم اوس پ تون دی؟
- پ تون له خپله جیله (لج) دوزخ ته ي .
- په پلاني باندې د پ تون پزه پرې ده .
- له پ تو خه نه اوړم .
- تا خو له ما سره پ تو ک ې ده .
- پر خپله پ تو ولاړ یم .
- ول داسې پ تو سوې؟
- وك چ پ تو ماتوي، هغه پ تون نه دی .

او داسې نورې په سلهاوو ا طلاحي جمل چ د پ تو په ژبني کلتور ک ی د ول پ تون لپاره د ملي کلتور او کوډ یو شم ر تاریخي مواریث خوندي ساتلي دي . د همدې کلماتو په اشتقاقي ل ک د پ تونوالي یا پ تونوا کلمه هم هغه شان په ملي سویه استعمال لري چ د حقوقي، اخلاقي، اجرایي او سیاسي نورمونو یا نرخونو هغه ول برخ ک باسي چ د دولت تر مؤسس وړاندې د یو کلاسیك او بشپ سمبال قبیلوي نظام په خپلواك ملي هویت ک د ولنیز ژوند اړتیاوې پوره کوي . دغه خاص ا طلاحي رم چ وختي ی لا د ختی پ ژندونکو پام ان ته را اړولی دی، د بریتانیکا دایرة المعارف په سویه په ن یوالو علمي محافلو ک هم منل سوی دی، (په اوولسم وك ک ی د پ هان کلمه وگورئ، لیکونکی) . پر دې ولو سربېره پ تنو خپل مورنی یا ابایي ا وېی وختي لا د (پ تونخوا) په ملي نامه باندې هم په خپله ژبه ک نومولی دی .

دا چ له دونه تاریخي وضاحته سره پ تنو خپل ملي نوم په خپله ملي ژبه د بل چا تر غوره پورې سم نه دی ور رسولی، البته یو شم ر عوامل ی

ا كل ک ـدای سي . يو دا چ مور هر ـونه د پ ـتنو په تاريخ ک تـر شا ـو نـو دا بايـد ومنـو چـ د توليـدي طـرز پـه غو ـتنه مـو هـر وخـت قبيلـوي، طايفوي او كهولي يا خانداني واحدونه تر ملي هويت دمخه ک ي دي . كه د قبيل په عيني او ذهني محدوديت ک د مليت احـساس ـرگنـد موقعيـت نه سي نيولای .

په كلي او ک د ک كه له هر چا ـخه پو ـتنه وسي چـ (ـوك يـ ؟)، نو هغه بـ له درنگـه خپـل او پـردي تـه تـر هـر ـه (حتـی تـر خپـل نامـه لا هـم) دمخه د كهول، خ ل يا قبيل نوم ور اخلي . په دغه سبب نو د پـ ـتون ملـي نوم، كه ـه هم په واقعيت ک موجود دی، خو د پ ژند، پـه ـای ک ـشاتـه لو ـدلی او ډ ـر تبارز يـ نـه دی ک ی . هـر ـونه چـ اجتمـاعي، اقتـصادي روابـط د رشـد لـه پلـوه مـخ تـه ـي نـو هغونـه هغـومره د كوچنيـو نـسبي او محلي حدبنديو پول پيكـه كيـ ي، او وگ ي پـه لويـو ملـي اشـتراكونو ک خپل هويت تثبيتوي . بله وجه يـ دا خبره وبولئ چـ زمـور د توليـد كـوچي او كليوالي طـرز هغـه عامـل دی چـ پـ ـتون يـ تـر ډ ـرې زمـان پـورې پـه خپـل ژونـد كـ راضـي سـاتلی دی او د خپلـ ژبـ د خپـل ليـك د پروسـ ضرورت يـ د همدې ولس تر منـ ـنـ ولی دی . كه نو د خپل ژبـ لفظي او كتبي افاده يـ پـه لـ ـرې تـاريخ كـ چـا تـه نـه ده رسـول چـ دوی بايـد پـه كوم نامه وبلل سي .

خو ـرنگه چ د پ ـتون مثبت يا منفي نقش، د ده فعال موجوديت پـه سيمه ک راسرـ ـره ک ی دی نو همدا زمان نورو ولسونو پـر دې ملـت بانـدې البته د پ ـتنو د خپلو ملي مشتركاتو په وجه د "اواگنه"، "افغنه"، "افغـان"، "سليمان"، "اوغان"، "اوغو"، "پ ـهان" او "روهيله" يو شمـ ـر ـه او يـا بـد ملـي نومونه ای ـي دي . دا چ د يو قوم تـر خپـل ا ـلي نامـه هغـه نـوم ډ ـر رواج

سي چـ بل ولس وربانـدې ايـ ی وي، يـوه داسـ پ ـ ه ده چـ د نـورو اقوامو په تاريخ ک ي هم مثالونه تې ر سوي دي . د مثال په ډول اينگلس ليکي چ د المانيانو لپاره د (دويچـ ن die Deutschen) د ا لي نامه پر ای د "جرمني" هغه نوم لوم ی جامع تاريخي نوم وگر ـدی چ د سلا يانو له خوا پر دوی باندې اي وول سوی و، (5 – ش، 91 – م) .

د پ ـتنو لپاره د غير ذاتي يا خارجي نومو په جمله ک "افغـان"، او "پ هان" هغه خپاره نومونه دي چ د ن لپاره له تاريخي پلوه د علمي اهميت په درجه ک راتلای سي . پ ـتون چ د خپلـ پـ ـتونخوا د طبيعي پولو په پراخه ورشو ک د پووندو گر او کرونـده گر له لارې خپـل اورد پايـ ـت او ورو ورو انکـشاف د زمـا ن پـه دورانـو کـ ساتلی دی نـو لـه ايتنيکي پلوه ي د تاريخي انتخاب په حکم يوه خوا له پارسي او بله خوا له هنـدي کلتـور سره پـه گا نـ يتوب کـ راغلـ ده . ـکاري چ پارسي کلتـور دغـه ملـت لـه يـوه مخـه د "افغـان" او هنـدي کلتـور بيـا يـو مخيـزه د "پ هـان" پـه نامـه بللـی دی . کـه د افغـان او پ هـان دوې کلمـ د "پـ ـتون" د کلم سره په لفظي رابطه وکتل سي نو دا ـرگندې ي چ "افغان" له پـ ـتون سره نه د فونيم او نـه هـم د مـورفيم پـه سطحه کـوم ـرگنـدې اړيکـ لـري . خو پ هان بيا د پ ـتون سره دونه ـرگنده خپلوي لـري چـ کـه د چا مـاغزه د زړو مناقشو پـه تعبيرونـو او تـاويلونو ک ډ ـر نـه وي سربداله سـوي نـو پـه سـاده کتنـه سره دغـه ن د کـيت ډ ـر رو ـانه ليـدلای سـي . کـه د پـ ـتو د کلم د سر او پای ږغونه دواړه د پ هان په لفظ ک پر خپـل ـای ژونـدي پاته دي او که د پ هان دالف ږغ ه د "واو" ږغ ته په خوله کـ مايـل سـي نـو قرابت ي ه ترا ليده ک دای سي .

د ډاک ـر بيليو چ دې ـکي ته ور پام سوی دی نـو پـه خپلـو ـرگنـدونو

ک یـ یو ای ویلي دي چ پ پهان د "پوختانه" هندی شکل دی، (16 – ش، 97 – م) . که د دې دوو کلمو تر منـ د ن دې والي او بـ لـوالي د علمي ثبوت نوره سلسله فني پوهانو ته پر دو خو دا حقيقت هر وخت مـو ر ته په مخه را ي چ د يوې ژبـ نومونه په بله ژبه ک د بـ ملابـ لو عواملو له کبله خپله بـ ه لـ يا ډ ره ارومرو يو ډول يا بل ډول اړوي . هغه وك چ د يـوې او بلـ ژبـ تر منـ يـ د نومونو د تغيير چارې ته پـام سوی وي نـو پـه دې خبـره يـ پـوره سـد رسـ ي چـ د يـوه کلتـور نومونـه پـه بـل کلتـور کـ عجيـب اريانوونکي شکلونه اخلي . مثلاً له نوروز خه په عربي ک (نيـروز) او لـه پـ ـتون خه په عرب ک (بشطون) جوړيـ ي . ترکمن همداسـ پـه (کـورکمن) باندې اوړي او (چين) بيـا پـه (ـين) تبـديليـ ي . محمدعيـسی هـر ـوك پـه عادي پـ تو ک (ماديسا) اوري او عبدالصمد هر وك (اودول سمد) وايي .

کاري چ پـ ـتني پرگنـ بـه د خپلـ ژبـ ذاتي نوم په لـوم ي سر کـ په پارسي کلتور باندې نه وي اورولی او نو که هغه کلتور له خـورا وختـي خه دغه ولس د افغان په نامه بللی او پـ ژندلی دی . پارسي فرهنگ چـ د سيمـ د گـ ـو قومونـو پـه اشـتراك کـ يـ د ليـك سـطحـ تـه ـان وختـي رسولی دی نو د کتبي رشد له لارې يـ د (افغـان) نـوم د (پـ ـتون) لپـاره پـه يوه لوی جامع تاريخي او ملي نوم باندې اړولی دی . د ن په هر گوټ کـ د (پـ ـتون) پـ ژندنه زيـاتره د (افغـان) تـر نامـه لانـدې سـر تـه رسـ ـدلـ ده . د همدې فرهنگي غلبـ په اثر د پـ ـتنو خوا و چ کله د پوهنـ په ساحه کـ کارونه کـ ي دي نو همدا د افغان کلمه يـ حتی په خپلـه ژبـه کـ هم د خپـل ملت د نامه پـه توگـه د يـوې بـشپـ ي افـادې لپـاره پـه وريـن تنـدي منلـ ده . عوام پـ ـتانه هم چ کله نـا کلـه د خارجيـانو سره مخـامخ کيـ ي نـو د خپلـ

ژبـ پر ای د هغو سره د پارسي او يا اردو ژبـ زده کـ ي کلمات رادمخه کوي او ان د افغان په نامه ور پ ژني .

د هندي کلتور په خوا کـ بيا خبره داسـ رگنـد ي چـ د ژبنيو او ـولنيزو خپلويو يا داسـ نورو وجوهاتو له کبله د (پـ ـتون) کلمه د هنـديانو غور ته ـه نا ـه رسـ ـدلـ ده او د تصرف تر عمليـ وروسته د (پ ـهان) په بـ ـه تثبيت سوې ده . د (پ ـهان) هند کلمه اوس په پـ ـتو ليکونـو کـ د (پ ـان) په املا سره رواج لري . د دې کلمـ د مقدسو توجيهاتو له ا ـلي يا جعلي سابقـ ـخه چ رات ر سو نو زياتره د يـوه سپکاوي له افـادې سره يـو ـاى مور د کندهار په عامه محاوره کـ له خلکو ـخه اور ـدلـ ده . د دې ولايـت هغه سوداگر چ ـهند به يـ ليدلى و، نو مـور تـه بـه يـ داسـ ـنکلونـه کولـه چ د (پ ـهان) نـوم هلتـه د يـو زيـ ، سر زوره، نـاپوه، بـد سـلوکه، سرـمبه او ساده وگ ي په مواردو کـ له هنديانو ـخه اور ـده کيـ ي .

مطلب دا دى چ د پ ـهان نوم د خپلـ ـملي افادې لپاره پـ ـتنو پـه ـه مخ نه دى منلى . ـکه نو اروا ـاد حبيبي هم وايي چ (اسم پتهان که سکنه هند به پـ ـتون داده اند، تاکنون مورد نفرت پـ ـتون خالص است نه افتخـار !)(17 – ش، 386 – م) .

د افغان او پ ـهان نومونه کـه ـوك ـه بـولي او کـه بـد، خـو د پـ ـتون د ـولنيز تـاريخ لپـاره يـ ثابـت فاکتونـه پـه مستنده توگـه را رسـولي دي . د افغان د کلمـ ليکلى تاريخ د (حدود العالم) په حواله تـر زر کالـه ـا خـوا تـه اوري او پ ـهان هم د پوهاند رشاد پـه احتمـال اتـه سـوه کالـه پخـوا پـه هنـدي متونو کـ ثبت او د اوولسمـ پـ د سر په کلونو کـ يـ د تسمـ د وجـه تلاش د يو سياسي ضرورت پـه نتيجـه کـ د ليکنـ ساحـ تـه راغلى دى، (18 – ش، 8 – م) . د پـ ـتني ملت لپاره دغه دوه غيـر ذاتـي يـا خـارجي ملي

نومونه د پ ښتني دولت د منځ ته راتلو او سياسي انکشاف له پياوړي نفوذه سره د افغانستان د ټولو اوسېدونکو توکمونو او قومونو لپاره د تابعيت يا وطني هويت عمومي حالت ته هم په وختي کې لار رسېدلې ده .

د پ ښتني پرګنو ملي شعور او د ودې ترمنځ يې ملي اشتراک که څه هم د ژبني او کلتوري شواهدو له مخې په خپله پ ښتنو او د دوی ګاونډيو ته له سلهاوو کلونو راهيسې يو محسوس او ژوندی واقعيت دی خو د پ ښتون د ملي نامه ټاکلی سياسي تاريخ د خوشال خان په آثارو کې په مستنده توګه ثبت شوی دی . هغه چې ده د پ ښتون او پ ښتانه په عام نامه باندې چې البته ټول پ ښتون شاملوي او په همدغه زمانه کې د دې ملي لقب د افادې پر عمومي او خپاره احساس باندې ښکاره دلالت کوي، خورا زيات ملي وياړ او بلند په خپله ادبي ژبه کې ورانده کړی دی، مثلاً وايي :-

چې مغل وته مې ووت له توره
درست پ ښتون مې و عالم وته ښکاره کړ
که توفيق د اتفاق پ ښتانه مومي
زوړ خوشال به دوباره سي په دا ځوان

د اوولسمې پېړۍ پر دغه شان مستندو مدارکو باندې د پ ښتون ولس د ملي او سياسي تشکل د يوې جګې مرحلې محاسبه هم کېدای سي . دا چې د خوشال خان په خپلو نظامي، سياسي او ادبي مبارزو کې د پ ښتنو د اجتماعي، اقتصادي رشد جريانات د ملي توحيد په بلنه او داعيه کې په جدي توګه انعکاس سوي دي نو د دې خبرې حقانيت هم ښه ترا اثبات ته رسوي چې خوشال خان د پ ښتني ناسيوناليزم پلار وبلل سي .

دا چې د پ ښتون، پ ښتو، پ ښتونوالي او پ ښتونخوا غوندې کلمات له

کومـ گـ ې رې ـخه راوتلي او د لرغون تـاريخ لـه کـومـ ن . ـخه د ژبـ بهير تـه راغلي دي د ډاکـ ـر بيليـو پـه عقيـده لـه ډ ـرې پخـوان زمـان سره اړه لري. ده پـه خپـل هغـه اثر کـ چـ (د افغانستان د ايتنوګرافـ پـه بـاب يـوه پلـ ـنه) نـوميـ ي، داسـ ـرګنـدون کـ ې دي چـ د افغانـستان د ختيزې برخـ ـوله حوزه پـه پخوانيو بـ ـلاب ـلو ژبو او لهجـو کـ د (غرونـو، د غرو د سيمو) په نامه او وګ ي يـ د (غروالو) يا (غرنيانو) په نامه بلـل سـوي دي. دغه حوزه چ د قديمـ پرشيايي امپراتـور پـه اداري ويـش کـ يـ اوومه (ستراپي) جوړوله نـو د پرشـيايي ژبـ لـه ادا سره سم د (پـشته) کلمـه ورتـه اسـتعمال ـده چـ د غونـ ، شـاګ ، او غرګـي معنـا ورکـوي. د پارسي (پشته) چ د پـ ـتو پـه نرمـه لهجـه کـ (پـ ـته) او پـه زيـ ه لهجـه کـ (پختـه) يـا (پوختـه) تلفـظ کيـ ي، د پـ ـتون، پختـون، يـا پوختـون لغـوي مورينه ګ ـله کي ي. تر ميلاد ـو پـ . پخـوا چـ دغـه ورشـو تـر پرشـيايي نفوذ لاندې وه نو د پشته، پـ ـته يـا پختـه او پوختـه نامـه تـه منـسوب د دې غرنـ سيمـ اولـسونه د اوسـ ـدن د ـای لـه کبلـه د پـ ـتون، پختـون يـا پوختـون پـه نـوم بلـل کـ ـدله. د ده لـه قولـه د دغـه اشـتقاق مربـوط کلمـ (پـ ـتونخوا) يـا د هنـدي ژبـ پـه سـليقه (پـ ـتون – کـا) (يعنـ د پـ ـتانه مربوط) د همدې سيمـ د افـادې لپـاره لـه ډ ـر وختـي ـخه رواج درلـودی. ـکه تر ميلاد ـلور نيمـ پـ دمخه د همدې کلمـ د تلفظ په تعقيب يـا تقليد د هيردودت له خوا د (پکتيکا) نوم پـه لرغـوني تـاريخ کـ ثبـت سـوی دی، (د ليکـونکي يـاددا ـت، مسکو).

په پښتنو کې د نسبي شجرې عنعنه

د نسب تيوري :-

د نسبي شجرې په تعريف کـ راغلي دي چـ :-

"نسبي شجره هغه ړګندونه ده چې د يو چا يا د يوې ټولې د منل سوې نسبي مبدئ په باره کې ويله کيږي".

د اجتماعي علومو تشريحي قاموس تر دغه تعريف وروسته دا ټکی هم زياتوي چې :-

"اوس په عمومي ډول دا خبره درك سوې ده چې نسبي شجرې (په تېره بيا هغه چې ناليکلې وي) هر کله په تاريخي لحاظ صحت نه لري، خو د هغو کسانو تر منځ چې په دې شجرو کې تصوير کيږي د اوسنيو موجودو خپلويو د ثبوت د برابرېدو لپاره يې کښېدلای سي چې تعديل ومومي. په زياترو ټولنو کې د نسبي شجرو پوهنه د خپلوۍ د سيستمونو د پېژندګلوۍ لپاره ضروري ده، په زياته بيا هلته چې د يو په بل پسې توب، وراثت او ازدواج د تنظيم خبره په منځ کې وي، (3 – ش، 282 – م)".

پرته له ځينو استثنايي يا احتمالي مواردو نور نو زياتره قومي او قبيلوي نسبونه د تيوري له مخې داسې ښکاري چې تر ډېره ځايه د کلتوري زمينې په ګډو جرياناتو کې منځ ته راغلي وي.

په دې ټوله سويه د تاريخ مستند شواهد مور ته راښيي چې نسبي ليکه په ځينو وختو او ځينو ځايونو کې عموماً د جمعيتي کورنۍ يا اشتراکي فاميل د جوړښت په حکم د مندو له نامه څخه وار د واره منشاء اخيسته، خو بيا وروسته د اجتماعي – اقتصادي ودې له ايجاباتو سره سم چې د نر غلبه د کورنۍ په جوړښت کې رابرسېره سوه نو د نسبي نامه سلسله د مور له نامه څخه وشکېده او د پلار نامه ته ور انتقال سوه. د موروني نسب تاريخي پديده د امريکايي (مورګان) له فرضيې سره سم د لومړي ځل لپاره د کورنۍ د اجتماعي او کلتوري تکامل په (پونالوايي) مرحله کې منځ ته راغله. ځکه د (پونالوايي) په نامه د هغې کورنۍ له را پيدا کېدو سره چې

د تناسل یا ازدواج چارو یـ بیا هم جمعیتي نوعیت درلودی، دا ایجاب سوه چ په یوه نسب کـ دننه د نرو او ـو تر منـ تناسلي یا ازدواجي رابطه نور جواز ونلري . په یوه نسبي نامه کـ د نرو او ـو اشتراك دا معنا درلوده چ دوی یو د بل سره ورو ه او خوندې ویلل سي . اوس چـ د تاریخي انکشاف په حکم د نسبي ورو ـو او خوندو تر منـ تناسلي یا ازدواجي رابطه نفي سوه نو د لرغون زمان په تیت او پرك شرایطو کـ چ وگ نیزې خپر ـد هم ورسره وې، دا پ ژندنه په خورا جدي توگه لازمه وگر ـده چ ـوك د چا خور ده . کـه د پ ژند په ـورت کـ دا چاره سمه اداره کـ ـدای سوای چ ورور له خوره سره په یوه تناسلي یا ازدواجي کـ کـ شامل نه سي . د دغه ضرورت له مخ نو د نسبي نامه پالن ته د پ ژند په خاطر چ ره زیاته اجتماعي توجه راوگر ـده او په نسبي رابطه کـ ت لي ـولنیز واحدونه یـ نور هم د کلتوري تشکیل او تکامل په اجتماعي – اقتصادي ابعادو کـ خورا چ ـر مضبوط کـ ه . نسبي رابطه د ـولنیزو واحدونو د پیوستون اساس وگر ـده او قومي پیوند د تولیدي پیوند سره یو ـای د غ ـتلي اجتماعي او کلتوري پیوند بنا کـ ووله .

د نسب د مؤسسـ له ـینگ ـدو او د هغـ له خپر ـدو سره یو ـای ب ـلاب ل ـولنیز نهادونه هم تر انکشاف لاندې راغله چ ـوله د یوه ـینگ قبیلوي نظام په مجتمع کـ په بشپ ه توگه مطالعه کـ ـدای سي . د نسبي رابط هویتونه که ـه هم په ری ـه او مبداء کـ د خپل طبیعي ماهیت له پلوه تش اسمي او موسومي نومونه دي خو اجتماعي شعور یـ په تاریخي لحاظ د یو مادي جینیـ یکي واقعیت په ـر د وگ و په ـولنیز ذهنیت کـ دلته، هلته په یوه یا بله ب ه د زمانو په دوران کـ ـان ـینگ ساتلی دی .

د نسبي ـولیو په نومونو کـ مور دا حقیقت هم لیدلای سو چـ دغه

پدیده هر کله یوازې د تناسلي یا تش په نامه جینیـ یکي تسلسل له جریانه سره اړه نه لري، بلکـ په ینو ایونو کـ د محل، کار، سیمـ ، حیاتي خا یت او داسـ نورو نسبت هم د یو چا لپاره نسبي نوم گر دلی وي . مثلاً لکه په کندهار کـ چـ له کلتوري پلوه یو شمـ ر سپین پـ تانه اوس لا هم په قومي حساب د کشمیریانو یا هندوستانیانو په نامه یادیـ ي . خو له نـ که مرغه بیا دغه کندهاري کشمیریان او هندوستانیان د کابل په ارجل محیط کـ په دې بریالي سوي دي چـ د خپلـ سیمـ په کلتوري اعتبار له انو خه محمدزیان، پوپلزیان او یا بارکزیان جوړ کـ ي . رنگه چـ داسـ نسبتونه اسمي دي نو د ولنیز چاپ ریال د بدلون په شرایطو کـ په بل هر نسبت باندې اوو تای سي .

دا خبره چـ نسبي غونـدې هویتونه د عامیانه ذهنیت پر خلاف په لومـ ي سر کـ نه جینیـ یکي او نه کوم بل داسـ د اجتماعي درجه بند خاص اشرافي خصو یت لري، د زیاتو شواهدو له مخـ اثبات ته رسـ دای سي . د دغسـ شواهدو په جمله کـ د نسبي ادغام او الحاق هغه چارې د کتنـ وړ دي چـ د هر چا په ولنیز تاریخ کـ یـ زیاتـ بـلگـ رگندې دي . کـه د ادغام او الحاق په وسیله بـ خي پردي وگـ ي د یوې گنـ ، یا خـ ل یا تپـ او قبیلـ نوم د ان لپاره اخلي .

د (ایروکوایسیانو) په قوم کـ چـ د امریکایي سور پوستانو له جملـ خه دی د نسبي ادغام په باب د (مورگان) رگندونـ اینگلس داسـ رانقل کـ ي دي :-

"گنـ کولای سي چـ پردي په ان گـ کـ ي، او له دې لارې یـ نو په ولـه قبیله کـ هم ومني . د جگـ ې بندیان چـ ژوندي به پاته سوه په کومه یوه گنـ کـ د گـ دو له لارې د (سینیگا) د قبیلـ غـ ي گر ده او په دې

ډول يـ پوره قبيلوي او گنـ وال حقوق حا لوله . پـه گنـ كـ گ ـده د گنـ د انگ وغ و پـه غو تنه كـ ـده، نارينه و ښ گانه وگ ي د ورور يا خور پـه اى كـ منله او ـو د اولاد پـه سترگه ورته كتله . پـه گنـ كـ گ ـده پـه دې منظور چـ تاييـد سي د مراسمو له لارې ـخه اجرا كـ ـدله . گنـ گانـ چـ كله بـه يـ د وگ وشم ـر ل سو نو نيمگ تيا يـ پـه دې ډول ورپـوره كـ ـده چـ له بل گنـ ـخه به يـ يوه ډله غـ ي د دوى پـه خو ـه پـه هغـه لـ شـم ـره گنـ گـانو كـ ورگ ولـه . پـه گنـ كـ د ورگ ـدو مراسـم د ايروكوايسيانو تر منـ د قبيلـ د جرگ پـه يوه عمومي غونـ ه كـ پـر اى كـ ـده چـ عملاً يـ د مذهبي مراسمو شكل اخيستى، (5 – ش، 87 – م)" .

همدغه پروسه پـه يونـاني گنـ كـ دا ډول وه چـ "گنـ حق درلـودى چـ يو ـوك پـه ان گ كـ ي . دا حق داسـ عملي كـ ـدى چـ هغـه ـوك بـه وار د واره پـه يوه كورنـ كـ ومنل سوه او له دې لارې ـخه به نو بيا د گنـ غـ ى وگر ـده، (5 – ش، 100 – م)" .

د رومي گنـ پـه بـاب ويل سوي دي چـ "د گنـ غـ و حق درلودى چـ د گنـ نـسبي نـوم پـر ان بـانـدې كـ دي . دا جـال (دود) د امپراتورانـو تـر زمانـ پوري لا چلـ ـدى، ازاد سوو مريانو ته اجازه وه چـ د خپلو دمخنيـو بـادارانو د گنـ نـسبي نومونـه پـر ان بانـدې كـ دي، لاكـن د گنـ نـور حقوق يـ نه سواى اخيستلاى .

گنـ دا حق درلودى چـ ښ گانه كسان پـه ان گ كـ ي . دا كـار لكـه د سور پوستانو تر منـ چـ كـ ـدى له دې لارې ـخه سر ته رسـ ـدى چـ لـوم ى بـه يـ هغوى پـه يوه كورنـ كـ ومنل او پـه دې ډول بـه نـو د گنـ پـه سلسله كـ شامل سوه، (5 – ش، 120 – م)" .

د پـ تنو پـه نسبي شجرو كـ هم كه شفاهي دي او كه كتبي د دغه شـان

ادغامونو ړرگندي ب ـلگ د (و ـلي) په نامه باندې په زياترو روايتونو ک زمونږ تر وخته را رسـ ـدلي دي .

له پورته ړرگندونو ـخه په عمومي توگه دا نتيجه اخلو چ د تناسلي روابطو هغه طبيعي عمليه چ د نر او . ـي د (جن) په گ ترکيب ک تر بيالوجيکي قانونمند لاندې خپله پروسه مخ ته وړي په اجتماعي زمينه ک ـ ي د نسب داس کلتوري خصو ـيت وز اوه چ د نسبت سلسله ي په تاريخي لحاظ کله د مور او کله د پلار په رگي پورې اړه لري او له تعاملاتو سره سم د ادغام او الحاق په جريان ک له يوه ـخه بل ته هم ور انتقال ـداى سي . له دې واقعيت سره چ نسب د خپل تاريخي انکشاف له پلوه يوه اسمي او مرسومي پديده ده، خو د ـولنيزې رابط په زياتو اړخونو ک ـ ي تشکيلاتي نقش د اهميت ډ رې لوړې درج ته رسـ ـدلى دى . ازدواجي مناسبات، اجتماعي درجات، ميراثي معاملات، کلتوري خصو ـيات تر سياسي تقسيماتو او ملاحظاتو پورې ـوله د همدې پديدې تر تابعيت لاندې راغلي دي . هغه مهال چ په عربو ک نسبي واحدونه د پاس او ـ درجه بند طبقاتي مرحل ته ورسـ ـده او د نسبي نومونو له مخ د فطري نجابت يا جينيـ يکي ا ـالت په حساب د ا ـيل او بدل ـولنيز مفاهيم او مسايل راپيدا سوه نو قرآني نص عربي پرگن ته د انسابو د نومونو د ضرورت تاريخي فلسفه او عنعنه په خپلو ارشاداتو ک داس ور په ياد ک ه چ :-

"وجعلناکم شعوباً و قبائلا لتعارفوا و لکن اکرمکم عندالله اتقاکم" .

ترجمه :-

مونږ په تاس ک ولسونه او قبيل د دې لپاره را پيدا ک ـ ي دي چ يو د بل سره وپ ژنئ خو د خداى په نزد هغه ـوک غوره دى چ ـه

پره ګار وي .

رنګه چ کلتوري نسب د هيڅا پر تندي نه دی ليکلی، نو د هغه د بدلون لپاره ډ ر موارد د ب للاب لو وجوهاتو له پلوه تصور ک دای سي . په ت ره بيا د محيط له اليش دو سره دغه شيان تبديل چندا اشکال نه لري . زما د خپلو سترګو ليدلی حال دی چ د ظاهرخان د شاهي ديموکراس په دوره ک يوه داس فضا په کندهار ک حاکمه سوه چ له نسبي نومو خه د سياسي پيوند لپاره استفاده وسي . په دې جريان ک وليدل سوه چ ين کسانو د (زي) درا لاحقه په خپلو تخلصونو ک راژوند ک ه . ينو نورو بيا يوازې د (پوپل) د نامه په غوره کولو سره مخامخ خپل (برکی) قوميت د (پوپلزي) په نسبت باندې واړاوه . په زياترو پ تني کليو ک وړو اقليتونو هم د ان د ساتن لپاره د ستانه نسبو تر نومو لاندې پوره تامينات حا ل ک ي دي . په دې روانو کلونو ک بيا زه يو داس وك پ ژنم چ د سياسي اوضاعو د ارزياب پر بنا ي په رسمي ثبت ک کله خپل ان (تاجيك) او کله بيا (بارکزی) وولی دی . له دې رګندونو خه ا لي مطلب دا دی چ نسبي نسبتونه چ د ژوند د کوچي او کليوالي طرز په شرايطو ک خورا پاخه او ينګ حسابونه پر کي ي، د سياسي حالاتو يا اري ژوند په اجتماعي – اقتصادي انکشاف ک د هر ډول بدلون لپاره پوره قابليت لري .

په پښتنو کې نسب پالنه او نسب پېژندنه

کوچي او کليوالي پ تانه هم په خپلو من وک او هم د پرديو په نسبت د نسب ليک د شفاهي ميراث او کلتوري دندې په توګه رو انه او ينګ ساتي، له دغه تاثيره خه تر اوسه پورې اري پ تانه لا هم پر يوه

مخ نه دي وتلي . په تېره بيا د پښتنو اشرافي قشرونه خپله وياړلي نسبي هويتونه د خانداني تاريخ په ټکلونو او عصري تخلصونو کې له خولې نه اچوي . په عمومي ډول ګکاري چې نسب پالنه او نسب پېژندنه په ډېره وختي زمانه کې لا د پښتنو په يوه ايتنيکي خصوصيت يا قومي مميزې باندې بدله سوې ده .

په عادي توګه په ښارو کې زياتره پښتنې منډې چې له هرې قبيلې خه وي خپلو اولادو ته د هغو د پلار نسب ور يې او په شفاهي ډول دوی ته د (زي، خېل يا تپې او قبيلې) تر سويې پورې د نسبي هويت شعور او احساس ورکوي . خو په کوچي او کليوالي ټولنو کې چې هلته د نسبي محاسبې تقسيمات په خپل اړخ کې پر تشه پېژندنه سربېره نور ټولنيز مسئوليتونه او مکلفيتونه هم له ځانه سره لري، نو ځکه په زيات تفصيل د نسبي هويت ځانګړي او په شفاهي کلتور کې له يوه پښتنه خه بل پښت ته د کورنۍ د غړو او چاپېريال له خوا د ټولنيزې روزنې په ډول انتقالېږي .

تر کومه ځايه چې ليدل کيږي زمور د کلي او کلي د هر وګړي کولای سي چې خپل قبيلوي نسبت د يو شمېر ځانګو او پښو د سر له نامه خه تر ځانه او يا د ځان له نامه خه د سر تر نامه پورې د کلتوري روايت په اساس ورسوي . خو بيا نور کسان بيا چې سربېره پر دې د عامه مراجعې صلاحيت لري نو هغه بيا د خېلخانو په باره کې د معلوماتو له بابته زيات شفاهي يا کتبي روايتونه په پخپله حافظه کې ساتي او د ضرورت پر وخت د ټولو قبيلو تر منځ متقابل پيوندونه او اړيکې د اساطيرو په زمينه کې بيانولای سي . په دې ډول نو د قبيلې د سر تر نامه پورې د ځان د نسبي ليکې رسول نسب پالنه ده چې په پښتنو کې د هر وګړي لپاره د ټولنيز

ژوند يوه كلتوري دنده گ له كيږي . خو تر دې پورته بيا د قبيلو تر منځ د معلوماتو شبكه نسب پېژندنه ده چې عموماً هغه سپين ږيري مشران، ملكان، يا ملايان يې د برگندونې پوره اجتماعي صلاحيت لري چې د داسې چارو په برخه كې عمومي مراجعه ورته كيږي .

لاندې د نسب پالنې يوه مثالي نمونه چې د شفاهي شجرې عنعنه هم سمه تمثيلوي په خپله مخامخ ما له هغه كليوالي زلمي څخه د نسبي پوښتنې په تعاملي طرز برابره كړې ده چې (عليشاه) نوميږي او د څو كلونو په ماري ژوند كې يې تر اوسه لا خپل كليوالي روايات پر يوه مخ له ياده نه دي وتلي :-

ن (نوميالى) : علي شاه ! په څه يې ؟

ع (علي شاه) :په څه وزير يم .

ن : په وزيرو كې څوك يې ؟

ع : په وزيرو كې احمدزى يم . (بله پښه يې اتمان زي دي) .

ن : په احمدزي كې څوك يې ؟

ع : په احمدزي كې كالوخېل يم . (بله پښه يې ادي خېل دي) .

ن : په كالو خېل كې څوك يې ؟

ع : په كالوخېل كې بامي خېل يم (نورې پښې يې زلمي خېل او گانگي خېل دي) .

ن : په بامي خېل كې څوك يې ؟

ع : په بامي خېل كې تاج خېل يم، (نورې پښې يې شمشي خېل او مستي خېل دي) .

ن : په تاج خېل كې څوك يې ؟

ع : په تاج خېل كې مالي خېل يم، (بله پښه يې مكاخېل دي) .

ن : په مالي خ ل ك وك ي ؟

ع : په مالي خ ل ك بايه خ ل يم، (نورې پ ي ايمرخون خ ل او وليدك خ ل دي) .

ن : په بايه خ ل ك وك ي ؟

ع : په بايه خ ل ك بنجي خ ل يم .

ن : په بنجي خ ل ك وك ي ؟

ع : په بنجي خ ل ك پتنگ چ هغه د ن ك محمد زوى او هغه د عطاجان زوى او د هغه زوى بيا زه (علي شاه) يم .

په پورتن شفاهي شجره ك تاس ليدلاى سئ چ سر ره د نسبي ليكو او انگو پر ورانديې، وروسته ترتيب باندې ين عجيب نومونه لكه (كالو، بامي، بايه، او بنجي) هم راغلي دي چ د ژورې ن په ورت ك ي ايي ژبن او ولنيزې ري هم وموندل سي . بايد درته رگنده سي چ البته د دغس شفاهي شجرو د رواياتو تر من يو د بل سره توپيرونه هم احتمال لري .

په دې ترخ ك دا كى د يادون ور دى چ له دغه راز شفاهي شجرو خه نن داس نتيج هم اخيستل ك داى سي چ نور نو په پ تني قبيلو ك د نسبي تشكل پر اساس د ولنيزو اقتصادي واحدونو يا خ لونو د جوړ ت جريان له درې يا لورو پ تونو راهيس پاى ته رس دلى او در دلى دى .

كه په اري، كليوالي او كوچي پ تنو ك د نسبي پالن او پ ژندن جريان د يوې مقايس له مخ وكتل سي نو له ورايه خه كاري چ دغه شعور ورو ورو په اري حوزو ك پر كمزوره ك دو دى . په كندهار ك چ د نسبي پالن او پ ژندن يو تاريخي مركز دى، زما ه په ياد ي

چې کله به يوې کورنۍ له بلې کورنۍ سره خپلوي کوله نو لومړۍ به البته د سيالدارۍ (کفو) په حساب د هغو د نسب په باره کې پوښتنه کېده او تر دې معلومات وروسته به نو د هغو د شتمنۍ په باب پلټنه پيل سوه. په وروسته کې بيا د شتمنۍ پوښتنه د نسب تر پوښتنې رادمخه سوه او اوس د پېنځوسو کالو په دوران کې خال خال دې ځای ته خبره رسېدلې ده چې په ځينو مواردو کې حتی د چا د نسب نوم هم چندانې څوك نه پوښتي او يا خو يې اجتماعي درجاتو ته چندانې د ډېر اهميت په سترګه نه ګوري.

په کوچي او کليوالي پښتنو کې چې نسبي رابطه د ټولنيز تړون او پيوستون لپاره ډېره اهمه وسيله ده او د تاريخ په اوږدو کې له هره پلوه زياته ټينګښتلې سوې ده نو شعور او احساس يې د يو جينيټيکي واقعيت او فطري خصوصيت درجې ته رسېدلی دی. همدا سبب دی چې د (زيي) يا (نسب) مقوله په ولسي پښتو کې په (وينه، خټه، هډ او رګي) سره تر افادې لاندې راغلې ده.

کاري پښتانه زياتره چې د چا نسب پوښتي نو وايي چې (په قوم څوك يې؟) يا (په اصل څوك يې؟) او يا (په زيي څوك يې) خو په کلي کې بيا ډېر له دا ډول پوښتنه اورېده کيږي چې (په خټه څوك يې؟) يوازې د (څوك يې؟) جمله هم د نسبي پوښتنې لپاره استعمالېدای سي. همدغه شان داسې جملې چې (پلانی زما خپل هډ دی) يا (له پلاني سره مې وينه شريکه ده) ټوله د نسبي خپلوۍ د ښوونې په ځای کې سمې استعمالېږي. (وينه، خټه او هډ) چې د نسبي رګي لپاره پښتو ژبې په کار اچولي دي له هغه عام پښتني ذهنيت څخه پوره نمايندګي کوي چې نسبي عنصر يو وخت د پښتنو په ټولنيز تاريخ کې د طبيعي عنصر درجې ته ځان رسولی دی.

هغه شفاهي شجرې يا نسبنامې چې په ټوله پښتونخوا کې له لرغونو

زمانـ خه دلته هلته تيتـ دي تر اوسه پورې نه چا سمـ را ټول کـ ې دي او نه هم په ملي سويه د هغو په محتوياتو باندې ټوله پـ ښتانه خبر دي . زياتره يـ له کلتوري اړتياوو سره سم سمتي، يا کليوالي بڼه هم لري چـ په مجموع کـ يـ تنظيمول او يو د بل سره سر ورکول يا توحيدول اسانه کار نه دی . خو کله چـ د دغه شان نسبي شجرو يوه کتبي نسخه د (مجمع الانساب) او نورو اثارو په حواله د اوولسمـ پـ د دوهمـ لسيزې د سر په کلونو کـ (1612 – 1613) د خواجه نعمت الله له خوا ـخه ترتيب سوې او يا تر توحيد لاندې راغلـ ده د يو خاص مـ تود په اساس خورا زياته استفاده ـنـ کـ ـداى سي،(د کتلو لپاره يـ "تاريخ خان جهانی و مخزن افغان" وگورئ) .

نوموړې کتبي شجرې ته يوه تحليلي کتنه

که ياده سوې کتبي شجره د يوې مثالي او نمونه يي نسب نامـ په ـر ترـ ـن او کتنـ لاندې ونيول سي نو په دې وسيله د پـ ـتني انسابو د شجرو په باره کـ د يوې سمـ علمي مطالعـ لپاره لار و ليکه سر ـته کـ ـداى سي .

د پـ ـتنو د کتبي شجرې هغه لومـ نی او اولنی ماخذ چـ نوم يـ ـسته خو په خپله هغه اوس له چا ـخه نسته د (مجمع الانساب) په عربي نامه باندې ياد سوی دی . (بيليو) ليکي چـ د افغاني تاريخ په باره کـ ـوله ليکـوال پـر مجمع الانساب باندې حواله ورکوي او تر هغه ـايه چـ زه پوهـ ـداى سم نو دا کتاب که چـ ـرې تخيلي نه وي خو په نن وخت کـ ـهـ چرې نه مونده کيـ ي، (16 – ش، 57 – م)" .

په دې پسـ دا پو ـتنه منـ ته را ـي چـ آيا د کومـ اړتيا له مخـ

لازمه سوه چې د پ یو، پ یو شفاهي شجرې د کتبي زمینه په غ ک په یوه یا بله طریقه تدوین، توحید او تثبیت سي . له تاریخي قرائنو خه رگندي ي چ د پ تنو لپاره د کتبي شجرې من ته راتله د هغه اجتماعي - اقتصادي انکشاف نتیجه ده چ د پ تنو ب لا ل قبیل ي له سیاسي پلوه د ملي توحید یوې جگ سطح ته وراندې ب ولی. (بیلیو) ه دپاسه سل کاله پخوا دغه واقعیت درك ک ی دی او په خپلو الفاظو ک داس وایي چ :-

"درې یا لور سوه کاله دمخه پ تني ملایانو په دغه کار لاس پورې ک چ نسبي شجرې او تاریخونه تیار ک ي، و هغه ډ ر مختلط ملت ته یو شکل او پیوند ورک ي چ موجودیت ي هم هغه زمانه د سیاسي کشالو او خانداني انقلابو په نتیجه ک میدان ته راغلی و او د وراندې پ یو په دوران ک ي د هغه هیواد پر ورشو باندې چ اوس د افغانستان په نامه پ ژندل کي ي رنگا رنگ ب لا ل توکمونه چ ینډ ي ا ل یا پخواني اوس دونکي او ینډ نور ي نوي راغلي توکمونه وه، وله یو د بل سره واخ له، (16 – ش، 50 – م)" .

د خواجه نعمت الله له خوا تدوین سوې کتبي شجره چ د ملایي ذهنیت د جاري تعامله سره سمه په قیس عبدالرشید باندې راپیل سوې ده، د ولنیزو نسبي واحدونو په حساب د ده په وخت ک ه د پاسه د پ تني ولس درې سوه اووه نوي خ لونه، تپ ، یا قبیل ک باسي . رنگه چ د ده شجره البته له نورو کتبي ماخذونو خه را اخیستنه سوې ده او معلوماتي برخه ي د ساحوي ن خصو یت نه لري نو دا نیمگ تیا له ورایه پک رگنده ده چ زیاتره لرغوني پ تني قومونه ي په فهرست ک نه لیده کي ي . مثلاً لکه اپریدي، وزیر او داس ډ ر نور. خو د دې شجرې

يوه مهمه ګ ه بيا دا ده چ د ډ ر ب اى پ تني فولكلور د اساطيري يا افسانوي غوندې متن په زمينه ك تدوين سوې ده چ هم په لوستنه ارزي او هم په نه . كه دا برخه ي هم د پ تنو د ولنيز تاريخ په ترتيب ك د اجتماعي اقتصادي ژوند پر پخوانيو پديدو باندې په غير مستقيمه توګه زياته ر ا اچوي .

دا شجره په فارسي ليكدود باندې كې له سوې ده او په كاره معلومي ي چ د پ تو ژ ين نومونه يا د هغو فونيمونه په دې شجره ك د ليكدود په وجه د پ تو تلفظ له خپله ا لي حالته خه ل يا ډ ر ب ګانه سوي دي . مثلاً (دوم په دومر)، (اتمان په حتمان)، (تارن په تارن) او داس نور په نورو مسخه سوي دي . هلته ين نسبي نومونه چ اوس له من ه تللي دي، وك نه پوهې ي چ هغه به پخوا په پ تو ك په كوم تلفظ ويل ك ده . كه وك په دې نسبنامو ك د ن دنده پر غاړه ولري نو دا ورته لازمه ده چ په پ تو ليك ك ي د پ تو ا لي نومونه تر هغه ايه چ ممكنه وي بيرته له سره خه خپل واقعي تلفظ ته ورن دې ك ي . كه دا هر نوم د يوې تاريخي منبع حيثيت لري چ په تاريخي دلالتونو ك خورا ډ ر كار ن اخيستل ك داى سي .

بله نيمګ تيا چ بايد ګوته ورته ونيول سي دا ده چ ين نومونه البته د ل ه لفظي شباهت په دليل كاري چ د اسلامي نفوذ د عربي خصو يت تر اغ زې لاندې په عربي ب ه او تي وي، مثلاً له (امرخ ل) خه (عمرخ ل) جوړ سوى دى او (بارك) بيا د (مبارك) له لغت خه راوتلى ګ ل سوى دى .

زمونږ نسبي شجرې كه كتبي دي او كه شفاهي خو له كلتوري ذهنيته سره سم خپلو پالونكو ته داس مفهوم يا احساس افاده كوي چ ګويا د

سر له نامه خه رانيول بيا د پای تر نامه پورې يوه تناسلي عمودي ليکه ده چ تش يا د پلار او يا په استثنايي مواردو ک د مور پر نومو باندې رابنا سوې ده. په کتبي نسب نامو ک دا مذهبي تمايل هم برالا ليده کې ي چ يو ای يا بل ای له سامي اقوامو سره په پيوند ک زموږ نسبي يا کلتوري قوميت سيخ تر بابا آدمه پورې ورسې ي. اما په خپله کتبي شجرې او په هغو ک دننه زياتره نسبي نومونه په رګنده توګه داس ايتنيکي يا قومي اړخونه لري چ هر يو يې د يوه لوی ولنيز واحد په توګه پر يو لوی جمعيت دلالت کوي چ د هغه اجتماعي – اقتصادي جوړ ت د يوې اوږدې زمان محصول معلومې ي. مثلاً که د خواجه نعمت الله د کتبي شجرې له سره خه د قيس عبدالرشيد نوم ايسته سي نو سمدستي د قومو، قبيلو، تپو او خ لو نومونه په مخه را ي چ رف په پای ک يې بيا ای د انفرادي اشخا و مثلاً د (خانکجو)، (ف روزخان) او داس نورو تر نومو پورې ان رسوي. دا خبره يک ده چ زموږ نسبي شجرې زياتره د يو معکوس مخروط په شکل د پای له خوا پر يوه وګ ي باندې در ې ي، خو تر هغه دوه يا درې پ ته لوړ هغو لويو اجتماعي – اقتصادي واحدونو ته رس ي چ د يوه قوم يا ملت د لويو واحدونو د تاريخي مجموع له ترکيب سره ارتباط نيسي. په دې اساس نو نسبي شجرې د اجتماعي درج پر بنا د يوه فرد د ا الت يا اهانت د استفادې لپاره خوش پوچه او زړه خبره ده، خو د هغ د ترکيب په واحدونو ک د يو ملت د ولنيز تاريخ لپاره د عيني حقايقو ل ونه بيا يوه ډ ره نوې او خورا مهمه مسئله ګ ل ک داى سي. که موږ وک ای سو چ د کوم پ تني خ ل يا قبيل د تشکيل د وا پروس ثبوت په نظر ک ونيسو نو له هرې شجرې خه مو د اجتماعي تاريخ يوه ژوند مجموعه جوړ داى

سي . مطلب دا دی چې زمونږ شجرې په افقي توګه ډېر ارزښت لري تر دې چې په عمودي توګه يې ولري . په عمودي استنباط کې يې د اجتماعي درجه بندۍ او زماني فاصلو ځينې پديدې لاس ته راتلای سي . (بيليو) چې کله د پښتنو په ځينو افسانوي شجرو کې د تاريخ عيني فاکتونه او ارزښتمن حقايق مشاهده کوي، نو په دې باب خپل نظر داسې څرګندوي :-

"د افغاني نسب پېژندونکو او تاريخ ليکونکو چې افسانې په کافي اندازه بې اساسه دي، خو حقايق په دې افسانو کې په عجيبه توګه تحريف سوي دي، اما د يوه ځير پلټونکي لپاره دوی خپل ارزښت لري چې يوې سمې لارې ته يې لارښوونه وکړي، (16 – ش، 53 مخ)" .

له نسبي شجرو څخه تاريخي استفاده

د پښتني انسابو په شفاهي او کتبي شجرو کې خورا زيات داسې محتويات سته چې د يوه اړخ ولي مېتود په رڼا کې مستنده غوندې تاريخي استفاده ورڅخه کېدای سي . مثلاً د قوم، قبيلې، ټپې، خېل او زي په نامه زيات شمېر ولنيز واحدونه چې د ټولنيزو نسبي اړيکو په نسبي ليکو کې لاندې باندې په مخه راځي هم د خپلو ځانګړو نومونو له پلوه او هم د اجتماعي – اقتصادي جوړښت له مخې د تاريخ د طبيعي مدارکو او عيني منابعو په توګه پوره کار ورکوي .

په دې اساسه شپږ کاله وړاندې زما دې ټکي ته پام واوښتی چې د پښتنو په قومي او نسبي نومو کې يو شمېر داسې توکي سته چې د ژبني او مفهومي خصوصياتو له پلوه د اجتماعي – اقتصادي تاريخ پر يوه اوږده سابقه باندې څرګند دلالتونه کولای سي . دا بيان مې په لنډه توګه د لومړي ځل لپاره په هغه ليکنه کې وکړی چې (د پښتنو ادبياتو د تاريخ يوه

تیوریکه طرحه) نومیږي او تر اوسه نه ده خپره سوې . هلته ما داسې لیکلي دي :-

"د پښتنو ایتنیکي مجتمع د یو بشپړ ارګانیزم په توګه تش د منفردو وګړو مجموعه نه ده، بلکې یو اجتماعي – اقتصادي سیستم دی چې د مادي او معنوي عناصرو له تاریخي ترکیبه څخه د اوږدې زمانې په دوران کې د تشکل او تکامل پر لار باندې منځ ته راغلی دی . د دې ارګانیزم واحدونه وګړي نه دي بلکې لویې لویې قبیلې یا ټبرې دي چې د هرې یوې تشکل او تکامل د خورا پخوا وخت مولود معلومیږي . هره قبیله یا ټبره په خپل ځان کې دننه تر نورو واحدونو پورې رسوي چې هغه خېلونه دي او دا خېلونه بیا کهولونو ته تجزیه کیږي او کهولونه بیا د کورنۍ تر اقتصادي واحده پورې راکوچني کیږي . د قبیلو هغه راز ګرافیکه چې په سر کې یې یو جعلي یا حقیقي نوم ولاړ وي او له هغه څخه تر بل نامه پورې یوه لیکه راکش سي او بیا له هغه څخه بل نامه ته لیکه را اوږده سي او په دې ډول له قبیله د کاغذ پر مخ په یوه ګڼه کې ترسیم سي، یوه خوشې بابیزه عنعنه ده چې مورخانو ته تر بیروکراتیکو نسبي شجرې پورته بله کومه علمي نتیجه په لاس نه سي راکولای . خو که قبیله یا خېل او یا حتی کهول د پرېړو وګړو یوه داسې مجموعه وګڼو چې په یوه واحده ایتنیکي حوزه کې دننه د ژبې، د لهجې، د کلتوري مشخصاتو، ټولنیزو مؤسساتو او داسې نورو ممیزاتو له پلوه یو بل ته هویت جوړوي نو په دې خبره موسد رسیږي چې د دې هر راز واحد جوړېده او منځ ته راتله د سلهاو کلونو د تاریخي ودې شرایط ایجابوي .

د پښتنو پر قبیلوي سازمان باندې تر دې اوسه سم علمي کار نه دی سوی او که دا کار ونه سي نو د وچو کلماتو پر قرینو باندې یې تاریخي

ماهيت نه سو وولای .

د پ تني ارگانيزم د قبيلوي واحدو نومونه چ تر اوسه نه چا را ول ک ي دي او نه چا په تاريخي توگه مرتب ک ي دي، په عمومي ډول دوه رازه ليده کي ي . يو هغه نومونه دي چ له کلماتو خه ي هي تاريخي دلالت نه راوزي، لکه :-

کاک ، منگل، ا ي، ماکو، اندړ، وردگ او داس نور . د دغس نومونو د افادي لپاره زه د (جامد) ا طلاح اکم . بل هغه راز نومونه دي چ د نسبي سلسل تاريخي دلالت ن رگند ي، لکه :-

محمدزي، علي زي، علي خ ل، سا مانخ ل، محمدخ ل او داس نور . دغس نومونه زه د (مشتق) په نامه سره يادوم .

جامد قبيلوي نومونه عموماً ډ ر لرغوني کاري، د ولنيزې ژبپوهن له پلوه ي دليل دا دی چ هي عربي يا اسلامي ن نه لري . د ولنپوهن له پلوه ي دليل دا دی چ دا د هغ دورې نسبي نومونه دي چ هغه وخت لا د ميراث موسسه نه ده غ تل سوې او هي داس اړتيا نسته چ خلك دې (زي) او (خ ل) غوندې مشتقي لاحق په خپلو نسبي نومونو ک زيا ک ي او د پلار د خوا تناسلي رابطه د ميراث په خاطر ژوند وساتي . . . ، (19 – ش، 26 – 27 – م)" .

"په پ تنو ک مشتق قبيلوي نومونه چ کتل کي ي نو يو شم ر ي رگند عربي کلمات لري او دا د دې خبرې کاره دليل دی چ همدا راز واحدونه د پ تنو د مسلمان په دوره ک را پيدا سوي دي . د پ تنو د راوروسته تاريخ په زمانو ک ين واړه عشيروي واحدونه په کاره توگه د نسلي رابط پر لار جوړ سوي دي . که يو و يپيك مثالونه ي و . ل سي او تر مقايس ووزي نو بالکل موړ ته د هغ زمان يوه ا کلي موده په

لاس راکوي چې په ټوله وخت کې کهول، یا یوه عشیره او یا یوه قبیله منځ ته راتلای سي. خېل، قبیله او داسې نور ټولنیز واحدونه ځرف داسې نه دي چې هر زوی یې په انفرادي ډول ورت تر پلار وروسته پر خپل نامه جوړولای سي. بلکې بېشپې ي مؤسسې دي چې هم اجتماعي او هم اقتصادي اړخونه لري او داسې کاري چې یو په بل پسې او پې ته تر منځ یې د اجتماعي – اقتصادي ضرورت په اساس تشکل موندلی دی، ((19 – ش، 28 – م)".

همدغه پورتني مطالب د دوهم ځل لپاره ما په هغه مقاله کې ګرګند کړه چې د اریانا مجلې د (1364 ش) په دریمه او څلرمه ګڼه کې (د ټولنیزو واحدونو د پیدایښت او انکشاف تیوري) تر عنوان لاندې خپره سوې ده.

له دغو وختونو راهیسې نو هر کله دا فکر راسره مل و چې د پښتني قبیلو او خېلو زیات شمېر نومونه چې د ټولنیزو – ژبنیو فوسیلونو په شکل یې تر ننني زمانې پورې ساتن را رسولی دی او په ځینو مواردو کې لا د اقتصادي او اجتماعي چارو ژوندي حسابونه هم پر کیږي، کېدای سي چې د یوه علمي میتود په رڼا کې د پښتنو د ټولنیز تاریخ د جوړښت لپاره د عیني مدارکو په ډول تر استفادې لاندې راسي. په (1988 م) کال کې چې لیننګراد ته تللی وم نو هلته په دې خبر سوم چې ډاکټر (بیلیو) زموږ د قومي او قبیلوي نومو په باره کې ل وډ تر رغ دلی دی. د یوه لنډ مجال په ترځ کې م د ده هغه لیکنه ولیده چې (د افغانستان د ایتنوګرافۍ په باره کې یوه پلټنه) نومیږي او تقریباً سل کاله پخوا خپره سوې ده. دغه لیکنه م ژر ژر په سرسري توګه واړوله، راواړوله او په ځینو ځایو کې یې ما د خپلو فرضیو هغه نښې هم ولیدې چې د پښتني قبیلو او خېلو ځینو نومونه د ماقبل اسلامي زمانې په لیرو دورو کې ریښې لري او په عین زمان کې د

پ تون ملت د پراخ ایتنیکي ترکیب او تکوین پر یوه اورده تاریخي عملیه باندې هم ر ا اچوي . له دې رکه سره زما پام دې لور ته راوگر دی چې په یوه مناسب فر ت ک د همدې فرضیې ب لگ د (بیلیو) په آثارو ک وا وم او دغه کر پل نور هم پس واخلم . زه په دې باور لرم چې که زموږ ونکي له وختي خه د (بیلیو) د پلا نه پر لار تللي وای، نو نن به د پ تنو د ولنیز تاریخ ډ ر اړخونه رو انه وای . خو رنگه چې زموږ قبل ذهنیتونه تل زموږ د پلا نو مخه نیسي نو که دغه کار تر اوسه پورې د چا له خوا نه دی سوی . فکر کوم چې له دې لورې خه زموږ مخه یو هم هغه تقلید راگر ولا ده چې د مقدسو نسبي شجرو په وچ تکرار مو غاړه ایستلا ده او غوړ ولنیز اقتصادي فاکتونه مو له یاده وتلي دي . نسب نام په ت ره بیا هغه چې کتبي ب ه لري زیاتره یې د سیاسي او اجتماعي اغ زو تر نفوذ لاندې د خوا و د ذهنیت لاس خوړلی وي او تر ډ ره ایه روبنایي تمایلات انعکاسوي . هلته د یوه قوم ولنیز واحدونه تش د یوې کورن په ساده تناسلي پیوند ک د ا لي یا جعلي نامه د یادولو په وسیله خلا ه کوي . خو په داس حال ک چې هر خ ل یا هره تپه او هره قبیله د زیاتو طبیعي، اقتصادي، او اجتماعي چارو په حساب د مادي او معنوي کلتور تاریخي مجموعه گ له کیږي چې تکوین یې اورمرو د وخت یوه اورده دوره غواړي او د تناسلي پیوندونو خورا ډ رې ک په ان راک باسي . په دې اساس نو د نسبي شجرو شکلونه که ه هم موږ ته د ډاډ وړ کره معلومات نه راکوي خو د هغو په محتوا ک داس عیني مدارك وجود لري چې د سالمو منابعو په ر په روانه ژبه د تاریخي تشکل او تکامل بیان کوي .

د ډاک ر بیلیو یاد سوی اثر که ه هم بیا زما لاس ته نه دی راغلی چې

سم يـ ولولم او يا يـ ترجمه کـ م، خـو د ده پـه نـورو آثـارو کـ هـم د قـومي نومو په باب ـين داسـ يادونـ سوې دي چـ د ولنيز تـاريخ پـه برخـه کـ يـ اهميت رو انه دی. مثلاً (د افغانستان توکمونه)[1] په اثر کـ د (پـ ـهان) تر عنوان لاندې يو اى دې کي ته د لوستونکو پام راگر ـوي چـ نسبي او محلي نومونه د ملي هويتونـو داسـ بـ لگـ دي چـ پلـ ـونکي تـه د نـيم هـ ـرو يا جعلي رواياتو په پرتله خورا سمه لار ودنه کولای سي. (16 – ش، 105 – م).

په دې ترتيب نو په ولو نسبي شجرو کـ کـه شفاهي وي او کـه کتبي هغه نومونه په تـ ـره بيا چـ د فونيم او مورفيم پـه خـصو ياتو کـ د پـ ـتو ژبـ پراخـه تـاريخي زمينـه هـم انعکاسـوي د پـ ـتنو د ـولنيزې سـابقـ د رو انه کـ ـدو لپاره لـه شتمنو دلالتونو خه ډك مستند مدارك گـ ـل کيـ ي.

په پښتني ذهنيت او ثقافت کې جادويي يا مېتولوجيکې بېلگې

د پـ ـتنو د ـولنيز ژونـد پـه ذهني او کلتـوري زمينـه کـ داسـ ډ ـرې پديدې راغلـ او تلل دي چـ ـوله پر يوه اى ـه نا ـه د ماهيت له مخـ د جادو يا مـ ـتولوجـ تر عمومي نامه لاندې راتلای سي. د دې راز پديدو پاشلـ نمونـ زيـاتره پـه کـ نـو، وکـو، انگـ ـرونـو، دودونـو، نکلونـو او شفاهي روايتونو کـ په مخه را ـي، خـو د مفـاهيمو د افـادې لپـاره يـ پـه پـ ـتو ژبه کـ يو شمـ ـر داسـ بوېـ او سوچه کلمـ تـر اوسـه لا هـم ژونـد پاتـه دي چـ ايي پر نورو دلالتونو سربـ ره د همدې ژبـ او ولس د لرغوني ولنيز تاريخ پر مـ ـتولوجيکي چارو باندې پوره ر ـا اچولای سي.

ستانه

په پـ ـتني سابقه کـ د هغه ـولنيز شعور مـدارك چـ د جـادويي يـا م ـتولوجيك ذهنيت له تاريخه ـخه سم حکايت کوي د "ستانه" له مهمـ کلمـ ـخه راپيل کـ ـدای سي. دا کلمه سره له هغه چـ پر لغوي اړخونو باندې يـ تر اوسه پورې چندا٪ کار نه دی سوی، خو په عمومي توگه په ټ ـره بيا په عوامي او ولسي محاوره کـ يوه ژونـد کلمه ده او معنا يـ د روحاني ـواك له خاونده سره برابرېـ ي. که مـوږ ووايـو چـ "احمد ستانه دی" او يا خو "پلانی قوم ستانه دی" نو په ژبه کـ متداوله معنا يـ دا ده چـ هغه په نسبي حساب د داسـ روحاني ـواك ـتن دی چـ دعا، ـرا، دم او چو يـ تاثير ـندي او چليـ ي.

"راور ي" چـ په 1860 – م کال کـ يـ خپله پـ ـتو ډکشنري چاپ کـ ې ده نو هلته يـ د "ستانه" د کلمـ د معنا په برخه کـ ليکلي دي چـ :-

"خاص د وليانو او بزرگانو خلکو کورنـ او اولادې ته ويل کيـ ي".

"محمدگل مهمند" د پـ ـتو په خپل سيند کـ د "ستانه" لغت په پارسي باندې داسـ ترجمه کـ ی دی:-

"پيرخانه، شخصی که اجدادش بخوب آدمی و بزرگی شهرت داشته باشد و يا پير و مرشد بوده باشد، (21 – ش، 13 م)".

"عطايي" چـ د دې کلمـ ايتنوگرافيکي اهميت ته تـر نـورو خلکـو زيات متوجه سوی دی، نو داسـ ورباندې ږغيـ ي:-

"ستانه" د بزرگ "زبرگ" معنا ورکوي. سيدان، ـاحبزاده گان ستانه بلل کيـ ي. مـ ي يـ ـوله ستانه دي، په اقوامو او قبيلو کـ هم يو قوم ستانه بلل کيـ ي، لکه د لو ـديزې خوا په پـ ـتني قبيلو کـ چـ ساکزي ستانه بلل کيـ ي.

په ـينو قبيلو کـ چـ ـبله قبيله مدغم کيـ ي، نو دغه ادغام د مدغم

سوې قبيلې د ضعف ﺨه په عمل را ﻲ. د دې لپاره چې د دغه ضعف پرده پو ي وشي نو مدغم شوې قبيله ستانه بولي او خبرې ته يې درناوى كوي. په وزيرستان كې سيدگي ستانه بلل كيږي. ستانه په ننواتې كې هم گ ون كوي او د مجرم شفاعت هم كوي، (22 – ش، 175 – مخ)".

د 1361 ش كال د پ ﺘو په تشريحي قاموس كې د دې كلمې شرح داسې راغلې ده:-

"ستانه، زبرگ، بزرگ، د روحاني كورنۍ غ ى، په عامه توگه سيدان، ﺎحبزاده گان او د هغو م ي ستانه بلل كيږي، خو په قومو او قبيلو كې هم ستانه سته، لكه د لو ديزې خوا په پ ﺘنو كې چې ساكزي او په وزيرستان كې سيدگي ستانه بلل كيږي، (23 – ش، 2547 – م)".

"ستانه" د بزرگ د ﻔت په معنا البته رف يوه عامه كلمه نه ده چې د روحاني قوې هر چا ته يې نسبت كېداى سي، بلكې د پ ﺘني ايتنوگراﻓ د يوې مقولې په ر د دې كلمې په عرفي او تعاملي مفهوم كې دا خبره هم پرته ده چې دغه د بزرگ قوت يا روحاني خا يت بايد د نسبي پيوند او قومي رگ په اساس يو چا ته منسوب وي. كه ﻮك ستانه وبلل سي نو معنا يې دا ده چې د هغه په قومي نسبت كې د ستانه توب يا بزرگ خصو يت اخ لى دى، او دا روحاني قدرت له پلار او نيكه ﺨه په ميراث ورته را رسېدلى دى. له ستانه قوم يا قبيلې سره نور قومونه او قبيلې ډېر احترامانه سلوك كوي، ﻜه زياتره يې د روحاني قوت له ﺪه ﺨه ب ري ي. ستانه وگ ي د "پاخه ه" د خاوندانو په نامه هم ياد ېداى سي.

هغه فولكلوري روايتونه چې د ينو قومو د تاريخي خصو يتونو په باره كې ولنيز ذهينت اداره كوي، نو زياتره هر قوم يا ولس ته يو انگ ى

فت منسوبوي چ هغه ي په خپل انته کلتور ک خا ه پالنه په غاړه لري . مثلاً په دې حساب د کاک و قبیله د کندهار په روایاتو ک ستانه بلل سوې ده او نو که د دوی په منځ ک ډ ر ستر اولیاء او علماء د خپل تاریخي تقسیم او قبیلوي خصو یت په اساس راپیدا سوي دي .

د کندهار په فولکلوري زمینه ک زما ه په یاد ي چ یو وخت د قومونو او قبیلو ذاتي یا کلتوري خا یتونه د "بولغار د باد" له عامله سره تړ ل ک دله . مثلاً ویل ک ده چ د بولغار باد راوالوتی نو د "نورزو" له سترخانه، د بارکزو له یگره، د الکوزو له پزې او د کاک و له ژب خه و تی . که نو په ترتیب سره نورزي م لمه پال، بارکزي د لوی یگر خاوندان، الکوزي دردمن او کاک ان د ژب او بیان . تنان سوه . یعن د دغه باد (یا خو البته روح) له برکته د م لمه پالن ، م اني، جنګیالیتوب او داس نورو خویونو خا یتونه په ب لاب لو قومونو ک راپیده سوه . د همدې فولکلور یوه بله نسخه د "حبیبي" په بیان ک داس ثبت سوې ده :-

"نسیم م انه (مردانگی) وزیدن گرفت وبه زبان فرزند اول غرغ ت بر خورد، و بنا بر این وی احب زبان و بیان و علم و تلقین و روحانیت گردید . که تاکنون هم اکثر علماء و روحانیان افغان ازین طایفه اند و قبایل بزرگ کاک وادی ږوب و پ ین از اخلاف این تیره اند و دانشمندان و احبدلان باذوق و حال دران گذشته اند .

درباره فرزند دیگر یعن ب نی روایت است که نسیم مردانگی بر بازوی او وزیده بود، و بنا بر این قبایل غلجی و کرلانی و ملحقات آن که منسوب به اویند، منصب سپاهی گری و جنگجویي را حفظ کرده اند و از بین ایشان سپه سالاران و جنگاوران دلیر بر آمده اند .

اما درباره فرزند سوم یعن سره بن گویند که نسیم مردانگی به دامن

او بر خورده بوده، و او احب دامن و پرورش و اداره و حکمرانی گردید، که قبایل ابدالی (هفتالی قدیم) و درانیان قرن دهم به بعد از این تیره سره بن اند که از زمان قدیم قبل الاسلام و بعد از اسلام تاکنون فرمانروا و حکمران و پرورنده و دارای دامن و عطوفت و مروتند، (24 – ش، 594 – م)" .

دغه شان روایات مور ته د کار د تقسیم هغه لرغون سابقه راپه يادوي چ له توليدي انکشافه سره د اکلو ولنيزو دندو پر بنا ي په آريايي حوزه ک د جنگياليانو، روحانيونو، توليدوونکو او چوپ يانو لور حرف (ور ي) راپيدا ک ي . له دې حرفوي تقسيماتو سره هغه اجتماعي تقسيمات هم راوز ده چ د قبيلوي درجاتو په نسبي هويتونو او خصو يتونو ک ي خپله نهايي وده پوخوالي ته ورسوله .

زياتره قبيل چ له نسبي پلوه ستانه گ ل کي ي، نو ثبوت ي ارومرو يوه داس روايت ته ان رسوي چ د سر د نيکه په نامه ي کومه خارق العاده پ . ه د م تولوجيك تاريخ په حافظه ک ثبت سوې وي . دغه راز پ ي چ د اسلامي روحي له تعبيراتو سره سم د "کرامت" په نامه افاده کي ي، نو د هغه عاملان د وليانو او بزرگانو په جمله ک را ي .

په قومونو او ولسونو ک "ستانه" اخونه د قبيلو په خپل من ي روابطو ک هم انته خاص حسابونه لري، مثلاً د "اليزو" په قوم ک يو اخ چ "رودي" اليزي ي بولي د ا کزو په نسبت پيرخانه گ له کي ي . ا کزي د قومي روابطو په زمينه ک همدغه اخ ته د ستانه په سترگه گوري . دوی ي له روحاني پلوه درناوی کوي او خبرې ته ي د زره له اخلا ه غوږ نيسي . د رودي اليزو د ستانه توب لپاره داس يو م تولوجيك روايت سته چ يو زمانه کوم رود ياغی سوی و او س لونو ي خورا ې ر کورونه له

انه سره وري او زيات وران يې خلکو ته رسوا وي. د دې لپاره چې
دغه سرک رود ته روحاني زور ور کاره سي نو د رودي اليزو نيکه له
خپله جيبه خه د خوا د نسوارو ک و راوايستی او د رود وله اوبه يې په
هغه ک له جريانه خه را ايسارې ک ي. په دې ډول يې نو خلك د اوبو له
طوفاني س لونو خه وژغورله. له دغه وخته راهيس نو رودي اليزو دا
لقب واخيستی چې ستانه وبلل سي او په بزرگ ومنل سي.

د ستانه د کلم په لفظي او معنوي رابطه ک هغه لرغون هند
کلمه کورټ له نظره نه سي لو دای چې د سنکهيا (sankhya) په نامه په ډ ر
لرغوني فلسفي دکتورين ک د ستانه (cetana) په ب ه راغل او د هندي
پوهانو له خوا خه په شعور (consciousness) سره معنا سوې ده (25 –
ش، 113 – م). په دې لفظي او معنوي شباهت ک د م تولوجيکي ري و
ډ ر لرغونی اشتراك هم له ورايه خه ليده کي ي.

اوده

بله ډ ره مغزنه کلمه چې په دې ل ک په نه ارزي هغه "اوده" ده. دا
کلمه "راور ي" په خپل پ تو قاموس ک نيول ده او داس معناوې يې
ورته ک ل دي چې :-

د جادويي چارو او سحري عملياتو سره سمون خوري (20 – ش، 59 –
م).

د پ تو تشريحي قاموس ي بيا د معنا په ای ک ک لي دي چې :-

"اجازه، دم، د مار، ل م او نورو چيچونکو خزندو د دمولو اجازه، د
ناروغيو د دمولو اجازه" (23 – ش، 147 – م).

د "اودې" کلمه چې له پخوا خه تر اوسه په محاورو او ادبي آثارو ک

هر چ ـري په مخه را ـي، كه د كلتور په ـولنيز متن ك تر دقيق كتن لاندې ونيول سي نو معنا يـ د هغه روحاني خا ـيت سره برابر ـداى سي چ د ينو ناروغيو، او يا خزندو د زهري دردونو د معالج لپاره مراجعه ورته كيـ ي .

زما ه په ياد دي چ په كندهار ك د "دينارخ لو" په نامه يوه كورن وه چ د "سرپاړي" د رن د "اوده" كولو لپاره د هغ غ و ته خلكو مراجعه كوله. كه ذهنيت داسـ و چـ "دينارخ ـل" پـه نـسبي حـساب د دغـ ناروغ د چارې لپاره "اوده" يعن روحاني خا ـيت لري. د "اومارگه"، "تورې غاړې"، "د مرغ يو" او داس نورو ناجوړيو د "اودې" لپاره هم هلته يـو شـم ر ايونه او د ينـو بزرگـانو زيارتونـه موجـود او مـشهور وه. د "اودې" عمليه په پ تني ولنه ك د "دم" يا ساه په پوكلو (چو)، د ناړو په توكلو، د لاس پـه ت رولـو، د دم پـه ويلـو او داسـ نـورو وسـايلو سـره اجـرا كيـ ي. زياتره پيرخان د خپل "اودې" له دركه خه خورا زيات عوايد هم لاس ته راوړي .

"اوده نيـول" د همـدې كلمـ يـو ا ـطلاحي تركيـب دى چـ زمـا لـه معلوماتو سره سم د كاكړ و په قبيلوي چاپ ريال ك يـ ـايي هر ـوك په مفهوم باندې ږ ر ه پوهيـ ي. د روايت له مخ په پخوا وختو ك چ خلك ډ ـر پـاك او سپ لي وه نو په كاكړ و كـ دا دود و چ د جگـ ې په جبهه ك به يو شم ر بزرگانو "اوده نيوله". يعن سرونه به يـ پـ ك ه او د روحاني قدرت د راغون ولو لپاره به د مراقب په حالت ك سوه. د دې اودې تاثير دا و چ له مقابله لورې خه د د ـمن وارى د دوى پر جبهه باندې نه لگ ـده او كه به چ ـرې هم ون تـه نو هيـ تاثير يـ نه پر كاوه. وايي چ د كاكړ و اوده د هغه اخ ـولنيزه دنده وه چـ "جوگيزي" يا په يو بل

روایـت "مـه لازیـی" نـومیږي. نـن مـوږ لـه دې دوده ځخـه داسـې نتیجـه اخیستلای سو چې دغه اجتماعي عمل د نظامي روحیې د پیاوړتوب ډېره غښتلې وسیله وه.

هغه روحاني تاثیرات چې له عقیـدې سره سم د منترونو یا د مقدسو اسلامي کلمو د پخولو او ویلو له لارې د چا په وجود کې راپیدا کیـږي او د مـارانو، لړمـانو، غـالبوزو او خزنـدو د زهـري چیچلـو اغېـزي پـه بـدن کـې تسکینوي هم د "اودې" په نامه یادیږي. دا اوده له دوده سره سم کېدلای سي چې یو څوک یې بل چا ته ورانتقال کړي او خاصیت یې د اذن او اجازې له لارې د هغه په وجود کې منځ ته راوړي. دغه شان اوده حتمي نه ده چې ارومرو به په روحاني خلکو پورې اړه لري او نو ځکه د "اوده گر" کلمه د روحاني مقام لپاره مناسبه نه ښکاري.

"اوده گران" زیاتره د ټولنې په ټیټو قشرونو کې ډېر لیده کیږي.

"تر اوده لاندې کول" او یا "تر اودې لاندې کېدل" هم د دې کلمې د ترکیب معناداره اصطلاحات دي.

د "اودې" د کلمې په اړخ کې کله ناکله د "خوردې" کلمه هم اورېده کیږي. مثلاً وایي :-

په مریض مو هرڅه اودې او خوردې کړې دي، خو ښه یې نه ده په سوې. همداسې د یو چا د بزرگۍ په باره کې وگړي وایي چې :-

"د پلاني له سره ځخه خوردې اخیسته کیږي".

"خورده" د هغو خاورې یا لوښو نوم دی چې د اولیاگانو او بزرگانو د قبرو د سر له یوه غارگوټي ځخه د تبرك لپاره را اخیسته کیږي او د بېلابېلو ناروغیو د علاج په نیت یا خوړل کیږي او یا په ځان پورې مو ښل کیږي. د "شاه آغا خورده" د کندهار په محیط کې هر چا ته معلومه ده او په خوا ښو

يـ هم پوه ي . د "هاتف" لـه خـوا مـ اور ـدلي دي چـ همـدا د خـوردې دود يـ د هند د راجستان په "مونت ابو" كـ د خپل سر په سترګو ليدلى دى . د ده له بيانه سره سم هلته د يوې مجسمـ له ماحوله ـخه خلكو خاورې او ايرې را اخيستـ او د تبرك په توګه يـ خوړلـ ، په مخ پـورې يـ مو ـلـ او هم يـ له ـانه سره وړلـ .

د "خـوردې غـار" پـه كلتـوري لحـاظ يـو تثبيـت سـوى مفهـوم دى چـ عموماً د بزرګانو د قبر په سر كـ جوړيـ ي، او متوليـان يـ هلتـه خـاورې او لو ـړدي ـو ارادتمندان يـ د خوردې په توګـه د تبـرك لپـاره لـه ـانـه سـره واخلي .

دم:

دم چـ د منترونو يا مقدسو اورادو په معنا را ـي نو "دم پر ويل" او يـا يو شى "دمـول" هم د دغـه راز مفـاهيمو د افـادې لپـاره عـام رواج لـري . "دم كـ ې اوبه" يا "دم كـ ې مالګـه" هـم هغـه مـروج كلتـوري دارو دي چـ د ـينـو نـاروغيو د عـلاج لپـاره يـ سپار ـتنه كيـ ي . لـه اوبـو ـخـه پـه روحيـاتي معالجه كـ كـار اخيسـتل نـن سبـا د شـوروي پـر تلويزيـوني پـرده بـانـدې هـم ليده كيـ ي .

اودوم:

په دې لـ كـ د "اودوم" كلمه هـم روحـاني غونـدې خصلت افـاده كـوي چـ په ـينو مواردو كـ د كومـ كورنـ يا كهول او خـ ل نسبي رګي تـه يـ نسبت كيـ ي . دغه كلمه پـ ـتو تـشريحي قـاموس راوړې ده خـو مفهـوم يـ په دقيقه توګه ـه نه دى افاده كـ ى . پـه كنـدهار محـاوره كـ كـه د چـا لـه

خوا خه کومه روحاني يا مادي چاره ډ ره ه اجرا کيـ ي، نو وايي چ هغه يـ "اودوم" لـري . دا لغت کـه ـه هم پـه روحـاني مفهـوم د "اودې" د کلمـ مرادف ک ـدای سي خو په ينو مواردو ک ي تر هغ د معنا ساحه پراخه کاري که د مادي چارو په ب ساري اجرا ک د فطري قابليت په معنا هم تر استعمال لاندې راتلای سي .

ټوټکه:

" و ک " چـ مفرده ب ـه يـ " و کـه" ويله کيـ ي، د پـ تني کلتـور پـه جادويي برخه ک خورا غني مواد لـري چـ د ـولنيز تـاريخ د يـوې پيـاوړې منبع په توګه تر ډ رې زياتـ استفادې لاندې راتـلای سـي . د دې کلمـ پـه معنا ک پ تو تشريحي قاموس يو و خبرې راغونـ ې کـ ې دي چ البتـه عمومي ب ه لري . مثلاً وايي :-

"يـو شـم ر چـارې او دنـدې چـ زمـور عـوام يـ د شـګون (شـګوم) د راجلبلولو او يا ايسته کولو لپاره کـوي" . خـو هغه پـ تنـ ـو ک چـ تـر اوسه دلتـه، هلتـه را ـول سـوې او خپـرې سـوې دي، د جـاري ذهنيـت لـه تعبيراتو خه تر تصفيه کولو وروسته د پ تنو د جادويي دورې ډ ر مغتـنم مدارك ګ ل ک ـدای سي، بايد وويل سي چ و ک هم قبيلـوي، هـم محلي او هم ملي ډولونه لري چ تر مفصلا نـ وروسـته تـر تـاريخي تـصنيف لاندې راتلای سي .

کږنه:

ک نه چ جمع يـ د کندهار په لهجه ک "ک نـ " دي او پـه ينـو نـورو لهجو ک په "انګ ـرنه" او "انګ ـرن " سره افاده کيـ ي، داسـ مفهوم لري چـ

د ينو كارو يا شيانو سره د منفي (ك لي) رابطـ تـاريخي احساس مـوږ تـه افاده كوي . دوى د تـ ر تاريخ د ـولنيز ژوند په جريان كـ د شرطي انعكاس لرغونـ ازمويـ تند ـرگندوي چـ زياتره يـ له منطقي پلوه د نن ور پـه معيار د خرافاتو په جمله كـ را ـي او هم پـه ا ـل كـ د جـادويي ذهنيـت د لرغونـ دورې يو سوچه محصول معلوميـ ي . د مثـال لپـاره د غـوايي بجـل په موږ كـ كـ لـ ده، يا تشه زانگو بايد ونه زنگـول سي او داسـ ـنور . كه له چا ـخه د داسـ كـ نو د ثبوت دلايل وپو ـتل سي نـو عمومـاً پـه محـاوره كـ تش دونه جواب وايي چـ "نه وي ـه" . دغه شان اجتماعي پديدې هـم د قبيلـ ، سيمـ او ـول ولس په سطحه كـ د منابعو په ـر محاسبه كـ ـداى سي .

كركه:

"كركه" چـ د جمع بـ ه يـ "كركـ " را ـي هم د "كـ نـ " په معنا ده، خـو پـه دې توپير چـ اجتماعي خصلت نه لري، بلكـ د هر چا د يو خاص كـار او يـا شي ـخـه پـه كـوم ډول كركـه كيـ ي چـ د ده پـه انفـرادي ژونـدون پـورې اړه لري . مثلاً د يو چا په كور كـ تور كالي كـ لي وي او يوازې د هـم هغـه كـور كركه ـنـ كيـ ي . د كركـ لغت سرـ ره پر دغه ا ـلي معنا چـ د بـد شگـوم سره معادله ده، اوس د بد راتللو، بد وړلو او نفرت كولو پـه ـاى كـ هـم تـر استعمال لاندې راغلى دى .

كتنه:

كتنه هم پـه كنـدهار كـ هغـ عمليـ تـه ويلـه كيـ ي چـ د وركـ د معلومولـو او يـا د چـا پـه سرنوشـت بانـدې د خبر ـدلو لپـاره د جـادويي يـا

روحاني چارو په وسيله د ـاکلو اشخا ـو له خوا ـخه سر ته رسـ ي . د کتنـ ذهنيت چـ د ـولنيز شعور درجه مور ته ـکاره کولای سي، د مـادي وسايلو پر نيمگ تيا باندې هم پوره دلالت کوي . هغـه ـوك چـ د لاس پـه اورغوي کـ د چا د سرنوشت چارې بيانوي په کليوالي ژبه يـ "لاس کتنـ " بولي .

دروړ:

"درور" هم په پـ ـتو کـ يوه ملي کلمه ده چـ د پـ ـتونخوا په هر گـوټ کـ رواج لري . مثلاً که د چا اولاد نه پايي نو هغه د کوم زيارت او يـا کـوم ستانه په نامه دا هوډ کوي چـ کـه يـ اولاد وپـايي نـو بـه هـر کـال د هغـه پـه نامه يو ـاروی په خيرات کـ ورته راولي . د خيرات لپاره دغه شان ـاکلي ـاروي ته "درور" وايي او اولاد چـ يـ وپايي نو د هغه پلاني زيارت يا پيـر په نامـه "دروړی" بلـل کيـ ي . "راور ـي" دغـه لغـت د ـارويو د غـوړ د نـ ـه کـ ـدو پـه معنـا راوړی دی (20 – ش، 460 – م) . دی ملامـت نـه دی ـکـه عموماً هغه ـاروی چـ د درور لپاره و ـاکل سي نـو غـوړ يـ ورچـاکوي ـو هر چا ته معلوم وي او له نورو سره گـ نه سي .

چوکی اخيستل:

چوکـ اخيستل هم يوه داسـ خبره ده چـ ـوك د کوم کـار يـا مقصـد لپـاره پـه ـاکلو ور ـو کـ کـوم زيـارت تـه ور ـي او هلتـه د مـ ي روح تـه مقدسـ کلمـ وايي او د دعاوو په تـرڅ کـ خپـل مـراد ـنـ غـواړي . دوی پر ـان باندې د کوم شي "نذر" ږدي او کله چـ په مـراد ورسـيـ ي، نـو بيـا پـه ـاکلو وختونو کـ هغـه ـای ته خپل نذر راوړي .

زانگو کول:

همداشان که د اولاد نه کيږي، نو "زانگو کوي". د دې معنا دا ده چې د کوم زيارت په احاطه کې د ونې پر ښاخ باندې يوه ربړ کې د زانگو د سمبول په بڼه تړي او د اولاد د کړو د غوښتنې په نيت يې ښو واره زنگوي او خپل مراد په الفاظو کې غواړي. بيا نو کله نا کله هلته زيارت ته راځي او د زانگو کولو خاطره ژوندۍ ساتي. که په خپل مراد ورسيږي، نو په مقابل کې يې هغه زيارت ته درورونه، پوښونه يا خيراتونه راوړي. "زانگو کول" تر ډېره ځايه ډېرگند جادويي غوندې خصوصيت لري.

له همدې بابه يې وبولئ چې د زيارتو په ونو کې مې خونه هم په دې منظور ځکوهل کيږي چې دا کار د غاښو د خوږ لپاره يوه چاره گڼله کيږي.

د مېږو ننگول:

د ژوندانه د مادي او معنوي اړتياوو د پوره کولو لپاره د مېږو ننگول يوه داسې پښتو اصطلاح ده چې د روحاني طاقت پر ذهنيت باندې ډېرگند دلالت کوي. په دې ډول کې د مسجد دروازه يا د زيارت جنډه هم کله ناکله ننگول کيږي. دا خبره چې "د چا مېږه زورور دي" هم د دغه شان عقايدو له جملې څخه وبولئ. ما په خپله د ماروپ په سيمه کې د سوچه عوامو له خولې څخه ډېر ځله اورېدلي دي چې د کومې ناوړې پېښې په وخت کې به يې د "آخداوداروينکه" له ترکيبه څخه يو ځايي استمداد کاوه. "دارو نيکه" هلته يو مشهور زيارت و چې خلکو به ننگاوه او په ډېرې بزرگۍ يې مانه. سره له هغه چې د پښتنو په فولکلوري ذهنيت کې زيارت يو ژوندی او فعال قدرت گڼل کيږي، خو بيا يې هم کله ناکله د عوامو د سوچه طبيعي عقل د

ما ریالیستي خصلت له طغیانه خه پر یوه مخ نجات نه دی موندلی . مثلاً
دا لن په کاره یو ما ریالیستي غوندې شینګ لري چ وايي :-

زیارت کوم، نه را رسېږي
خدایه ته وران کړې، دا د کاڼو زیارتونه

روی:

د "روی" ملي کلمه چ د سراښ، حریص، شوخ او تر اندازې بالا کنجکاو معناوې هم تر لاندې سوې دي، ا لاً د پ تنو په عامه ذهنیت ک یو ناوړه پ ریانی غوندې هویت افاده کوي . مور ته په کوچنیوالي ک د یوه منلي واقعیت په ر ویل ک ده چ د کوچي مالدارو ي زیاتره د ژم په وخت ک په روې باندې تبدیل ي، او کله چ یوه ه روې سي نو بیا د پ ري په شان د وره تر چولو وتلای سي، په هوا الوتلای سي او په یوه ګ ډ ر ل رې وا نونه وهلای سي . دغه کلمه چ "راور ي" د شیطان، د ب او خپسک په معناګانو سره ترجمه ک ې ده (20 – ش، 521 – م) د پ تنو په ین سیمو ک د شیشک یا د پ تو د تشریحي قاموس له بیانه سره سم د "ارباسي" او "شیخي" په نومو باندې هم یاده سوې ده (23 – ش، 2958 – م) . په هر ورت په ژبه ک د دې کلم ایجاد د هغه ذهنیت کاره ب لګه ده چ د جادویي یا م تولوجیکي دورې په حکم له خبیثه ارواحو سره د انساني پیوستون چارې يي .

ښېرا:

د را کلمه د هغ روحاني بلن پر مفهوم دلالت کوي چ په غچ اخیستلو ک له یو چا سره مرسته وک ي . پ تانه زیاتره د ستانه خلکو له

ډراوو ځخه ډاريږي . د نسبي يا قومي ستانه توب د ډراوو په برخه کې
خپله دا خاطره د يادونې وړ بولم چې کله به زما مور ته ډېر قهر ورغی او چا
ته به يې ښېرا کوله نو به يې په لوړ ږغ ناري کړه :-
"که به زه توره ترينه يم نو پلانی دې د مغزي پر درړه غوزار سي" .
له دې ځخه ښکاري چې تور ترين خاص روحاني قوت لري او ډراوې يې خورا ژر قبليږي .

کوډې:

د دې برخې بيان د کوډو په ملي کلمه سره پای ته رسوم . کوډې چې په عادي محاوره کې زياتره د جمعي په بڼه رواج لري او "راوړ ښي" يې په خپل پښتو قاموس کې مفرده بڼه "کوډه" بللې ده، په مجموع کې د ټولو هغو طلسماتو، تاويزاتو او داسې نورو چارو نوم دی چې په علمي تعبير يې له هغه "تور جادو" يا سحر سره معنا برابري چې په عملياتو کې يې د خبيثه ارواحو او اهريمني قواوو په مرسته يو شمېر انساني ضرورتونه يا هوسونه سر ته رسېږي . د کوډو تاثير ته د خواږو په شمول ډېر ګڼ اکثريت اعتقاد لري او له عوامي ذهنيته ځخه نيولې بيا تر مذهبي او فلسفي ذهنيتو پورې په دې برخه کې د تائيد بېلابېل دريځونه په هره سويه موجود دي .

د ټولنيز تاريخ په حساب پښتني کوډې بايد تر دوو بېلابېلو عنوانو لاندې تصنيف سي . يو هغه فولکلوري کوډې دي چې لرغوني فوسيلونه يې د ټوټکو، کړنو، انګېرونو او داسې نورو شفاهي ميراثونو په مظاهرو کې ليده کيږي . بل هغه کتبي کوډې دي چې د شاوخوا له مذهبي، فلسفي او تصوفي جرياناتو له خپرېدو سره پښتني ټولنې ته راغلې دي . شفاهي

کوړې د پ ښتنو د خپل ـولنيز شعور مـدارك جوړوي، خـو کتبي کـوړې يـ بيا هغه ه تمثيلوي چـ له خپـل سيمه ايز او کلتـوري مـاحول لـه تـاثير او نفوذه خه يـ اخيستـ دي .

په نتيجه کـ بايد وويل سي چـ پورتني کلمات او د دوى مفاهيم چـ په ملي سويه د لويو رگندو اجتماعي او تاريخي مقولـو د نمـونـ پـه تـوگـه وړاندې سوه، ولـه پر دې کي بانـدې بـشپ دلالـت کـوي چـ د جـادويي يـا م ـتولوجيـك ذهنيـت او ثقافـت پـر يـوه پيـاوړې دوره چـ د ـولنيز شـعور د تيولوجيک بنا لپاره لازمه مقدمه جوړوي، د پ ـتنو په لرغونـ تـاريخ کـ ت ره سوې ده .

له م ـتولوجيکي آثارو خـه د تاريخي استفادې په برخه کـ د مـارکس هغه رگندونـ د ه رولو نه دي چـ وايي :-

"د ت ـرې زمـانـ واقعيـت پـه م ـتولـوجيکي فـانتـز کـ انعکـاسـ ي . کـه نـو پـه دې منظـور چـ لرغوني واقعيت ته ورسـ و مـور کـولاى سـو چـ م ـتولوجيک فـانتـز تـر نـ لانـدې ونيسـو" (7 – ش، 127 – م) .

د بيان په آخر کـ کـه وك له موضوع خه و ي او له معموله سره سـم دا پـو ـتنه مخامخ له ما خـه کـوي چـ زه د دغـه شـان مرمـوزو تـاثيراتـو پـه باره کـ ه ويلاى سم نو پـه جـواب کـ يـ د مـارکس هغـه رگندونـه کـافي بولم چـ وايي :-

"هره م ـتولوجي غـواړي چـ هـم پـه تخيـل کـ او هـم د تخيـل لـه لارې د طبيعت قواوې تر خپل تابعيت، کنترول او تـصرف لانـدې راولي . خـو کلـه چـ دغه قواوې په واقعي توگه تر کنترول لاندې راسي نو په هـم هغـه وخـت کـ م ـتولوجي غـائـبيـ ي (26 – ش، 216 – م)" .

په ويدايي، زردشتي او بودايي کلتور کې د ښتانه ونډه

په ويدايي کلتور کې:

د ويـدايي پديـدو د ايجـاد او انکـشاف لرغـونې سـاحه لـه هغـې جغرافيايي حوزې سره پوره سمون خوري چې د پښتنو د ايتنيکي جوړ ت او پرورښت لرغـونی ټـاټوبی هـم ګـڼل کيـږي. د "ډانګـي" دا خبـره د پخـو معلوماتو کره نتيجه ده چې وايي :-

"د افغانستان او په تېره بيا د اباسين د ناوې او د پنجاب د جنوب په هماليايي سيمو کې دا پروسه منځته راغلـه چې آريـايي ګنـډ ګـانو د خپـل انکـشاف پـه سلـسله د ورځـي، ملکيـت، طبقـاتو او مرئيتـوب خبـرې راپيـدا کـړې. پخـواني ويـدايي فعاليتونه د دغې حوزې يادونه کـوي، (4 – ش، - 136 – م)".

پوهان وايي چې ويـدايي سـندرې د خپـل پيدايـښت پـه لرغـونې افـاده کـې د بـشري ژونـد سـوچه غوښتنې وې چې پـه سـاده ژبـه کـې يـې ښـان تمثيلاوه. د دې غوښتنو محتـوا پـه دې سيمه کې د شپنو د ژونـد داسې انعکاس وو چې البته ترډېره ځايه د پښتنو د لومړني تـاريخ د توليـدي طـرز له چـارو څخـه ښکـانه، نـه معلـوميږي. "چاتوپادهياتـا" د ويـدايي آثـارو د محتوا په باب ليکي چې :-

"البته ځينګ مذهبي کسان دا ادعا لري چې (ويدا) د مطلق عقل مخزن دی. خو په خپله د (ريګويدا) متن چې لوستنې يې په هيواد کې د قانون په حکم د ديښو کاستونو او ښځو لپاره لزوماً جواز نه درلودی، که ولوستل سي نو سړي ته ارومرو دا فکر ورکوي چې دا سرودونه کـومې د ژونـدي پاتـه پوونـده ولسونو د بيتـو او سـندرو پـه شـان د ورځنيـو غوښتنو سـاده ځرګندونې دي چې په هغو کې د ښـارويو، خوړو، باران، ډاډ، بري، روغتيا

او اولاد غو ـتنـ بيانيـ ي، (25 – ش، 33 – م)" .

دغه شان غو ـتنـ چـ د پـ ـتني ژوند د طبيعي او اجتماعي شرايطو په زمينه كـ بـ ـخي يـپيك غوندې هيلـ ايسي، په گـ ـو كلتوري موسساتو كـ يـ هم ډ ر ـرگند مدارك مونده كـ ـداى سي .

ويدايي آثار چـ د آريايانو د ـولنيز تاريخ ډاډمنـ سرچ ـنـ دي، د خپل لوم ـني پيدايـ ـت د سيمه ايزي حوزې، د ـينو مفاهيمو د ـرگند اشتراك او د يو شم ـر مقوله يي كلماتو د خپلو ـپر بنا چـ په تـ ـر بيان كـ خبرې پر وسوې، دا نتيجه تر اثباته رسوي چـ پـ ـتو او پـ ـتنو د خپل ـولنيز بهير په يوه دوران كـ له ويدايي كلتور سره مشترك ـچارې پاللـ دي .

په زردشتي كلتور كې:

هغه ډ ر ـنـ دې شباهتونه چـ د "ويدا" او "اوستا" تر منـ د سيمه ايز او وگ ـنيز اشتراك په وجه د ويدايي "يجنا" او اوستايي "يسنا" په نومونو او مفهومونو كـ راخلا ـه كـ ـداى سي، دا امكان واقعيت ته ور ـرمه كوي چـ د پـ ـتني تكوين گـ ـعنا ـر د خپل مادي او معنوي موقعيت له پلوه له دې ـخه گو ـه نه سواى پاته كـ ـداى چـ د زردشتي كلتور په خصو ـياتو كـ برخه وانه خلي . د اوستا د مهمو فوسيلونو په جمله كـ د "اهورمزد" مغزنه كلمه چـ د ژبپوه "خليل الله اورمـ " له علمي فرضيـ سره سم د پـ ـتو د "اورمـ " تاريخي منشاء بلله كـ ـداى سي او په همدې نامه يو غوړ ـدلى قومي عنصر د پـ ـتنو د زياترو نسبي شجرو د روايتي شبكو پر اساس لاندې ، بانـدې، د لـ ـرې او نـ ـدې زمانـ په پـ ـتني ايتنيكي تكوين كـ عمده نقش لوبولى دى او هم د دې قوم ـينـ پاته كلتوري فوسيلونه چـ د پـ ـتنو په اړخ كـ يـ دلته هلته تر اوسه لا هم د پخوانيو چارو يو شم ـر

دودونه د خپلو ژبو له انګ يتوبه سره يو اى ژوندي ساتلي دي . وله پر دې کي باندې رګند دلالت کوي چې د پې تنو د رنګه ولنو عنا رو يا په کلي او يا خو په قسمي ډول په زردشتي کلتور کې غ ه تاريخي ونو ه هم اخيستې ده .

د "بيليو" له رګندونو سره سم پخوا تر هغه چې يوسفزي د پې . ور سيمې لاندې ک ي، هلته يو شمې ر بومي وګ ي اوس ده چې وروسته دوى د "هندکي" په نامه باندې ونوموله . دغو وګ و په کلي احتمال د هغو بومي "ګندهاريانو" له بقاياوو خه نمايندګي کوله چې په پينې مه پې . ک راغلي وه او د خپلو افغاني ت ري کوونکو له خوا خه تر تابعيت لاندې راغلي وه او د خپلو افغاني فاتحانو (يوسفزو – ليکونکى) ر تياني قوميان وه . دغه احتمال له دې مخ خه ډ ر قوي ثبوت پيدا کوي چې ژبه او د کورنۍ ډول يې شباهت سره لري او هم يې رسمونه او دودونه سره يو شى دي، او يو د بل سره خورا ژر پرله ګ ي . وايي هغه زمانه چې په پې ور ک يې د برم دوره وه نو دوه لوى اخونه يې درلوده چې "ګاړي" او "ګاومت" نوم دله . دغه اخونه اوس چا ته نه دي معلوم خو د کلماتو مفهوم يې د زردشتي او بودايي کلتور په اساس د خلکو تر منځ پر يوه ديني ويش باندې دلالت کوي، (16 –ش ، 111 – م) .

همدا شان "بيليو" ليکي چې افريدي، اورکزي، بنګ ، خ ك، توري، زيموخت، خوستوال، ا ي، منګل او داس نورې قبيلې وا يو اى تر دوو سياسي وليو (ګوندونو – ليکوال) لاندې تصنيف کې ي چې د "سامل" او "ګاړ" يا "ګاړه" په نومونو باندې پ ژندل کې ي . دغه ولي که ه هم په نن زمانه کې کوم سياسي اهميت نه لري خو له دې جهته چې د مربوطو غ و تر منځ يې د پخوانيو خپلويو او مناسباتو په برخه کې

دلالتونه لري نو د لار ووني په منظور د زيات علاقه وړ دي . د دې مقابلو گوندونو د لوم ي پيداي ت په باره ک چ د يوې موروثي دندې په شان تر هغو لاندې دا قومونه په يوه يا بله ول ک شم رل کي ي اوس خلك په خپله چ ر جزيي فكر لا هم نه لري . خو سره له دې هم د دغه توپير پر ساتنه باندې چ ر ينگار كوي او هي كله له خپل ول خه بل ته نه اوړي . رگنده ده چ دغه ول په هغه زمانه ک را پيدا سوې دي چ نوموړي خلك په جمعي توگه مسلمان ته راواو ته . كه هغه وخت چ دوى د اسلامي عقيدې په گ ه ورورگلو ک يو ای ک ده او انونه ي مسلمانان بلله نو له دې سره ي يو داس توپير خپل تر من ساتى چ پخوانى مذهبي ب لوالى ي يو د بل سره و يي . له دې ن خه معلومي ي چ دوى په زور مسلمانان سوي وه او په لوم ي سر ک يوازې په خوله مسلمانان وه . كه د پخواني مذهب القاب ي اوس لا هم د ان لپاره ساتله . په دې ډول نو په هغه زمانه ک چ دوه سيال اديان يعن بودايي او زردشتي نگ پر نگ په دې سيمه ک غوړ دله، نو معتقدانو ي په طبيعي توگه د خپلو لوم نيو مذاهبو تر مربوطو جن يو يا ولو لاندې خپل انگ ي فونه ت له . يوې خوا ته د بودايي "سامان" يا "سرامان" نوم وركول سو چ په "سامل" تبديل سوى دى او بل خوا ته د "كبر"، "گاور" يا "گاړ" نوم وركول سو چ د اقوامو په تاريخي تصنيف ک حسابونه پر كي ي . (16 – ش، 136 – 137 م) .

د دغو رگندونو په جمله ک دا فاكت هم په ثبت ارزي چ د كندهار په احمدشاهي ار ک يوه كو ه د "گاړيانو" په نامه ده او و كلونه پخوا هلته زياتره داس وك اوس ده چ د قومي نسب په لحاظ گاړي بلل ك ده .

دا گمان هم ډېر بې ځایه نه ښکاري چې ځایي د "ا ک" په قوم کې د "گوجن" او "بادین" په نومو دوه لوی ځاخونه هم د زردشتي او بودایي نږ و په توگه د ژبنیو او سیمه ایزو شواهدو پر مخ باندې اثبات ته ورسیږي .

په بودايي کلتور کې:

د بودیزم په رابطه کې لرغونې کتیبه چې د کندهار ښار ته نږدې د سرپوزې د غره په ډډه کې کشف سوې ده د "لوی آشوکا" په هغه دوران پورې اړه لري چې تر میلاد دمخه د دریمې پېړۍ د دوهمې نیمایي په دوهمه لسیزه کې د بودایي تعلیماتو خپرېدلو ته ملا تړي . زموږ د هیواد په پرگنو کې د بودیزم د شعور او کلتور لومړۍ مرحله د همدغې کندهار یا گندهار کتیبې له وخته څخه په مستنده توگه راپیل کیږي .

د سیمې په اعتبار د اوسني "پېښین" حوزه چې د شال او کوټې په نومو باندې یاده سوې ده وایي چې په لرغونې زمانه کې "بودها" بلل کېده، څکه چې هلته بودایان اوسېدل، (16 – ش، 148 – م) .

د بودیزم لومړنۍ تاریخ زموږ د سیمې په حوزه کې د "گنداریانو" له نامه سره ارتباط پیدا کوي . د "بیلیو" په قول "گنداریان" چې بومي وگړي یې "گندهاري" یادوي او یونانیانو "گنداري" یا د خپلوانو قبیلو په شمول یې "گنداریدا" بللي دي، په پخوا زمانه کې یې د ملك هغه برخه نیولې وه چې یونانیانو د "گنداریا" او هندیانو د "سندهوگندهارا" په نومو ثبت کړې ده . دا ملك له اټکله سره سم د پښتونخوا شرقي سیمې لکه کنړ، گوشته، باجوړ، سوات، بونیر، مهابن او نورې علاقې یې په خپله حوزه کې نیولې وې، (16 – ش، 58 – 130 – م) .

شواهد دا ښیي چې د "گندهاریانو" یو شمېر قومیان ډېر پخوا لا د

"پاندو" د حکومت په دوران کې هغو سیمو ته راغلي او هلته یې اړولي وه چې یونانیانو د "اراکوزي" په نامه باندې یاده کړې ده او د لرغوني سیستان یوه برخه ګڼل کېدله، (16 – شم، 51 – 56 – م) . د دغو ګندهاریانو له خپرېدو سره چې البته د پښتني تکوین عناصر دي د بودیزم خپرېده هم یو ځای تصور کېدای سي .

د کوشانیانو د لوی پاچا "کنیشکا" تر زمانې پورې چې د لومړۍ میلادي پېړۍ له وروستیو کلونو څخه بیا د دوهمې میلادي پېړۍ تر لومړۍ نیمې پورې ادامه لري، د بودیزم په تعلیماتو کې انشعابي جریانونه اتلسو ځانګو ته رسېدلي وه . هغه یوولس بودایي ډلې چې تر میلاد دمخه درېیمه پېړۍ کې پخوا د آشوکا په دریمه بودایي جرګه کې اخراج سوې وې او د "نالندا" عبادتخانې ته یې پناه وړې وه، د ماوریانو د پاچهۍ (200 تر میلاد دمخه) په آخره کې "متهورا" ته راغلې او وروسته بیا د کشمیر او "ګندهارا" سیمو ته راوکوچېدې . د دې ډلو غړي ټوله د "سرواستي وادینانو" په نامه یادېدل . د کشمیر او "ګندهارا" "سرواستي وادینان" چې د کنیشکا تر حمایې لاندې پیاوړي سوه خپل ځانونه یې د "ملا" په نامه یادوله . د "ملا" معنا د هغې زمانې په حساب له "اصولي سرواستي وادینانو" سره برابره وه . د ملا نامعلومه خو ژوندۍ تاریخي کلمه چې همدا اوس لا د دینیاتو د عالم لپاره په ټوله پښتونخوا کې عام رواج لري، د لومړي ځل لپاره د کوشاني بودیزم په هغه سابقه کې لاس ته راځي چې مرکزي جریانونه یې د پښتنو په ختیځو سیمو کې خپل اوج ته رسېږي، (25 – ش، 142 – م) .

"د تاریخي آثارو له مخې پوهېږو چې د دوګړو له هغې ډلې ځېنې یا ب ځایه کېدنې څخه پرته چې د شمال ختیځ له خوا د سیتي ډلو د ږومبنیو

تاړاکونو او چپاوونو په نتیجه کې پخوا منځ ته راغلي وه، هلته تقریباً تر اسلام دوې پېړ دمخه یا د میلاد په پینځمه پېړ. او د شپږمې پېړ. په سر کې د هندي وګړو یوه بله خورا زوروره ل د ځنه د اباسین له لوېدیزو غاړو څخه د هلمند د ناوې او د هغه د مرستیالانو د اوبه خور پر لورې سر ته ورسېده او هغو قومیانو ته یې څانونه راورسول چې له پخوا زمانې څخه یې لا هلته اړولي وه، (16 – ش، 51 – م).

" . . . د هنـدي مهـاجرینو دغـه ډلـه چې لـه اباسـین څـه هلمنـد تـه ول د ځه، له داسې وګړو څخه جوړه وه چې بودايي دین یې پاله. دوی چې کله د سیتي یرغل له نه ګرځېدونکې څپې څخه تېښته ځه او له خپل ا ملي ټاټوبي څخه رهي کېده نو د خپل روحاني مقنن ډېر سپېڅلی او نازولی یادګار یې چې د بودا د اوبو لوښی و، هم له ځانه سره راواخیـست، (16 – ش، 57 – م)" . د توضیح لپاره باید وویل سي چې دغه یادګار چې ځینې کسان یې د بودا کچکول هم بولي په کندهار کې د سلطان ویس له زیارته څخه کابل ته راوړل سوی او اوس د کابل په موزیم کې پروت دی.

" . . . دغه هندي خلك چې له اباسین څخه راکوچېدلي وه او خپله یوه ډېره غټه کالوني یې د هلمند پر سیمه آباده کړې وه، په نامه ګندهاري نومېده چې یونانیانو د هغو ملك د ګنداریا په نامه بللی دی، (16 – ش، 58 – م)".

دوی چې په دیـن بودایـان وه، په نـوې سـیمه کې یې د یـو ښـار بنـا کړ ووله او هغه یې د خپل پخواني مرکز په اقتفاء د "ګندهار" په نامه وباله چې دغه نوم اوس د کندهار د ښار او ولایت په وجود کې ژوندی استعمال لري، (16 – ش، 58 – م).

"دا خبره روښانه ښکاري چې دې وګړو تقریباً دوې پېړۍ دلته خپل

استقلال او بودايي دين په هغه ولـه ملك كې ژوندى وساتى چې په ختيـ
كې د ارغنداو او ترنك له سرچينو څخه رانيولې بيا په لوېديـځ كې د هلمنـد
تر كښتو برخو پورې د گرمسېل له لارې د سيستان د جهيل او فراه تـر پولـو
پورې پروت و، (16 – ش، 104 – م)" .

"بيليو" په خپلو څېرگندونو كې زياتوي چې دوى كه څه هم د قـدرت لـه
پلوه دلته پياوړي او د غالب دريځ ... ستنان وه خو نـور توكمونـه هـم ورسـره
اوسېدل چې د هغو په جمله كې د زردشتي دين پـالونكي هـم شـامل وه، (16
– ش، 104 – م) .

سره له هغه چې په لوېديزه پښتونخوا كې د بودايي دورې كنډوالې
"بيليو" د سر په سترگو ليدلې او په خپلو ليكنو كې يې د هغو ځايونـه هـم
ښوولي دي خو تر اوسه پورې لازم حفريات هلته نه دي سوي . اما په ختيـزه
پښتونخوا كې بيـا د بـودايي دورې آثـار په هغـه انـدازه وفـرت لـري چې د
څېړوالي په سبب يې څوك تر اوسه نه دي بريـالي سـوي چې ولـه لـه خـاورو
راوباسـي او د پښتنو شـانداره بـودايي دوره وښيـي . "بيليـو" وايـي د
ننگرهـار نـاوه حتـى د راوروسـته د "فاهيـان" د ليـدنې په زمانـه كـې چې د
ميلاد په پينځمه پېړۍ كې هلته راغلى و، د بـوديزم يـوه څـېره غوړېـدونكې
مركـزي سيمه وه . تـر اوسـه لا هـم هلتـه بـودايي پوهـيـان او د نـورو بـودايي
ودانيو د كنډوالو آثار خورا زيات موندل كيږي، (16 – ش، 107 – 108 م) .

بـودايي آثـار چې د بـودايي كلتـور مـستند مـدارك دي د ختيـزې
پښتونخوا په هر گوټ كې يې هر كله د پوهانو توجه ځان ته راگرځولې ده .
"بيليو" پـه 1880 م كـال كـې ليكـي چې دلتـه د پخوانيـو ودانونو او مـذهبي
ځارگو و، د عبادتځايونو او پوهيانو په حسابه كنډوالې چې په وله ملك
كې پـه شـل گونـو، شـل گونـو هـر چېـرې نظـر تـه راځـي د پخـوا زمـانې د

سمسورتيا او گ و اوسـ ـدونكو او هم دلته د ـنايعو او د وگ و د مـدني او سوله ييز ژوند د ډول په باره ك ړنـگ سـوي او گـونگي شاهدان دي . هغه كيندن چ په يو و ايو ك سر ته رسـ ـدل دي دا ـيي چ تر ميلاد دمخه له دوهم پ خه بيا تر لسم يا يوولسم ميلادي پ . پوړ دا ملك ډ ر سمسوره او په عمراني او هنري كـارونو ك ـيـ ډ ـر پرمختـگ ك ى و . دى زياتوي چ تر اوسه د دې ملك لـه كنـ والو ـخه لسمه برخه لا هم نه ده پلـ ل سوې . سوات، باجوړ او بونير چ د برتانوي هند تر پولـ ها خوا ته پراته دي، د ت ري زمان په دغسـ ساكتو آثارو باندې ډك دي . خو د "ناوې گرام"، "خـارك "، "پاجـا" او نوروډ ـر ـايو كنـ والي بيـا چ وله زمور په و ش ك دننه دي، دې ته انتظار باسي چ د يو چا تر آزمـوين او كتن وروسته ډ ر ژر پر خبرو راسي او د ت ـري زمـان خپل نكلونه مـور تـه بيان ك ي، (16 – ش، 116 – 117 – م) .

پښتانه او مسلماني

د پ ـتنو په ايتنيكي مطالعاتو ك د مسلمان او پ ـتونولـ تـر منـ ارگانيك غوندې پيوستون يوه داسـ مسئله ده چ له تاريخي ن ـخه يـ ـوك سترگ ـنه سي پ ـولاى . د پـ ـتانه او مـسلمان دوې ب ـلاب ـلـ كلمـ پـه ـينـو مـواردو كـ حتـى د تـرادف پـه درجـه د يـوه واحـد مفهـوم د افادې تر پول پوري هم يو د بل سره ن دې كيـ ي، مـثلاً پـه عـادي خبـرو كـ عام ډول ويل كـ داى سي چ مسلمان او پـ ـتون بايـد داسـ كـار وكـ ي او يا پ ـتون او مسلمان ته لازمه ده چ پلانى كار ونه ك ي .

مسلماني چ د پ ـتني ـولن تر هره گو ـه پوري رسـ ـدل او په خپـل ـوله قوت د هر پ ـتون زړه ته ننوتلـ ده نو پر اعتقادي خصو ـياتو سربـ ـره

يـ په كلتوري او سياسي زمينه كـ د دوی د توحيد او پيوند لپاره د يوې ملي غوندې رابطـ اجتماعي خصو يت هم اخيستی دی .

د پـ ـتنو په ـولنيز تاريخ كـ د دې خبرې د رمز پيدا كول په كار دي چـ پـ ـتنو ولـ په مسلمانـ او مسلمانـ ولـ په پـ ـتنو كـ دونه قوت اخيستی دی چـ تقريباً د ديانت او قوميت گـ ون په دغه ايتنيكي هويت كـ د ارگانيك پيوستون ـای ته رسـ ـدلی دی . زه خو دا وراشه خوشـ چـ ي نه سم گ ـلای چـ تقريباً ـه دپاسه پنـ ـوس كاله پخوا زما په مخ كـ د كندهار يوه كليوالي وگـ ي يو بل غير پـ ـتانه هيوادوال ته بـ ـله كومه تردده وويل چـ پـ ـتو دې نه وه زده نو ولـ مسلمان كـ ـدې .

له اعتقادي دريـ ـه ـخه دې پو ـتنـ ته د مسلمانـ په حقانيت او د پـ ـتنو په عقلانيت سره يو غوڅ جواب ويل كـ ـدای سي، خو په تاريخي لحاظ د هغو عنا ـرو ـنه او پـ ـژندنه په كار ده چـ پـ ـتنو په مسلمانـ كـ او مسلمانـ په پـ ـتنو كـ د خپل پايـ ـت او پرور ـت لپاره موندلي دي .

هغه ختيـ پوهان چـ د پـ ـتونخوا سيمـ ته يـ له لو ـديزې خوا ـخه د مسلمانـ د راتگ جريانونه مطالعه كـ ي دي نو د لومـ ي ـل لپاره په غور كـ د هغه قبيلوي واحد پر اسلامي رسالت باندې ر ـا اچوي چـ له سامي سيمو ـخه په پخوا كـ دلته راغلي او د "بني اسرائيل" يا د "افغنه" د اولادې او يا خو د "افغان" په نامه ياد ـدله .

دغه "افغنه" يا افغانان چـ وروسته د پـ ـتنو په لويه ايتنيكي پرگنه كـ منحل سوه، واردواره يـ د خپلـ هغـ مشتركـ تاريخي رابطـ په حكم چـ د دې سيمـ او د سامي كلتور تر منـ يـ درلوده، د مسلمانـ د رسالت مخكـ ـي پر غاړه واخيسته . "بيليو" وايي :-

دوى چ کله د کندهار لور ته مخه وکړه، نو دا پرمختګ ي په غالب احتمال د عربي خليفه تر بيرغ لاندې د نظامي کالونيوالو په ر و. ګمان کي ي چ په لوم ي سر ک ي خپل انونه د وسلا په زور خوندي ساتله. خو ورو ورو چ د شم ر له پلوه په اقليت ک راتله نو د فتحه ک و خلکو سره ګ ده او د هيواد په عمومي وګ و ک جذب دل اما د فاتحانو په ر ي خپل ملي نوم "افغان" ژوندى وساتى او د زمان په جريان ک دا نوم پر هغه چا باندې هم ک . وول سو چ د ازدواجي خ . يو له لارې په يوه واحد هويت ک يو د بل سره ګ دل، (16 – ش، 52 – م).

"بيليو" همدغه پورتنى مطلب په يو بل اى ک دا ډول بيانوي چ :-

"داس احمتال سته چ افغان ولس (چ د ګندارياو ګاون ى او په وختي ک ي اسلام منلى و) له عربي فاتحانو سره ي په دې کار ک لار ووونکى نقش پر غاړه واخيستى چ د جنوبي افغانستان هغه اوس دونکي چ لا نه وه مسلمانانان سوي، تر تابعيت لاندې راولي او اسلام ته ي راواړوي. سرب ره پر دې دا هم احتمال لري چ د دې توکم (افغان) له غلب سره دوى نه يوازې د ان ملي نوم خپلو تابعانو ته ور انتقال ک بلک تر ډ رې اندازې له دوى سره د خپل من ي ازدواج په سلسله او د همدې تابعانو د ژب او زياترو دودونو د غوره کولو په وسيله هم له هغو سره ګ سول، (16 – ش، 105 – م)".

په دې بيان ک هغه متقابله عمليه هم ليده کي ي چ د مسلمان د مخک انو او پ تنو تر من د کلتور په زمينه ک د يو سنتيز بنا ږدي.

د مسلمان بهير چ له لو ديزې خوا خه مخ پر ختيزه خوا باندې ورو ورو پرګنيزه ب ه اخلي د پ تونخوا په وجود ک خپل ر. غلوي.

د لسم ميلادي پ په آخرينو او د ورپس پ د سر په کلونو ک چ

د سلطان محمود د پاچهـ دوران دى، دوولس يا ـوارلس ـله د "گنـدهار" يا اوسني پـ ـور نـاوې تـه هغـه وخـت بريدونـه ورننـوزي چـ ـپر هندوستان باندې حمل ـكوي او د نورو ورانيـو پـه جملـه كـ د پـ ـتني بـوديزم ژونـدي آثار هم ورسره ړنگيـ ي، (16 – ش، 117 – م) .

ويـل كيـ ي چـ د دلازاك پـه نامـه يـوه پـ ـتني پرگنـه چـ د غزنـوي محمود له زمان ـخه يـ ـانونه مسلمانان بلله، د ده په ل ـكرو كـ يـ يـوه غ ـتل ـولگـ ، شامله وه چـ د "سومنات" جگ ـو ته يـ لـه ـانه سره بوتله (16 – ش، 109 – م) .

همـدا شـان د پـ ـتني قبيلـو لـه يـوې لـويي كانفدريـسـ ـخه چـ د غلجي په نامه يـادېـ ي او ـايي پـه وختـي كـ يـ لا د مـسلمان روحيـه اخيـست وه، يـو شـمـ ـر جنگـي واحدونـه يـ د غزنـي د امپراتـور پـه هغـو سوقياتو كـ شامل سوه چـ د عقيدتي جگ ـې په عنوان د هندوستان لورې ته متوجه وه . "بيليو" په دې باب ليكي چـ :-

"د افغانستان غلجو ته وار دواره د غزنوي محمود د واكمنـ پـه دوره كـ د لوړ همت په سترگه وكتل سوه، ـكه محمود پر هند باندې د خپلو گ شمـ ـره بريدونو په جريان كـ چـ هغه هيواد يـ مـسلمان تـه راالړاوه خـورا زيات غلجي د ل ـكر په ـر استخدام كـ ه . گمان كيـ ي چـ همدې قبيلـ د دغو پرلپسـ سوقياتو په دوران كـ چـ اتلس يا شل كاله يـ ادامه درلـوده خپل پخواني سرحدونه پراخ كـ ه، (16 – ش، 149 – م)" .

د پـ ـتني پرگنـ بـ ـلابـ ـل قومونه او توكمونه چـ د ملي توحيـد پـه تاريخي بهير كـ يو د بل سره پيوند كـ ـده او د يوې ژبـ ، يـوه كلتـور او يـوه دين په اشتراك كـ د ملت درجـ تـه رسـ ـده نو د "بيليو" په قول ـكاري چـ د همدې غايـ پـه بـشپـ ـدو كـ د مـسلمان اغـ ـزې يـو مهـم نقـش ادا كـ ى

دی، کـه برهمنيـان، گيريـان او بودايـان ولـه پـه يـوه وخـت کـ د اسـلام عظمت تـه ورتـسليم سـوي دي . مـسلماني وار د واره د دې هيـواد پـر وگـ و بانـدې پـه سيـستماتيك ډول د غزني د مـشهوره محمـود لـه خـوا چـ پـه دې سيمو کـ د همدې عقيدې لوم نی ترکی پاچا و، تقريباً د يوولسم پ . د سر په کلونو کـ په زور جاري سوه، (16 – ش، 142 – م) .

داسـ معلوميـ ي چـ د زور د مسلمان نتـايج ډ ـر نـه وه دوامـداره او نـه هـم پـه ـه توگـه بـشپ ـدو تـه ورسـ ـده . وگـ ي زيـاتره تـش پـه خولـه مـسلمانان سـوي وه او د محمـود د اخلافـو پـه دوران کـ يـ پـه ب . ه خپلـو پخوانيـو اديـانو تـه بيـا مـخ وگر ـاوه او غـو ـته يـ چـ د زړو معتقـداتو کلتور له نوي سره ـخه را ژوندی ک ي . هغه و چـ د شهاب الـدين غـوري په زمانه يعنـ په دوولسمه پ کـ دا هـ ه را پيدا سوه چـ پـه ولـه هنـد کـ د مـسلمان د پيـاوړي کـ ـدو لپـاره پـه کـار لاس پـورې سـي . همدغـه وخت د پ ـتونخوا په ولـه ملك کـ هغه عربي مبلغان چـ سيدان وبلل سـوه او هغه هندي اسلامي غ ـان چـ شيخان وبلـل سـوه د مـسلمان د تبليـغ او ترويج جدي فعاليتونو ته يـ په ينگه ملا وت له .

د مـسلمان پروسـه د ختيـزې پـ ـتونخوا پـه ليـرو سيمو کـ تـر ډ ـره وخته پورې ناتمامه پاتـه سـوه . د پنـ ـلسم پ . پـه لـوم نيمـايي کـ چـ د پـ ـتونخوا پـه لو ـديزو سيمو کـ د لرغـوني بـودايي هنـديانو سـتره پرگنه مسلمان تـه او ـتـ وه او دغه د پخوا زمان "گنـداريان" پـه افغانـانو بانـدې بـدل سـوي وه نو د يو شمـ ـر طبيعي او اجتماعي عواملو په نتيجه کـ دې تـه اړ سـوه چـ د يوسفزو د قبيلـوي کانفدريـسـ پـه ـر بيرتـه د خپـل لرغون تاريخ پخواني ـا ـوبي ته ستانه سي . (16 – ش، 106 – م) .

د لرغونو گندارياتو نومـوړې کانفدريـسي د جگـ ې پـه وسيله بريـال

سوه چ خپله پلرن خاوره له خپلو هغو ناشناخته قوميانو خه بيرته په لاس راوړي چ تر اوسه ي لا د خپل زاړه مذهب پالنه او د لرغونو دودونو ساتنه کوله. راغلو گنداريانو ته دغه بومي عزيزان رف لعنتي کافران ايس ده او د مسلمان د توري د چلولو لپاره ي خورا ه طعمه گ له، (16 – ش، 115 – م).

د يوسفزو د بريد په وخت ک کاري چ د بومي خلکو لوی جمعيت که ه هم مسلمانان سوي نه وه، خو ولايتي او ناحيوي حاکمان ي بيا د مرکزي واکمنيو د سياسي قدرت په حساب له مسلمانانو خه وه. په دې دليل نو دا خبره احتمال لري چ د دغو رسمي کاردارانو د مرست او حماي له جهته هم د دوی ديني ورو ه (يوسفزي) چ د ت ري په حال که وه، په دې بريالي سوه چ د خپل بريد اقدامات پوره کام اب ته ورسوي، (16 – ش، 116 – م).

يوسفزو چ د مسلمان په روحيه خپل ارضي هجوم وړاندې ب وی نو هم ي بومي "دلازاك" او هم ي نورې مقابل قبيل ول د کافرانو په نامه بلل. د شل کلن جگ ې په دوران ک دوی د بومي وگ و ين ورې ولگ پوپناه ک ې. ين ي د اباسين ها بل پلو "چچ" او "پکل " ته وش ل. ين ي د "کن " تر رود ها بل پلو "چترال" او "ک ار" ته چ کافرستان نومي ي، پس واخيستل. ين ي تر خپلي زرعی بندگی (سرفدم) لاندې راوستل. هغه وگ ي چ مسلمان ته ي راواړول نو د دې لپاره چ له هندوانو خه ي توپير وسي د "هندکي" په نامه ي وبلل. دغه "هندکي" البته د لرغوني تاريخ په حساب د دوی ر تياني قوميان وه، (16 – ش، 110 – م).

له دې جگ ې خه ت ت دلي بوميان چ د کن تر رود واو ته او د

هغه چا په منځ کې يې پناه وموندله چې په ګرګنده توګه د دوی قومي وګړي وه نو د "کامه" او "ګ ار" په مورچلونو او هم هغو ناوو کې يې ځای ورسره واړول چې ال ري لوېديځ پلو ته د تګاو په برخه کې د کابل پر رود باندې راوزي .

دغه راتېتېدلي ګندهاري مهاجر چې د هغه ډېر وخت لپاره يې خپل اصلي پخوانی دين پالی او خپل لرغونی دودونه يې ساتله، د مسلمانانو له خوا د "کافر" يا "بې دينه" په نامه ياد ېدله . خو مسلماني چې د غير اسلامي وګړو تر منځ ورو ورو خپر ېدله نو دوی، يا لااقل د دوی يوې غ . پرګنې چې د مسلمانانو سره يې مخامخ ارضي تماسونه درلوده، د اسلام دين ومانه او د "نيمچه" يعنې نيم کافر او نيم مسلمان په ېر يې د انتقالي مرحلې له لارې د خپل اعتقادي هويت د بدلون پروسه طی ک ه . کله چې دوی چې يوې خوا ته يې له مسلمانانو او بلې خوا ته يې د کافرانو سره ګډې چارې درلودې نو له کافر سره کافران او د مسلمان سره مسلمانان وه . د دې سبب دا و چې هرې خوا په ينګه د خپل دين ننګه کوله . کله چې اسلام هلته ينګ سو نو "نيمچه" په کافي اندازه پياوړي سوه او بيا له دې چې د غير مسلمانو له انتقام خه وډاريدې، بشپې او پوره مسلمانه ته راواوښته . تر هغه وخته چې دوی "نيمچه" يا "کافر" وه نو دوی رف په همدغو نومو باندې پېژندل ک ېده . خو کله چې مسلمانان سوه نو د انګې پېژندنې په منظور د خپل توکم په اصلي نسبي نومو باندې وبلل سوه . خو هغه ګندهاري مهاجر چې تر اوسه لا نه دي مسلمانان سوي يوازې د "کافر" په نامه پېژندل کيږي، او کله ناکله د خپلو هغو سيمو د نومو په نسبت يو تر بله بېليږي چې دوی پکې اوسي . مثلاً لکه د "کامه" نامه ته منسوب "کاموجي کافر" او د "ګ ار" يا "کاتور" نامه ته منسوب چې "ګ اري" يا

"کاتوري کافر" په نامه بلل کېږي، (16 – ش، 114 – م).

دا د پ ښتانه او مسلمان تر من ځ هغه اوږده تاريخي پروسه ده چې له لو ېديزې پ ښتونخوا څخه يې تر ختيزې پورې د ترغيب او ترهيب په زمينه ک ې وپ ې پرلپسې دوام درلود او د پ ښتنو اعتقادي هويت يې له ويدايي، زردشتي او بودايي حالته څخه په مسلمان ۍ باندې اړاوه.

د کلي قانونمنديو په ر ڼا ک ې دا گمان ک ېدای سي چې د پ ښتنو قومي واحدونه ډ ېر وختي د خپل کوچي ژوند د توليدي طرز په حکم د نظامي او اجتماعي سازمان جگ ې مرحل ې ته رس ېدلي وه. د هر واحد مشري د هغو کسانو په وجود ک ې تمثيل ېده چې خبره يې وگ ړو ب ه له تردده منله او په پ ېو سترگو يې عملي کوله. په دغس ې شرايطو ک ې نو له يوې اي ډيالوج ۍ څخه بل ې ته ت ېر ېده، د داس ې سازمانو وظيفه وه چې د مشرانو په يوه خبره ب ې له جنجاله پر ځ ک ې ته رس ېده. دا چې عرب وايي :-

"الناس على دين ملوكهم ـــ يعن ې خلك د خپلو پاچهانو په دين دي".

د دغه شان جرياناتو بشپ ړ تاريخي واقعيت انعکاس وي. په مسلمان ۍ ک ې چې د دې دنيا او هم د هغ ې بل ې دنيا ډوله ارمانونه پوره ک ېده نو پ ښتني واحدونه د خپل اجتماعي، اقتصادي جوړ ښت له پلوه تر بل هر چا دې ته ډ ېره چمتو وه چې هم يې په خپله او هم يې په نورو باندې ومني. يوازې د مشرانو خو ښې او قناعت د دې حرکت د خپر ېدن ې کيلي وه. د مسلمان ۍ په استدلال ک ې چې د خپل وخت هر راز مسايلو ته يې د حل لاره او چاره ښووله، دا قوت موجود و چې د پ ښتني ذهنيت رضايت د مشر ۍ په سطحه ک ې حا ص ل ک ړ ي. په مسلمان ۍ ک ې د سياسي برترۍ خصو ص يت چې د خلافت، سلطنت او امارت د مقاماتو په تاريخ ک ې يې ماهيت ليده کېږي، د پ ښتني ژوند د نظامي او سياسي طرز له واقعيته سره يې هر ډ ېرې او هر

وخت بشپړ مطابقت درلودلی دی. د سیمې د اسلامي دورې په سابقه کې هم دا حقیقت ډېر ښکارند دی چې هر کله د نظامي او سیاسي برلاسۍ لپاره له اعتقادي شعارو څخه خورا زیات کار اخیستل سوی دی. نظامي او سیاسي واکمنو د اساسي قدرت په ټینګښت کې ډېر دې خوا ته زیاته پاملرنه کړې ده چې ټول زموږ د سیمې رنګارنګه قومونه او ولسونه د اعتقادي توحید له لارې د ملي توحید تر درجې ورسوي.

له هغه عام او تام تسلیم سره چې پښتانه د مسلمانې په ورانديې منلي ده، خو بیا هم یو زیات شمېر حقایق سته چې د کلتور په ځینو موسساتو کې یې خپل تاریخي مقاومت په یوه یا بله بڼه خورا ټینګ ساتلی دی. زیاتره روحانیون چې کله نا کله یې پښتانه ناپوهه بللي دي او هغه هم په دې دلیل چې د دوی مذهبي دساتیرو ته یې په سمه غاړه نه ده ایښې او سمدستي یې هغه نه دي عملي کړي، په ښکاره د دې حقیقت شاهدي ورکوي چې د پښتنو د کلتوري جوړښت ځینې پدیدې د مسلمانۍ د راتګ او خپرېدو تر زمانې دمخه پوخوالي ته رسېدلې دي او یو پښتون کورنۍ نه سي کولای چې حتی تش د مذهبي ترغیب یا ترهیب په مقابل کې یې په ساده وعظ یا نصیحت سره پرېږدي. له دې بابه په هر وخت کې د پښتني ملایانو او پیرانو شکایتونه چې د خپل قوم له جهالته څخه یې لري، اکثره دا واقعیت ښکاروندوي چې د کلتوري موسساتو په عیني ماهیت د دوی سد نه دی رسېدلی او نو ځکه اجتماعي مقاومتونه چې د ژوند د طرز له بابته په اورده تاریخ کې ټینګ او زړې ریښې لري، دوی ته یوازې د بې علمۍ او ناپوهۍ په شان ښکاره سوې دي.

د دغه راز شکایتونو یا ترټنو له جملې څخه غواړم د مثال په توګه د اخوند درو یزه او ملا عبدالباقي کاکړ هغه ښکارندونې ورانديې کړم چې له

دې راز بيانو خه پوره نمايندگي کولای سي .

په ختيزه پ تونخوا ک چ د کموني ولن د لرغون دوده سره سم روحاني مشران هم د خپلو لار وونکو په ر د ولسي خو له لارې خه اکل کي ي او يو وك په قومي رايه سره د "پير " مقام ته رس ي، نو اخوند درو زه ته چ د کتابي ا ولو له مخ "پيري" او ولايت يوازې د خدايي استعداد او رياضت محصول معلومي ي، نو که دغه د ولس انتخابي کلتور و پ وراندې داس انتقادوي :-

"افغانانرا قانون و قواعد ديگر است که کدخدايان و سرداران اولس جمع گردند، بر يکی از آن ميان که مصلحت بينند مبارك بادی پيری کند تا آن دنی بی علم و بی انديشه بدان مغرور گردد لاف پيری و پيشوايی زند و مريد گيرد، (27 – ش، 79 – م)" .

هغه مهال چ پ تني جمعيتونه لا د قبيلوي جوړ ت په اجتماعي ـ اقتصادي نظام ک د هر راز دولت له مؤسس خه مستغني دي او د پاچهانو د اطاعت يا موجوديت په ضرورت باندې چندان نه پوهي ي، نو اخوند درو زه ته چ د دولتي ذهنيت د ولن يو س ی دی، د پ تنو دغه تاريخي کلتور داس ايس دلی دی، لکه تش د پ تني ذهنيت نتيجه چ وي . نو که وايي :-

"اين مردم افغانانرا از قديم رسم و آئين برآن بوده که از غايت جهل و لابت دل در ميان يك ديگر بادشاهی را بر خود جايز نداشتند چه ايشان را به کبر و خودبينی بران داشته که چگونه در حضور يکی او اقرباء خويش عجز و فروتنی کشيم تا خود نوکر و آن ديگر را بادشاه گوييم بل مساوی يکديگر باشيم، (27 – ش، 113 – م)" .

همدا شان د "کون ې" د تصاحب په باره ک د پ تنو هغه عام دود چ

په تاريخي كلتور كې ډېر رنگه اجتماعي ـ اقتصادي ريښې لري د ملايي يا صوفيانه ذهنيت له وچه دريځه په لوړه ديزه پښتونخوا كې د ملا عبدالباقي كاكړ له خوا داسې انځور شوي دي :-

شرعه وايي كه ورور مړ سو،د اورتې واك يې خپل دی

پټان خان توره تر ملا كړه، د بابا روش مې بل دی

د مسلمانانو په وړاندې د پښتنو پر هغه مقاومت سربېره چې مثالونه يې په كلتوري پديدو كې زيات مونده كېږي، د پښتو ژبې ذاتي مقاومت هم د ډېرې پاملرنې وړ دی . ځكه سره له هغه چې مسلمانانو د عربي ژبې او كلتور له لارې د پښتني ټولنې د وجود هرې ذرې ته د سياسي، اجتماعي، تربيوي، او تعليمي طاقت په وسيله ځان رسولی دی او د همدې ملت په مادي او معنوي موسساتو كې يې بنيادي او ټينګې راوستلې دي خو بيا هم د دې ټولو بهيرونو د غښتلي تمركز له منځه ځخه پښتو ژبې خپله تاريخي سلامتي روغه رمټه را ايستلې ده . په داسې حال كې چې له لويه سره هر پښتانه ته سې ي سر د شيخ، سيد، ملا او پير له خوا د عربي كلتور روزنه او سپارښتنه په ټوله قوت متوجه سوې ده او د هر پښتانه يا پښتنې د اوداسه، لمانځه او مقدسې وظيفې په چاروكې عربي متون هره ورځ د پېړيو په دوران كې جاري پاته سوي دي، خو د پښتو ژبې خپل ذاتي فونيمونه او همدا شان زيات لرغوني قومي يا قبيلوي نومونه له دې نفوذه ځخه د سلهاوو كلونو په غالب او حاكم جريان كې ژوندي راوتلي دي .
ځكه "عبدالصمد" او "عبدالطيف" چې په هر تجويد پښتانه ته ور ښوول سوي دي خو ده په خپله عادي محاوره كې په "اودل سمد" او "اودل له تيپ" اړولی دی . دا مقاومت يوازې عوام نه كوي چې له عربي نفوذه ځخه نسبتي سلامتيا لري، بلكې خواص هم چې د عربي له بركته ځخه خواص

گ ل کيږ ي، په هغه وخت کې چې په خپله طبيعي ژبه گ يږ ي نو له دې راز لفظي کفره څخه ځان نه سي ژغورلای. که پښتو په وختي کې خپل ځاني خط درلودای نو هغه عربي کلمات او لغات چې ورته راغلي دي نن ورځ به هيچا نه پېژندلای چې دا هم زموږ د ژبې سيدان دي.

د پښتنو د ټولنيز تاريخ په دغه جريان کې موږ دا قانونمندي موندلای سو چې د پښتو ژبې ذاتي بنيادونو د ملي ساتنې او ژغورنې لپاره په عيني سطحه کې خپل تاريخي نقش لوبولی دی. همدا شان هغه دودونه، نرخونه او کلتوري چارې چې د وخت ناوخته يې د مسلمانې د جاري ا ټولو سره، سر نه دی خوړلی او مقاومت يې ترگند کړ ی دی، په ا ل کې د پښتني ټولنې هغه چارې انعکاسوي چې تر مسلمانې دمخه يې د اجتماعي ثبات مرحلې ته ځان رسولی دی.

د پښتانه او مسلمانې تر منځ د رابطې په زمينه کې بله مهمه تاريخي پېښه هغه ده چې دلته د مذاهبو او فرقو د تعدد پديده هم په مخه راځي. پښتانه که څه هم د غوڅ اکثريت په شکلي حساب اوس دا گ سني مذهبه دي اما په خپل ملي وجود کې د شيعه گانو او اسماعليانو فرقې هم لري چې د تاريخي ن له مخې يې د قوم او مذهب تر منځ د تقديم او تاخير مسايل روښانه کېدای سي. د روښانيانو ايدیالوجي چې د اخوند درو ېزه په خيال له کفر او بدعت سره برابره ده هم د پښتنو د فرقوي تاريخ يوه غ ه برخه جوړوي. د وهابيانو د فرقې تاريخ يې د "امبيلا" په ناوه کې له هغه جگ ې سره را پيل کيږ ي چې وايي په 63 – 1864 م کال کې پېښه سوې ده (16 – ش، 119 – م). نور نو د پيرانو، صوفيانو، قلندريانو، قاديانيانو، ب ملايې ل مسلکونه او د طريقت مکتبونه هم د پښتني ټولنې په خپل جامع تاريخ کې مطالعه کېدای سي. داسې څکاري چې د انگرېزانو له راتگه

سره خال خال پـ تانه عيـسويت تـه هـم او ـتي وي. د دې خبرې شاهدي د "فريبا" په راديو کـ پـه بوبه او سوچه پـ تو اور ـدلای سئ. پـه معا ـر دوران کـ پـ تني عنا ـر د ن يوالـو ايـ يالوجيکـ جريانـاتو لـه پيـاوړو عنا ر و ـخه چ بشري پروسه يـوه کلي توحيـد تـه ور ن دې کـوي، هـم بـ برخـ نه دي پاتـه سوي. دغه فرقوي، مـذهبي او ايـديالوجيکي تعـدد پـه خپله د دې تاريخي پديدې ژوندی دليل دی چـ پـ تنو وختي د يـوه ملـت پـه ر هر کله په خپله لويه ملي حوزه کـ دا استعداد رگنـد کـ ی دی چـ پر بـ لابـ لو جينيـ يکي عنا ـرو سربـ ره بـ لابـ ـل اعتقـادي جريانونـه هـم پـه واحد کلتور کـ منلي او رنگارنـگ عنا ـر يـ يـو مـو ی کـ ي دي. د دغـه ترکيبـي تعـدد پـه رابطـه کـ پـ تون کـولای سـي چـ د نـورو قومونـو او ملتونـو سـره د نـ دې خپلـو او دوسـتـ هغـه مرانـدې يـنگـ کـ ي چـ د دوی په ملي ارگانيزم کـ مشترک ريـ لري.

د پښتني تاريخ فرماسيوني حدبندي

د توليـد اجتمـاعي عمليـه چـ د ژونـد پـه جغرافيـايي چاپ ريـال کـ ارومرو خپـل يـو طرز انتـه نيـسي او د انساني فعـاليتونو لـه ادامـ سره پرلپسـ انکشاف کوي او په دې انکشاف کـ د توليد ولنيز روابط له هـره پلوه په خپلو ولو ابعادو کـ ا يا ر خپل نوعيت يا خصلت بـدلوي، نـو د تـاريخي مراحلـو د کلي تـصنيف لپـاره د يـوه عينـي شـاخص پـه ـر کـار ورکولای سي.

د توليدي طرز په مقياس نو چ په هغه کـ له انسانه سره يـو ـای د ده توليـدي قـواوې او ـولنيز توليـدي روابـط يـو ـای پـه ارگانيـك توگـه محاسبه کيـ ي، د هرې ولنـ تاريخي سير د يـو شمـ ر پرمختيـايي درجـاتو

له بابته تر هغه فرماسيوني حدبندۍ لاندې را ځي چه د ټولنې په چارو کې بدلون راولي او د ټولنيزې مرحلې يې په هم دې وسيله ټاکل کيږي.

فرماسيوني حدبندي چه په بنياد کښي د توليدي طرز له بدلونه څخه منشاء اخلي زياتره د توليد په ټولنيزو روابطو کښي خپل ماهيت ښکاره کوي او د دې روابطو هغه پرلپسې مقولې چه د بشري تاريخ له ټوله جريانه څخه د تعميم په سلسله را ايستل سوي دي د "اشتراکي"، "مرئيتوب"، "فيوډالي" او "سرمايه داري" په عمومي نومو ترې دې ګڼو پورې تثبيت سوي دي.

که مونږ کله د توليدي روابطو دغه ډولونه په مشخصه توګه په يوه ټاکلي ايتنيکي يا جغرافيايي ټولنه کښي تر څېړنې او ښارنې لاندې نيسو نو مسئله داسې نه سي مطرح کېداى چه د همدې روابطو د وروستني ډول له راتلو سره نو هغه دمخني روابط او په هغه پورې تړلي موسسات يو دم ټوله له منځه ځي او ځاى يې په يو مخيزه توګه نوي روابط او نوې چارې نيسي. بلکې مسئله داسې مطرح کيږي چه د اشتراکي روابطو په زمينه کښي له توليدي رشده سره د مرئيتوب روابط پونګه وهي او د نورې ودې په اثر بيا د دې دواړو په زمينه کښي فيوډالي روابط تبارز کوي او وړاندې بيا د دې درو سرو په موجوديت کښي د سرمايه دارۍ روابط منځ ته راځي. يوازينۍ خبره چه د مطالعې له مخې مهمه ښکاري دا ده چه د توليدي روابطو د هرې وروستۍ مرحلې له راتلو سره دمخني روابط په تاريخي حساب شاته پاتې کيږي او د نور انکشاف رسالت يې وروستنيو روابطو ته ځاى ور پرېږدي. په دې اساس نو دا هيڅ عجبه نه ده چه حتى مونږ د سرمايه دارۍ د پرمختللو روابطو په زمينه کښي له خورا بيرته پاتې اشتراکي روابطو سره هم په يوه يا بله ټولنه کښي ليدل يا ډېر مخامخ سو.

د دې مقدماتي شرح او طرح سره سم په پ تني ولنه ک د توليدي روابطو د ب لاب لو شکلونو د موجوديت او رشد په حساب د تاريخ فرماسيوني حدبندي تر يوې اندازې پورې اکل ک دای سي .

د توليد د اشتراکي روابطو په حساب د پ تانه په ولنيز تاريخ ک دوه ډوله يپيك کمونونه د مطالعې ور دي . يو هغه ايي کمون چ د مشترک م ک په کر ه او پالنه ک د ازادو کرونده گرو له خوا خه من ته راغلی وي . دغه شان کمون چ د زراعتي يا کليوالي کمون په نامه هم ياد دای سي، ډ ر بقايا ي تر اوسه لا هم د نگلو، غرونو، او رودونو د گ ملکيت په پديدو ک دلته هلته د پ تني وليو تر من ليده کي ي . دوهم ډول چ بايد کوچي کمون ورته وويل سي د مالدار په اساس د پووونده کوچيانو هغه ک وال جمعيتونه افاده کوي چ د نسبي پيوندونو، گ و . ايونو، د تلو، راتلو عنعنوي روونو او داس نورو اجتماعي ــ اقتصادي لارو چارو په اشتراك ک ي تاريخي هويتونه مونده کي ي .

د ايي کمون او کوچي کمون تر من انتقالي درج چ نيمه ايي يا نيمه کوچي بلل ک دای سي هم د پ تني ژوندون د ضرورتونو يا هوسونو په نتيجه ک يو او بل ای را پيدا سوي او پائ دلي دي . کله چ يو کوچی کمون د ينو پ و په سبب خوار سوی وي او د ک ې بوده گان ي له يو شم ر مالونو سره تلف سوي وي نو هغه ارومرو دې ته اړ سوی دی چ په ايي کمون باندې واوړي . خو ه وخت چ بيا ايي کمون د طبيعي يا اجتماعي پ و تر فشار لاندې له خپله ايه ب ايه سوی دی نو هغه بيا په کوچي کمون بدل سوی دی . تر کومه ايه چ ايي او کوچي کمون د پ تنو تر من د پرتل په توگه کتل کي ي، نو د متقابل عمل پر چارو سرب ره دا واقعيت هم انعکاسوي چ د پ تنو کوچی کمون چ د نسب

په رابطه کې خپل اجتماعي پیوند یو د بل سره ډېر ټینګ ساتي په ځایي کډو کې یې هم دغه پیوند تر یو حده ټینګ پاته سوی دی. له دغه فاکته څخه دا نتیجه راوزي چې د پښتنو په ټولنه کې هر وخت کوچی کمون د ځایي کمون په نسبت د ژوندون پایښت او پرورښت په حساب ډېر پیاوړی او غښتلی ختلی دی. د کوچي کمون اقتصادي قدرت هم له هغه کلیوالي متله څخه پوره استنباط کېدای سي چې وايي:

"د شپانه شپه دره ګي، د بزګر بزګر نه دره ګي". یعنې شپانه دونه مال لاس ته راوړای سي چې پر هغو باندې شپانه (شپه) ودروي خو یو کرونده ګر دونه ثروت نه سي پیدا کولای چې پر خپله مځکه باندې بل بزګر ودروي. دلته د کوچي کمون هغه مازاد په ښکاره لیده کیږي چې د تولیدي پروسې په جریان کې لاس ته راځي.

د پښتني تاریخ د حیاتي قدرت ټول اقتصادي، اجتماعي، او نظامي ... ګ ... د مالدارۍ په اساس د کوچي کمون په پیاوړي نقش او غوښه غلبه کې شرحه کېدای سي. باید وویل سي چې زموږ د سیمې د ګوټ ګوټ په لرغونو شرایطو کې د مالدارۍ په ایجاب د پوونده ګرۍ د ژوند کموني پدیده د خپل زمانې یوه ډېره غښتلې او زیاته پرمختللې ... وه چې د ګڼو ولسونو په مادي او معنوي ژوند کې یې ژورې اغېزې ... ښندلې. "اینګلس" چې ... کله د ختیځ په پراخه سیمه کې د همدې جریان پر عمومي تصویر باندې رڼا غورځېدلي، نو داسې وايي :-

" دلته د حیواناتو د اهلي کولو او د رمو د ډېرولو کار د ثروت یوې داسې منبع ته انکشاف ورکړی چې تر اوسه یې ... چا تصور نه و کړی او نو په همدې سبب یې نوي ټولنیزې اړیکې منځ ته راوړي. د بربریت تر ټیټ مرحلې پورې ثابت ثروت تقریباً له دې شیانو څخه جوړېدی لکه :- کور،

جامه، کچه گ . او هم د غـذا د لاس تـه راوړلـو او سر ـتـه کولـو افزارونـه لکه ب ، وسلا او د کـور سـاده غونـدي لو ـي . پـه دې وخـت کـ د هـرې ور خواړه لازمه وه چ په هغه ورځ لاس ته راوړل سي . ليکـن اوس نـو د اسانو، او انو، خرو، غويـو، پسونو، وزگ و او خوگـانو د گلـو او رمـو لـه ناحيـ خه پـر مختلونکـو پوونـده ولسونو يعنـ د هنـد د خـاورې د پنـ ـو رودونو او د "گنگا" د سيمـ اريايانو او د هغ زمان د "امو" او "سيحون" د ابادو اوبو سوو جلگو آريايـانو او هـم د "فرات" او "دجلـ " سـاميانو خـورا ډ ـره شـتمني لاس تـه راوړه. دې كـار معمـولي پاملرنـه او سـاده گـرو ـنـه غو ـتـه چ د مالونو زيات ـدونکـی شمـ ـر ډ ـر سـي او د شيدو او غـو ـو زيـاتـه گ وره غذا ـ واخيستل سي. د غذا د برابرولـو دمخنـي وسـايل نـو اوس لـه استعماله ـخه ولو ـده، ـكـار چ ـيو زمانه د ضرورت پر بنـا كـ ـدی اوس د سات ـر ـكـار وگر ـدی، (5 – ش، 54 – م)".

د پ ـتني ولس گ كمونونه چ د مكان او زمان د شرايطو پـه ايجـاب د چوپاني ژوند پـه مـسير كـ ولـو ـده نـو هغـه ـولا اقتـصادي او اجتمـاعي گ چ د توليد پـه دغـه طرز كـ موجـودې وې، د دې سبب سـوې چـ د پ ـتني ارگانيزم پـه هر اړخيزه تـاريخي تـشكل او تكامـل كـ پيـاوړی نفـوذ وك ي. هغه خوند او مزې چ د چوپاني ژوند د مالدار په ب ای اقتـصاد ك ي تر خوله سوې نو ي په زياتره گو ونو ك خاص د دغه توليدي طرز پر هسته بانـدې د پوونـده گـر اختـصا ـي ژونـد پـه مخـه واخيـستی او د خپل ان د مادي او معنوی كلتور ينـگ او پاخه موسسات يـ پـه بشپ ه توگـه د همـدې انكـشاف تـر نهـايي ـكـو پـورې ورسـوله. د توليـد پيـاوړی چوپـاني طـرز پـه خپـل وخـت كـ د پـ ـتانه ليـاره د حيـاتي قـدرت سـبب وگر ـدی، خـو د ثـابت علاقمنـد پـه وجـه د ډ ـرې اوردې زمـان پـه دې

اختصا ي ژوند ک ي د تاريخي ثبات ډېرين خصلت هم واخيستی چ د
بل هر راز بدلون له لوري خه ي د ده مخه راوگر وله او د استقرار تر
ناوړه محدوديت لاندې راغی .

د پ تنو په کوچياني ژوند ک د کمون اقتصادي منظره د هغه
عمومي تشريح په محتوياتو ک پوره تصور ک دای سي چ "اينگلس" په
دې باب وړاندې ک ې ده :-

"چوپاني قبيل نه يوازې دا چ د غذا ډ ر مواد ي توليدوله بلک
همدارنگه ي نسبت تر بيرته پاته بربريانو د پيداوارو ب لاب ل او زيات
متنوع ډولونه تهيه کوله . دوی نه يوازې دا چ شيدې، د شيدو
محصولات او غو ي تر نورو ډ رې درلودې بلک همدارنگه ي
پوستکي، وړ ، وژغن ، نمدي او اودلي وکران هم درلوده چ د اومو
موادو له زيات دو سره ي د عام استفادې ساحه پراخ دله . دغه جريان
نو د لوم ي ل لپاره د منظم مبادل امکانات برابر ک ه . خو په دمخنيو
وختو ک مبادله يوازې کله ناکله ک دای سوه . د وسلو او آلاتو په جوړولو
ک د ينو کسانو خاص او استثنايی مهارت د کار موقتي تقسيم ته هم
لاره خلا ه ک ه . دغه دليل دی چ د تورا ډبرې د عصر د ډبرينو آلاتو د
جوړولو د کارخانو له شکه وتلي پاته آثار په ډ رو ايونو ک مونده سوي
دي . چوپاني قبيل چ من ته راغل او را رگندې سوې نو تر هغه را
وروسته دلته وله داس شرايط وينو چ د ب لاب لو قبيلو د غ و په من
ک ي د مبادل او د هغ د زيات انکشاف او د يوې موسس په ر د
هغ د ينگ ت لپاره زمينه مساعده ک ه . په دې وخت ک د يوې قبيل
مبادله له بل قبيل سره د مربوطو سرخ لانو له خوا خه سر ته رس دله .
خو کله چ رمو ا وگلو دې ته مخه وک ه چ د وگ و په انته، انته

ملکيت کـ راسي نو د افرادو تر منځ مبادله نوره او نوره پسې ډېرېږي، نو په نتيجه کې مطلق معمول وګرځېده. تاروي هغه متاع وه چې چوپاني قبيلو د مبادلې لپاره خپلو ګاونډيانو ته وړاندې کوله. تاروي هغه تجارتي مال وګرځېدی چې د دې مال له مخې نورو ټولو اموالو ته بيه ايښوول کېده او هر چېرې په اسانۍ سره د نورو مالونو په بدل کې اخيسته کېدی. لنډه دا چې تاروي د روپو (پيسو) په شکل وظيفه اجرا کوله او وختي لا په دغه مرحله کې د پيسو په توګه کار کاوه، (5 – ش، 156 – 157 – م)".

مالداري چې د کار د نوعيت له پلوه د کرهڼې په پرتله اجتماعي جنبه نه لري او تقريباً په انفرادي توګه سر ته رسېدای سي، نو دا يو دليل دی همدغه ايسي چې په ژوندي مالونو کې د پېټنو د خصوصي ملکيت اسمي يا اعـزازي رابطه ځايي د يوې خـورا لرې زمانې څخه وي. "اينګلس" وايي :-

"دا خبره چې ...رنګه او کله رمې او ګلې د قبيلې يا ځل له ګډ ملکيته ... خه ووتلې او د کورنۍ د مشرانو په شتمنۍ واو ...تې ترنن ... پورې مور ته نه ده معلومه، (5 – ش، 158 – م)".

خو "په دې کې شك نسته چې په لومړي سر کې په ځل پورې اړه درلوده. لاکن په رمو او ګلو باندې خصوصي ملکيت ځايي په يوه ډېره پخوانۍ مرحله کې منځ ته راغلی وي، (5 – ش، 54 – م)". "يقيني خبره ده چې د مستند تاريخ په سر کې مور هر چېرې وينو چې رمې او ګلې وختي لا د کورنۍ د مشرانو هغه شان ځانګړی ملکيت دی لکه د بربريت د دورې هنري پيداوار، فلزي لوښي، د عياشۍ لوازم او بالاخره بشري ګلې يعنې مريان چې د کورنۍ د مشرانو بېل ملکيت ګڼل کېده، (5 – ش، 54 – م)".

د کموني توليد د اجتماعي – اقتصادي رشد په نتيجه کې چې د خصوصي ملکيت پديده منځته راغله نو له هغه سره يو ځای د کموني ژوند په غېږ کې د مريي او مينځو لپاره هم ځای پيدا سو. اينګلس په عمومي ډولي ليکي :-

"پخوا د بشر د کار قوې دونه حاصل نه ورکاوه چې د دې د ساتنې تر لګښتونو اضافه سي. خو د روزنې په سلسله د څارويو د ډېرولو، له فلزاتو څخه د شيانو د جوړولو، د اودلو او بالاخره د ځمکې د کرهڼې د راتلو سره نو په دغه وضعه کې بدلون راغی . . . په ټوله بيا تر هغه وروسته چې بالاخره رمې په کورني ملکيت کې راغلې، د کار قوې مبادلوي ارزښت وموندی. کورنۍ د څارويو په شان ژر ژر زياتوب نه کاوه . د روزنې لپاره يې ډېر وګړي په کار وو. په جګړه کې نيول سوي بنديان نو خاص د دغه مقصد لپاره خورا مناسب وو او سربېره پر دې کار يې د څارويو په ډول په خپله اولادونه هم زېږول، (5 – ش، 55 – م)".

په پښتني کمون کې د ننه دغه شان انکشافاتو د منځته راتلو او غوړېدو جريانات د زياتو ننګو او ښکلګو له مخې څخه ثبوت ته رسېدای سي. د مدارکو په جمله کې يې ډېره مهمه او زياته بارزه د "پور" مقوله ده چې د پښتو په ژبني فولکلور کې داسې خپاره متلونه چې "پوره ورك دي کړه دوه کوره"، "پور پر غاړه، مړه . مرداره"، "يوه مور خړ ولو، بل په پور ...نې غوښتله" يا "پور چې تر سلو تېر سو، وچه يې ... مه خوره" ولې د هغه اقتصادي رشد او اجتماعي روابطو د بدلون ښکارندوئ وې چې د خصوصي ملکيت د ودې سره پښتني کمون ته ورننوتلي دي. اينګلس وايي :-

"پخواني قومي نظام نه روپۍ پېژندې او نه د پيسو په پور و دار

پوه ـدی، (5 – ش، 110 – م)". ـکه " هغه کورڅ د دې قابلـ ـت نه درلـودی چ په خپل چوکاټ ک دننه داسـ خبرو ته ـای ورک لکه پیسـ ، پـور ورکـوونکی، پـور اخیـستونکی، پـه زور د روپـو ک ـل او داسـ نـور، (5 – ش، 112 – م)".

دا چ د پ ـتنو د کموني روابطو له پایـ ـته سره د خصو ـي ملکیـت پدیدې خپل ـان د دوی په ـولیـو ک دننه ـای ک ی دی، د هغـو بـدیو او شـخ و پـه اوږدو بهیرونـو کـ لیـده ک ـدای سـي چـ د "پاتـه مـ و" یـا "خوشم و" یعن میراث پـر سر بانـدې د افرادو او اقوامـو پـه سـویه ـرګنـد تاریخي مثالونه لـري. همداسـ د خصو ـي ملکیـت پـر بنـا د اجتمـاعي – اقتصادي درجه بند یو ـلانده پـ ـتني تمثیـل دا دی چـ وایي :- "خـر نـه لري، خر نه ارزي".

د مریبیتـوب پدیـده چـ د همـدې ډول جریانـاتو لازمـي نتیجـه ګ ـله کیـ ي، او د پ ـتني کمون په انکشافي زمینه ک راز ي هم په عام او هم پـه خاص ـورت تر ـ لاندې راتلای سي. عام په دې معنا چـ د پـ ـتنو ـولنیز تاریخ ته د آریایي سابقـ په اعتبـار وکتـل سي خو خاص بیـا پـه دې مفهوم چ پخپله د پ ـتني مدارکو پر مخ باندې د همدې پدیـدې نوعیت د پ ـتو او پ ـتنو په فولکلور او کلتور ک وموندل سي.

په لوم ي ـورت ک چ د مریبیتوب پدیده د "ډانګـي" لـه بیانـه سـره سم وار دواره د آریایانو تر من د افغانستان او په ت ـره بیا د اباسین د نـاوې او پنجاب د جنوب په همالیایي سیمو ک راپیـل کیـ ي (4 – ش، 136 – م)، د ثبوت مدارك او منابع یـ تر ویدایي آثارو پورې ـان رسـوي. د "ډانګـي" په خوله "د لوم ني کمـون دوره ویـل کـ ـدای سـي چـ لـه پخوانیـو ویـدایي ا ـولو سـره پـای تـه رسـ ـدلـ وي او د مریبیتـوب او تمـدن دوره بیـا د

وروستنيو ويدايي ا ولو، پخوانيو سمريتي ادبياتو او حماسي آثارو سره راپيل سوې وي، (4 – ش، x – م). نوموړی عالم د "پور و شام دها" په نامه مذهبي نمانه او "پور و شاسوکتا" په نامه مذهبي سندرو ته د هغه زمان له خاطرې سره سمبوليك ارتباط ورکوي چې نور نو د جگړې بنديان د آريايانو تر منځ نه وژل کيدل، بلکې د کار او چوپړ لپاره د مريانو په توګه ژوندي ساتل کيدل، (4 – ش، 91 – م). د آريايي تاريخ له دغه پلوه نو ګکاري چې هم د سيمې او هم د خلکو په حساب ځايي پښتانه تر هر چا په دې بهير کې د ګډون لومړني امکانات درلودلي وي.

خو په دوهم صورت کې زيات شمېر ژبني، کلتوري او کتبي مدارك پر دې حقيقت دلالت کوي چې د مريتوب پديده چې په پښتني کمون کې خورا وختي راپيل سوې ده د شلمې پېړۍ تر لومړنيو لسيزو پورې پايښت درلودلی ده.

ژبنی بېلګې:

د مريي کلمه چې د لرو برو پښتنو تر منځ په عامه ملي سويه د پښتو ژبې سوچه کلمه ده له پخوانيو ادبياتو څخه رانيولې بيا د نن ورځې تر محاورې پورې ژوندی استعمال لري. دا کلمه چې د نر مريي يا بنده په مفهوم په ژبه کې تثبيت سوې ده، سره له هغه چې واقعي مصداق او يا عيني مدلول يې همدا اوس د پښتنو په منځ کې نسته اما په ځينو مواردو کې بيا هم له استعماله څخه نه ده لوېدلې.

زموږ ځينې کليوال وګړي چې اوس هم د پخوا په عنعنوي سبك خبرې کوي، نو کله چې خپل زوی چا ته معرفي کوي، د مخاطب د درناوي په خاطر هغه ته وايي چې:- "دا ستاسې مريی دی". د دې اصطلاح معنا له دې

رگندون سره مساوي ده چ :- "دا زما زوی دی" .

د مريي کلمه تش د مجردې کلم په شان په پ تو ک نه ده پاته سوې، بلک په دې ډ ر بامفهومه متل ک هم تسجيل سوې ده چ :-

"مريي غوندې ي وگ ه، ساهو غوندې ي و ه"، دلته د مريي په مقابل ک د "ساهو" کلمه چ ينو کسانو "ساوو" وول ده او "راور ي" د "سا او" په ب ه هم ليکل ده اوس دا گ ی د عام محاورې ژوند کلمه نه ده. لاکن تر دې متل سرب ره په پ تو ادبياتو ک هم په مخه را ي. رحمان بابا وايي :-

چې له خپله کوره ووزي مسافر شي

څوک يې پېژني ساهو دی که مريی دی

په ورانـدې متـل کـ د مريـي او سـاهو تـر کلمـاتو عـلاوه د کـار د محصولاتو د توليدولو او د هغوی د طبقـاتي لو نوعيت د مريیتوب په زمينه ک پوره رو انه سوی دی .

بله ا طلاح چ د کندهار په محيط ک ما اور دل ده، هغه "ب غورو مريی دی" . د دې مفهوم البته هغه مريی دی چ له امره خه سر نه غ وي او په ولو معناوو خپل بادار ته تابع وي . خو دا نه ده معلومه چ دغه نو ول ب غورو بلل کي ي . ا رې نه کاري چ د غور پرې ک ده د سيم د مجازاتو په کلتور ک يوه داس ن ه وه چ مريی ي د ت . ت او يا بغاوت له اقدامه خه په اچاوه .

دا متل غونـدې رگندونه هم ستـه چـ وايي :- "پلانی لکه مريی ت . ته ي له زره خه نه ده وتل "، دلته کاري چ د مريي د ت . ت پرابلم هم پ تني ولن ليدلی دی . د تابع مريي دري د حم د په يوه بيت ک داس انعکاس سوی دی :-

له نقصانه دې شهرت په جهان وشه

راست مريي د راوه نه شي په نخاس

داسې ـكاري چې په پـ ـتني كلتـور كې د مريـي لپـاره د "بلـو" سمبوليك نوم هم دلته، هلته رواج سوى دى. دا نوم چې د اجتماعي دريـ ـيـ والى يـ په معنا كې ـرگند دى، او ـايه په مخه را ـي. د "قطب خـان او نازو" په فولكلوري قصه كې دا ناره راغلې ده چې وايي :-

ادې مورې په ما ـه د غم اور بل دى دا نور خلك بيده دي

پر ما د بلوگي مريي غوبل دى

همدارنگه د آدم خان او درخانۍ په نكل كې "بلو" د مريي نوم دى. خو په دې پـ ـتو متل كې چې "د نه مـ و، ملك سو بلو" د بلو د كلتوري كركـ ـر نوعيت د ملك په نظام كې ـړ ره ـه ليده كيـ ي.

د مريي مقابل مونثه كلمه په پـ ـتو كې "مينـ ـه" ده چې په ـينو لهجـو كې "وينـ ـه" ويله كيـ ي. دا كلمه هم پـر ساده لغوي معنـا سربـ ـره د متـل تـر كلتوري درجې پورې رسـ ـدلې ده. مثلاً وايي "خوارى كى ها مينـ . چې د مينـ ـ كـالي مينـ ـي" ، د دې متـل لـه مفهومـه ـخـه داسـې ـكـاري چې مينـ ـ هـم تـر اريـستوكراتيك درجـه بنـد ـلانـدې راغلـې دي او د لـوړې درجې مينـ ـه هغه ده چې پرته د بادار له چوپړ ه ـخه د بل چا كـار ونه كـ ي. په دې متـل كې چې وايـي "د لوى كـور مينـ ـه په نامـه ـي" همدغـه مطلب پروت دى چې د لوى اشرافي كهول يا غـ ـمخـورې كـورنۍ مينـ ـه د نـورو كورونو د مينـ ـيانو په پرتله لوړه او جگه ـولنيزه درجه لري.

هغه مينـ ـه چې د بادار په نكاح وي په كندهار كې د "سوريته" په نامـه بلل كـ ـده. د "سوريتـ " كلمه چې د خپـل مـصداق لـه غائبـ ـدو سـره اوس پـه عامه محاوره كې چندانې نه اور ـده كيـ ي، د خوشحال خان پـه دستارنامه

ک هم و ايه راغلي ده.

کلتوري بېلګې:

ړنګه چې پ ښتنو د کوچي ژوند د اقتصاد په انکشافي دوران کې
هغه زمانه مريی استخدام کړ چې د دوی د خېل يا کهول په ټولي کې لا
طبقاتي درزونه، نه وه را ړرګند سوي او يا د پيوونده ګر د پرله پورې
قومي ژوند او توليدي طرز په ايجاب د داس درزونو د پراخ ېدو مخه بنده
وه او په ټولنه کې ي توليدي روابط له نسبي روابطو سره اخ لي وه، نو
ځکه له يوې خوا ي ونه ک ای سوه چې له مريي ځخه د طبقاتي احساس په
غريزه ډ ره استثماري ګ ه واخلي او له بل خوا ي د غير منقول ثروت د
راغون ېدو لپاره امکانات نه درلوده چې له مريي ځخه شديد اقتصادي
استثمار د هغه په استقامت کې تر عالي رشده پورې ورسوي. دوی يوازې
دونه کولای سوای چې د مريانو په وړاندې خپل اشرافي دريځ ډ ر ينګ
وساتي او هغو ته د يې ناسياله په سترګه وګوري. د طبقاتي چلند پر
ای ي د مريي په نسبت د قبيلوي چلند پروسه منځ ته راوړه. دوی مريي
په نسبي لحاظ يې وګا ه او له دې سره ي د زياترو لاسي کارونو او حرفو
په وړاندې چې عادتاً مريانو اجرا کوله، د کاست د ټولنيزې درج روحيه
خپره ک ه. پرته له دې ي نور نو د مريي سره معاشره حتی د ملګري په
سطحه ک وساتله. ځکه په کوچي کمون ک د ګو ساتلو شرايط په
طبيعي توګه خورا ډ ر محدوديت لري. پرته له قبيلوي يا نسبي تبعيض
ځخه نور نو پ ښتنو مريی په خپل کور ک ساته او کله نا کله ي د ټو
خدماتو په بدل کې د خپل اريستوکراس واکمني په ميراث لا هم
ورپر ښووله.

دې جريـان د پـ تنو تـر مـنـ پـر ېـ رو كـسبونو او هنرونـو بانـدې د مريبتوب اجتماعي نوعى ك . ووى او هغه يـ پـه انگ وكاستونو يا حرفوي قومونو پورې مربوط وبلله . كه كاست په قبيلوي ولنه ك د طبقاتي رشد مظهر دى . ماركس و ايه دې كي ته اشاره ك ې ده چ كاست د قبيلوي سازمان افراطي او سخت شكل ته رسـ ي، (29 – ش، 41 – م) . كه د كاستونو په موسسه ك دوى يو له بله خه بـ ليـ ي، د دوى تر منـ يو له بله سره د ازدواج حق له منـ ـه ـي او هر يو په بـ ـل دريـ ك اى نيسي او له يوې اكلي نابدلـ دونكـ حرفـ سره يـ سر تـ ل كيـ ي، (29 – ش، 93 – م) .

د مريي له دريـ ه خه راز دلى حرفوي كاست نو د اريستوكراس له ودې سره سم په خپله د پـ تني پرگنو ولنيز قومي واحدونه هم تر پاسو او يـ و درجه بنديو لاندې اچوي . د طبقاتو اى نو د يـ و او پاسو اجتماعي مراتبو په حساب خـ لونه يا قبيلـ ېكوي .

د پـ تني ولس په موجود او مشهود ولنيز جوړ ت ك هغه ناسياله پرگنـ يا يـ كاستونه چ ا لا د مريي او د مريي د كار په وړاندې له قبيلوي چلند خه د زمانو په دوران ك منـ ته راغلي دي او د ملكـ د نظام له لارې د خانخانـ په نظام ك نور هم خپاره سوي دي، خورا زيات اجتماعي او حقوقي درجه بند را يي چ د مريبتوب د پروسـ رگنـد دلالتونه پكـ ليده كيـ ي .

"عطايي" چ د پـ تنو په حقوقي كلتور ك د مريي او ميند په باب يند دودونه ياددا ت ك ي دي نو داسـ ليكي :-

"پخوا په ننواتـ ك مريى هم د پسه په شان بـ ول كـ دى، او د ننواتـ كوونكي له خوا به هغه چا ته بخـ ـل كـ دى چ ننواتـ به يـ پر ك ې وه . د

پ تو په شفاهي داستانو ک د آدم خان په نکل ک وايي چ کله آدم خان خپله مين ه "توتيا" په زور کور ته راوستله، نو و ور وروسته ي خپل اخ ي بايزيد خان ته ننواتې ول له چ په هغه ک پسه او مريی هم و، (22 – ش، 252 – م)" .

بل ای وايي :"په قبيلوي نرخ ک د مين وژل د مال په شان وه چ ناغه ي نه درلوده. د يو چا د مين . ت تول د ننگي تر قانون لاندې نه راتله، بلک د مين تاوان ي بايد ورک ی وای .په هغو وختونو ک چ د مريي او مين ساتل رواج وه نو مين يان په تاوان ک هم ورکول ک دې .
مين ه د مال په شان وه او د مالك هر ډول تصرف پک جايز و. د مين . زوی که ه هم د مور د مالك او انته د پلار په حيث د هغه په حق ک برخه درلوده، خو مور ي په مال ک حساب وه او نه يوازې ي حق نه سوای ورلای، بلک زوی بايد د خپل حق په مال ک قبوله ک ې وای، (22 – ش، 268 – م)" .

هغه يو شم ر قومي او حرفوي کاستونه چ په قبيلوي کلتور ک ي د پ تني پرگنو تر من اجتماعي درجه ل يا ډ ره ي ه ده او پ تانه ي په نسبي او حقوقي لحاظ د ان سيال نه بولي، همدا اوس گ په دې لاندې نومونو پ ژندل ک دای سي :-

ج ت، پ ، ډم، نـايي، چچگـر، تـوری، بنگ يـوال، دلاك، ب بـاری، ترکـاڼ، دوبـی، مـسلی، کـلال، بنگـی، گـوجر، ديگـان، جـاروک ، ار او داس نور . دا ډول کاستونه عموماً "کفو" نه بلل کي ي، او نه هم د جرگو، مرکو، دودونو او تعاملاتو په سطحه ک کومه اعتناء ورته کي ي .

له فولکلوري ادبياتو خه راپاته متل چ وايي :- "آدم خان دې په نظر گوروان درغی" دا واقعيت رگندوي چ د "گوروان" هويت د خان په پرتله

ږ ر یـ دی او ګوروانی چـ د کرونده ګر له ژونده سره زیات ارتباط لري، یوه یـ ـه او خواره دنده ګ له کیـ ي. همدا شان د "جلات خان او شمایلا " په نکل ک دا ناره چ "نه غوبه یم، نه چمیار یم" (یا نه موچ یم نه چمیار یم) ایسته جلات م نوم مسلم م پلار دی" د کاستونو حرفوي نومونه او د دوی په وړاندې د خپل وخت د اجتماعي شعور روحیه پوره انعکاسوي .

تر ولو بارزه ن ه چ د مریبتوب د تاریخي نوغي پخه پله وربانډې ای وول سوې ده او اغ زه ی تر اوسه د اشرافي پ تنو په اجتماعي شعور ک پوره ژوند ده، هغه د "کار" پروسه ده. وله لاسي کارونه او کسبونه پ تانه ته یو ډول ننګین کاري او ا یل پ تون په دې شرمیـ ي او یا د شرم زورور احساس کوي چ په دغس یوه ورډ ه ک مصروف ولیدل سي . له اري اقتصاده خه د پ تانه د ا ـرې پاته ک ـدو یو عامل همدغه کلتوري روحیه ګ له کیـ ي. له خپله ا وبي خه ا ـرې په خوار او مزدور پس ورك پ تانه چ د پرد س په اور ک انونه سو ي له پخوا خه رانیوا بیا تر نن ور . پورې په فولکلوري نکلونو او روان ژوند ک په زرهاوو مثالونه لري. که له هغه کوره په مسافر وتلي پ تانه چ نور ی د "ساهو" او "مریي" پ ژندنه وك نه سي کولای، په پردیو هیوادونو ک چ هلته د قبیلوي کلتور له قیده خه وتلي وي، نو د زیارک و انسانانو په ر هر راز سخت خوار ک لای او ست ې مزدور کولای سي. خو په کور او کلي ک د تربور او سیال په وړاندې دا ننګه بولي چ د خ ګر ، یا د آهنګر او یا د زرګر په کارونو ک انونه ست ي او ستومانه ک ي.

"اینګلس" چ په روم ک د مریانو او ساهوګانو د کار پروسه ي نو

وايي :

"مريیتوب . . . پر توليدي كار باندې داسې پلی ایږی و چې د ساهوگانو یعنې آزادو خلکو لپاره ننگین او سپك كار ايسېدی . د مریيتوب په اثر ټوله توليدي كار ته د غلامانه كار په سترگه کتل کېده او د آزادو رومیانو د شانه سره ورته ایسېدی، (5 – ش، 147 – م)". په همداسې شرایطو کې د "آتن" ساهوگانو ته دا ورپېښه سوه چې د تولید تر ننگین كار دا غوره کړي چې گدایي ته لاس واچوي . (5 – ش، 117 – م) .

د پښتنو تر منځ هم له توليدي كار څخه کلتوري کرکه د دې سبب سوه چې د قبیلوي روابطو په سطحه کې یې د نظامي اریستوکراسۍ ، سوداگرو ، سلا پور او په ځینو مواردو کې د ډاکو او داړې لارې په مخه واخیسته . د دغه تاریخي نقش نښې هم د پښتنو د ملک د نظام او هم د خانخانۍ د نظام په ټولو دورو کې ښکارگندې دي او تر اوسه یې لا هم له دې رسالته څخه اوړي نه دي سپکې سوې . خو د خوارې او بېوزلۍ په حال کې بیا د حرفوي کار د کولو تر خجالت دا ورته اسانه وي چې بل ته د خواست لاس ونیسي .

کتبي بېلگې:

دریم مدرك چې د پښتنو تر منځ په راوروسته زمانه کې د مریيتوب د پدیدې پر موجودیت او نوعیت باندې لږ یا ډېر دلالت کوي، هغه لیکنې دي چې په عامه یا مشخصه توگه یې ځینې مربوط مطالب راغلي وي . په دې لړ کې مور ته تر هر څه لومړی د خوشحال خان د "دستارنامې" دیارلسمه برخه په مخه راځي چې هلته د مریانو په باب یو شمېر ښکارگندونې سوې دي . د "دستارنامې" له عمومي طرحې څخه ښکاري چې ... ایي دا هغه عامې

خبرې وي چې د اسلامي كلتور په سطحه كې د عربي او پاړسي ادبياتو پر لار پښتو ژبې ته راغلي وي. په همدې جهت نو د خوشال مربوط بيانونه البته داسې نه معلوميږي چې يوازې د پښتنو له دود او كلتوره څخه حكايت كوي. لاكن په هر صورت د هغو محتويات د پښتنو له سيمه ايز ذهنيت څخه بېګانه هم نه ښكاري. خوشال خان د "ديارلسم هنر، تاديب د خدم، د توابع لوا حق" تر عنوان لاندې ليكي :-

"اول تربيت د مريونو دى، چې خانه زاد مريونه غلامان لكه فرزندان هسې دي. د هغو تربيت په مثال د فرزندانو دى. فطرت جوهر دې معلوم كا چې په چا جوهر واقع شوي دي. په هغو دې كار منسوب كا چې خانه زاده موروثي وي د هغو كار دې تر نو خريدو بهتر وي. چې د تورې وي هغه دې مقرب كا، اعتبار دې وركا، په بخشش دې تر نورو ممتاز كا. هسې دې معزز شي چې كه د لښكر سردار كاوه شي، ځوك د ده سردارۍ عار نه كا، كورونه، لوڼه خويندې عزيزې كورنۍ په واړو دې پاك نظر كا. مګر چې په خانه زادو كې يې خوښه شي په خپلو پرستارو دې حالله داخله كا، آسوده دې ساتي چې د دې طايفې سرومال په كار دى. ښه مخلص غلام خداى و چا وركا، په محل كې د داخلي خدمتګار دواړه تر مېړمنو په ادب وي. كه ډېر تعلق خاطر پرې لرې جدا دې ساتي چې مېړمنې هيڅ ېرې د دې په ناز و نياز خبرې نه شي. كه چېرې پرې خبرې شوې غيرت جبلى د عورتينو ډېر دى. بيا د لوى كور سړى كه حفظ وكا خوښه، او كه نه مينځه مېرمن سره لكه آس او خر هسې تفاوت لري. د آس د وړاندې خر هيڅ وجود نه لري. البته وار به پرې جوړ كا د خره آب به وباسي. هاله ده لره هم په هيڅ وجه نه بويه چې د وينځې دپاره د مېرمنې سره ښه وايي، په خندا په تحمل دې تېره كا، د ديو هسې كارونه خو برداشت كا هومره بهتر هم ده لره

فايده لري، هم خدمتگاريو ته فايده ده. بل ساعت چې ډ ـر د م ـرمن قهر سوړ شي، په خپله م ـرمن چې ـه م ـرمن وي، هغه خدمتگاره به د خپله لاس ولمان ي. که کينه سره پر وته د م ـرمن د نظره دې البته غايب لري، هرگز دې خدمتگارې په سر نه خ ژوي. ډ رې خدمتگارې سره يوه بده م ـرمن دې نه برابروي، چرې سپين زر، چرې سره زر. که دا هم نه پوهيږي هغه م ه به هم ه م ه نه وي . . . که غلام نافرجام شي چا وته بخ لى بويه . . . (30 – ش، 73 – 74 – م)".

د خوشال خان په پورتن ړگندونه کې د خانگي مريانو او بازاري مريانو ډولونه ياد سوي دي چې د دې راز تصنيف بيانونه نور ايونه هم د ختيځ په تاريخ کې راغلي دي. دلته د کهول يا کورن په حريم کې ز ـدلي مريان تر بازاري او رانيول سوو مريانو ه بلل سوي دي او د کار د اکن په برخه کې ډ ـره پاملرنه ورته رااو ـتې ده. جنگيالي او تورزن مريان چې د ختيځ په تاريخ کې زياتره د سلطنتي اريستوکراسيو وارثان گر ـدلي دي او د دولتونو غ ـمشران ـنې جوړ سوي دي، دلته يې د تيـور زمينه له ورايه ـخه ليده کيږي. په کور کې د آزادې ـ او مين ـتر من د م ه په ارتباط د رقابت او سيال پديده په نوموړي بيان کې ياده سوې ده. د مريانو او مين يانو د يـ دريـ د ساتن ـولنيز شعور د سپار ـت په توگه په گوته سوی دی.

بله کتبي منبع چې د پ ـتنو تر من د مرييتوب په باب اکلي بيانونه کوي، هغه د افضل خان خ ـك "تاريخ مر ع" دى. د دې اثر هغه برخه چې د "شيخ جيو" په نامه د يوه روحاني شخصيت د بزرگ او ـن کـ په باره کې ږغيږي، داسې نکل کوي چې نوموړي شيخ د مريانو د آزادولو سره ډ ـره زياته مينه درلوده او زيار يې ايستی چې مريان له بادارانو ـخه آزاد کړي.

هلته ليکي :-

"نقل دی چ یو وخت د حضرت شيخ جيو ذوق وشه چ بنده به يـ آزادول . بنده چ به په دا ملك روه ک ، په افغانستان ک "شيخ جيو" لره فريادی دا دی د آزادول دپاره راغی، په ده باندې به يـ گويا خلا ی لازم شه . اکثر به ي بها ورک ه . بعض چ خاندان به يـ نه راضي ک دل چ غبن فاحش يعن په ډ ر بها به ي واخيست آزاد به ي ک . له شيخ ملي چ له مريدانو خا و د حضرت شيخ جيو و، نقل دی چ درې زره بنده يـ په درې کاله ک آزاد ک ل، (31 – ش، 570 – م)" .

بل ای د "مناقب مشتمل په ذوق د مريونو د آزادولو" تر عنوان لاندې ليکي :-

"په هغه وخت چ شيخ جيو ته ذوق د بندگانو د آزادولو وه هر گاه چ غلام به مستغاثي شه و به هغه غلام آزاد نه شه هومبره به شيخ ناقراره او مضطرب وه . بعضو به ب توقف بها واخيسته، رضامند به شول او بعضو به گستاخي وک ه، زر به ي غاړه د رضا نه ک . ووه، (31 – ش، 577 – م)" .

انگر ز محقق "الفينستون" (1779 – 1859 م) ه دپاسه يوه نيمه پ . پخوا د مريانو بندگانو وضعه د پ تنو تر من داس ي :-

"په افغانستان ک مريان شته، لکه نگه چ په مسلمانو هيوادونو ک شته دي . دلته غواړم د هغو دري په لن ډول بيان ک م :- د مريانو ه ډ ره برخه خانه زاد دي . خو له دباندنيو ملکونو خه هم يو ه په لاس را ي . نيگروگان او زنگيان کله کله له عربستان خه راوړل کي ي . بلو ان چ فارسيان او نور خلك په چپاوونو ک نيسي، خر وي او له کافرستان خه هم ايسته شم ر خلك يا پلورل کي ي، يا ي يوسفزي په

خپلو سرحدونو ک نیسي .

د کافرو اسیران پـه عمـومي ډول . وي او نګـه چـ دوی ډ ـرې کلا دي نو ډ ـره تقاضا ورته موجوده ده . له هغو نورو مریـانو خه پـه زیاته اندازه په یـ و کارونو ک استفاده کي ي . خو د مملکت پـه اطرافو، پـه ت ـره بیـا پـه درانیـو زارعـانو ک لـه دوی خـه زیـات پـه کرنـه ک کـار اخیـستل کیـ ي . سره د دې هـم نګـه چـ د انګر زانـو پـه مـستعمرو ک معموله وه، له دوی خه دا نه غو تل کیـ ي چـ د ـارویو پـه ـای کـار وک ي، بلک دوی هغه کار کوي چـ آزاد نارینه یـ کـوي . پـه نـورو برخـو ک د دوی سره سلوك له دغه حاله سره متناسب دی .

دوی ه وخت چ د ژوندانه په یـ حال ک وي خو له خپلو خاوندانو سـره پـه یـوه دسـترخوان ډوډ خـوري او اجـازه ورتـه شـته چـ شخـصي ملکیتونه ولري . د دوی باداران دوی ته سوغاتونه ورکـوي او . ي ورتـه کـوي او داسـ نورې چـارې یـ ور پـوره کـوي . دوی د نـورو مریـانو لـو ودوي او د لو و خاوند د ولور حق لري . خو ما ته ویـل سـوي دي چـ دی دغه ولور یا د هغ پلار ته ورکوي او یا یـ خپله نجلا تـه وربخـ ي . زمـا پـه فکر چـ دغـه بایـد پـه حتمـي ډول د . پلورلو بیـه وي چـ م . ه یـ بایـد تادیـه ک ي او هغه پـه مریـي بانـدې د . تن حقوقـو تـه ـه ـدمه نـه رسوي . کـه چ زه تـصور نـه شـم کـولای چـ بـادار بـه د نجلا لـه خـدمت خـه بـ لـه دې چـ د هغـ پـه مقابـل ک ـه ورتـه ورکـ ه شـي، تـ ـر شـي، مخصو اً نګـه چ واده بـه د هغ ارز ت لوړ ک ي، پـه دې چـ . تن بـه یـ د هغ د زوزاد مستحق اوسي .

زه د هغو مریانو په حال ک چ پـه ک ـت و کـر لګیـا وي، داسـ نـ نه وینم، چـ لیـا خـراب شـي . دوی زیـاتره د خپلـو خاونـدانو پـه کـورو ک

ژوند کوي او حتی کله چې د کـ ټ او کـر ه کـ ـ ا ـرې پرتـ وي او دا لازموي چې غلامان باید هغو ته ن دې په کوډلو او خ ـ و کـ اوسي، دوی هي وخت په ه کـ پورې ت لي نه وي او د ضرورت له مخـ له یوه کـ ټ خه بل کـ ټ ته انتقال کوي. د دوی شمـ ر دومره ډ ـر نه دی چې دې ته مجبور شي چې په خا و ه کـ و پورې وت ل شي.

دوی د خپل کار په حال کـ ه برخه نه لري او یوازې د خپل . تن او یا د کوم آزاد سـ ي په پاملرن سره چې دغه کار ورته سپارل کیـ ي، په کـار کولو مجبورـ ي. دوی یوازې کله کله وهل کیـ ي. د متوسط الحال خلکو بالغه مریان انونه د هغو د کورنیو اجزاء بولي او داسـ سوچ کـوي چې د دې دپاره چې د دوی . تنان د دوی او خپل ژوند تـامین کـ ي، دوی بایـد کـار وکـ ي. . د وینـ ـو پـه ـر ساتنـ کیـ ي. دوی د کـور د بـي بـي مزدوران وي او په متوسطه کورنیـو کـ له هغـ سره د کـور پـه کـار و کـ مرسته کوي.

په ازبکانو کـ د غلام خاوند زیاتره وخت د خپل غلام له آزادولـو سـره موافقه کوي. دا موافقه هغه وخت کیـ ي چې مریی یـو ـه ـاکلـ پیـسـ تادیه کـ ي او یا د یو شمـ ر کلونو په مودې کـ پـه ـه خدمت کولـو سـره د هغـ د تادیـه کولـو ذمـه وکـ ي. حاکمـان دغـسـ قراردادونـه نافـذوي. پـ ـتانه او فارسیان برخلاف دا عـار گـ ـي چې غـلام د پیـسو پـه مقابـل کـ آزاد کـ ي. خو دوی زیاتره وخت د ـه خدمت په عوض کـ غلامـان آزادوي او یا هغه وخت چې د مرگ په حال کـ وي هغوی ته آزادي ورکوي.

د یوه لوی خان په هکله ه اور ـدلي دي چې هغه وخت چې دی د خپل مـرگ پـه فکـر شـو خپـل ـول غلامـان یـ چې د ده زوی یـ ـه نـه ایـسـ ـده راوغو ـتل او د آزاد سندونه یـ ورکـ ل. پـ ـتانه لـه غـلام کولـو ـخـه

سخته کرکه کوي او ازبکان په دې غندي چې دوی خلك مريـان کـوي او پـه
ډېر نفرت سره دوی ته د آدم فروشانو خطاب کوي .

"يو ليکوال چې په هيڅ وجه د پښتنو پلوي نه کوي، د دوی د دغه فکر
د طرز په باب شهادت ورکوي . . . ، (32 – ش، 255 – 257 – م)" .

دغه درې ډوله بېلګې چې د پښتو ژبني، د پښتنو د جوړښت کلتـوري
او يـو شـمېر کتبـي منـابع شـاملوي د پښتني ټولنې د تـاريخي انکـشاف پـه
اوږده بهير کې د مريیتوب د پديدې پر اجتمـاعي – اقتـصادي اړخـو بانـدې
پوره رڼا اچوي .

د پښتنو په کموني ټولنه کې د مریيتوب ډول

د اقتصادي تيورۍ له مخې د مريیتوب زمينه هغه مهال پـه ټولنـه کـې
منځ ته راغله چې د توليدي وسايلو د رشد په نتيجه کې د يـوه تـن توليـدي
محصولات د هغه د استهلاك تر اندازې اضافه سوه . دغه اضافي توليد تـه
چې خاصه پاملرنه راوګرځېده او د خصوصي تـصاحب لپـاره يـې هلـې ځلـې
پيـل سـوې نـو د دې جريـان لـه پرلپـسې انکـشافاتو څخـه د مريـي هويـت، د
مريیتوب روابط او په نهايت کې پر مريیتوب رابنا د توليدي طرز يو خاص
استثماري نظام يو چېرې او بل چېرې د بشر په تـاريخي پروسه کې منځ تـه
راغی .

د مريیتـوب اجتمـاعي – اقتـصادي پديـدې چـې پـه مجمـوع کـې د
تاريخي ودې، دوې بېلابېلې مرحلې يو په بل پسې تېرې کړې دي نو په دې
حساب دوه ډولونه لري چې بايـد بېلـوالی يـې تـل پـه پـام کـې ونيـول سي .
لومړی "کورنی مريیتوب" دی چې د "چوپړ" د لرغـوني مريیتـوب" يـا "بابـايي
مريیتوب" (Patriarchal Slavery) په نامه سره هم يـادېږي . دوهـم "د کـار

مريیتـوب" دی چـ "د كلاسـيك مريیتـوب" (Classical Slavery) نـوم هـم باندې ای وول سوی دی. شوروي پوهان ليكي :-

"بابايي مريیتوب هغه شكل و چ د لوم ي ل لپاره من ته راغی. دا مريیتوب په هغه خ ل ك دننه را رگند سو چ بابا ی مشري كوله، په خ ل ك پر آزادو غ و سرب ره د جگ ې بنديان يعن مريان هم شامل وه. د خ ل په وليو ك مريی د كار عمده طاقت نه بلل ك دی. تر دې وروسته بيا په ينو ايو (مثلاً لكه په لرغوني يونان او روم ك) بابايي مريیتوب د كلاسيك مريیتوب درج ته وده وك ه. خو زياتره ولسونه د مريیتوب تر دغ كلاسيك مرحل وغور ده او سم سيده فيوډالي نظام ته ور ت ر سوه، (33 – ش، 20 – م)".

همدا پوهان په مشخصه توگه زياتوي چ :-

"په زياترو هيوادو ك د مريیتوب پديدې دونه وده ونه ك ه چ د يو سيستم درج ته ورسي ي. په روسيه او د مركزي او شرقي اروپا په سلاوي هيوادونو ك د بابايي مريیتوب فقط يو ل شم ر عنا ر موجود وه چ انكشاف ی د كلاسيك مريیتوب تر مرحل پورې ونه رس دی. په دې هيوادونو ك لوم نی كموني سيستم مستقيماً په فيوډاليزم بدل سو چ هغه نه يوازې په اروپا، بلك په ختي ك هم من ته راغی. د چين، هند او بابل په هيوادونو ك بيا د فيوډاليزم د تاسيس زمينه مريیتوب مساعده ك ه. د آسيا پووندو ولسونه د مريیتوب په پر وولو سره فيوډاليزم ته ت ر سول، (33 – ش، 24 – م)".

د پ تنو د كمون په ډ ره اوږده دوره ك د مريیتوب پديده له سره خه تر پايه په هغه ډول پورې اړه لري چ په مستقيمه توگه د توليد بنس نه تشكيلوي، او يوازې د كورن په چوپ پورې محدوده پاتي ي.

دا په ختيز کې د کورني مريبتوب لومړني مرحله ډېره ښه تمثيلولای سي .

د دې ډول اجتماعي – اقتصادي جريان نتيجه په دې خبره کې راخلاصه کېدای سي چې د پښتنو تر منځ د چوپاني ژوند غځېدلی اقتصاد چې د پوونده ګري د پياوړو قومي روابطو په دننه کې يې د نارينه د خصوصي ملکيت، د مالو د مبادلې، د سوداګرۍ د چارو او د مريي له چوپړ څخه د استفادې زمينه مساعدوله نو د خپل انکشاف په جګه مرحله کې يې د کمون هغه ډول او ثابت شکل ته د کهول په سطحه ځان ورساوه چې د بابايي نظام (Patriachalism) په نامه سره ډېر ښه افاده کېدای سي .

د پښتنو بابايي نظام چې د ګډو کموني خصوصياتو سره يو ځای د کورني مريبتوب چارې هم تمثيلوي او د پوونده ګرۍ په دوران کې د هغه ډول عناصر غوړېدلي دي او ارګانونه يې د لازمو ودې تر نهايي رشده پورې رسېدلي دي . زموږ په سيمه کې د همدې نظام يو بشپړ کلاسيک او ټيپيک مثال تهيه کولای سي . د دې نظام ډېر غټ اهميت د پښتنو د ټولنيز تاريخ له پلوه دا دی چې سر تر پايه يې له کومو دباندنيو مداخلو د پښتني پرګني له خپلو اجتماعي – اقتصادي شرايطو څخه راز ټوکېدلي دي او د هغه په ترکيب کې د پښتني تاريخ ذاتي خصوصيات خورا زيات ليده کېږي .

ويل کېدای سي چې دغه نظام د قبيلې، خېل او کهول په سطحه کې د پښتنو هغه کوچي – کموني جمعيتونه تنظيم کړي دي چې بيا وروسته د هغو له ځايي کېدو او د دوی تر منځ د کرهڼې له خپرېدو سره په کليوالي جمعيتونو اووښتي دي . هرڅنګه چې د ګډو پښتنو اورد تاريخي ژوند د پوونده ګرۍ په قومي روابطو کې تېر سوی دی، نو ځکه د دوی د مځکې د شته کېدو نوعيت هم هر ځای قومي او قبيلوي خصلت اخيستی دی چې ډېر لږ د محل د روابطو تر تاثير لاندې راغلي دي . په دې نظام کې د کهولي

جمعيت هغه راز د ټولنې اساسي بنسټ ګرځيدلی دی، لکه په خانخاني (فيوډاليزم) کې چې کليوالي جمعيت ګډ ژوند کي. د "ډانګي" دا خبره چې په هند کې د کهولي جمعيت او کورني مربيتوب ترمنځ د ترکيبي موجوديت شبکه د ډېرې زمانې لپاره دوام درلودی، د پښتنو د بابايي نظام د ټولنيز او اقتصادي جوړښت په مورد کې هم پوره صادقيږي، (4 – ش، x11 – م)".

د پښتنو د دغه نظام په باره کې د زياترو کسانو غټ اشتباه له دې ځايه څخه نشئت کړی دی چې د هغه انکشاف يې په نظر کې نه دی نيولی او تش د يو محدود لومړني کمون په سترګه يې ورته کتلي دي. په داسې حال کې چې د هغه خوراډېر اجتماعي – اقتصادي خصوصياتو د فيوډالي او حتی سرمايه داري جوړښتونو سره هم خپل پايښت ته ادامه ورکړې ده.

تر دې نظام را وروسته مور د پښتنو د ټولنيز ژوند په تاريخي پروسه کې د مخکې د "ويش" د نظام هغه توليدي روابط د فيوډاليزم د راتللو مقدمه بللای شو چې د هغو په زمينه کې هم اجتماعي ملکيت او هم کورنۍ، کهول يا کندي په سويه د انفرادي او خصوصي استفادې ترمنځ د توليدي عمليې يو مختلط انتقالي حالت منځ ته راځي او بيا له خپله زياته رشده سره فيوډاليزم ته ځان رسوي. د دغه راز ويش ډېره کلاسيکه او تيپيکه نمونه هغه ده چې د يوسفزو د کانفدريشن په نامه په پښتني تاريخ کې ثبت سوې ده او د ټولنپوهنې له اړخه ولو سره سم د اجتماعي – اقتصادي قانونمندۍ داسې په زړه پورې مطالب لري چې څېړنه يې په زيات تفصيل ارزي. هغه خاص کلمات او اصطلاحات لکه "سيری"، "کندی"، "دوتر"، "دړی"، "چم"، "خسړی" او داسې نور چې د يوسفزو د "ويش" ترمنځ نولوجي

جوړوي، په خپله د يوه ـ اكلي اجتماعي – اقتصادي جوړ ـت عيني تاريخي مقول ـ دي او پر هغه انتقالي مرحله هم ر ـا اچوي چـ د پـ ـتنو يوه ستره قبيلوي اتحاديه يا كانفدريسي د كوچي كمون له جگـ مرحلـ ـخه د فيوډاليزم كليوالي جمعيت ته تېرېږي .

په دې پسـ ـنو د منظمو فيوډالي جريانـاتو اقتصادي، اجتماعي او سياسي تاريخ د غلجو او درانو په هغو نهضتونو كـ ـپوره مطالعه كـ ـداى سي چـ داخلي انكشافات يـ د هند او پرشيا له فيوډالي تشكيلاتو ـخه د استفادې تر اغېزې لاندې د خپل رشد مراحل طى كوي .

خو د توليد د سرمايه دار ـطرز عنا ـر د گانكوفسكـ له معلوماتو سره سم (10 ش، 197 – م) د نولسمـ پېـ د پـاى پـه كلونـو كـ د هغه سياسي نفوذ سره جوخت په پـ ـتونخوا كـ پـه غوړ ـدو پيل كوي چـ برتانوي كاپيـ ـاليزم په هند كـ خپلا ريـ ـغلولي دي، او دې سيمـ ته نور هم راخپرېږي . لاكن ـرنگه چـ له اقتصادي پلوه هغه غـ ـتلي وسايل دلته نه دي راپيدا سوي چـ ـوله پـ ـتني واحدونه د سياسي تقسيماتو او طبيعي انزواگانو له پاشلي او و ـشلي حالت ـخه راوباسي او د سرمايـ د تـ ـز دوران په چكر كـ يـ واچوي او يو د بل سره يـ د ژوند پـه ـولو چارو كـ پرلـه گـ كـ ي، نـو ـكـه د سـرمايه دار پـه حـال كـ يـ فيـوډالي خـصو ـيات او د فيـوډاليزم پـه مرحلـه كـ يـ د مريبيتـوب د دورې خـصو ـيات او پـه دې ـولـو كـ يـ بيـا د كمـون د بـ ـلا بـ ـلـو درجـو خصو ـيات په يوه واحده ايتنيكي مجموعه كـ يو د بل په غـ كـ ژوندي پاته دي او د توليدي طرز له بابته ـخه پـ ـتون ملت د كلي توحيد درجـ ته تر اوسه لا هم نه دى رسـ ـدلى . همدا دليل دى چـ د لرغوني كمون هغه زړه پـ ـتو خاطره چـ وايي "د بابا آدم دنيا چا ويشلـ ـده!" نن پـه روانه گـ كـ

لا هم زمور د اجتماعي ذهنيت په وړاندې نامانوسه نه ښکاري . خو د تاريخي تګلورې په حساب په هغه توليدي طرز اوس هر څوك پوه دي او احساس يې کوي چې نور يې نو د مخکې رسالت پر خپله غاړه اخيستى دى او د تېرې زمانې بقايا نن يا سبا انحلال ته رسوي .

د پښتون ملت ټولنيز واحدونه

که د پښتو ژبې هغه کلمات په مرتب ډول ترکتنې لاندې ونيسو چې د پښتون ملت ټولنيز واحدونه افاده کوي نو په خپله د دغو واحدونو ترکيب او يو په بل پسې تاريخي ترتيب هم مونږ ته سم راڅرګند سي .

کورنۍ :

هغه تر ټولو وړوکى واحد چې د دې فهرست په سر او يا په پاى کې راځي د کورنۍ په نامه ښوول کيږي . کورنۍ د پښتني ټولنې په اجتماعي – اقتصادي جوړښت کې يوازې د مېړه او مايندې مجموعې ته نه ويل کيږي، بلکې د دې کلمې په افاده کې هغه ګڼ شمېر غړي هم راځي چې د يوه پلار او يوې مور يا زياتو مندو اولادونه پورته د نيکه، ور نيکه او لاندې د لمسيانو، کړوسيانو او کوسيانو يا کوديانو تر درجې پورې لا هم ټوله کې ژباسي . د کورنۍ د شمول کې په عمومي ډول اوس په ښاري ژوند کې په ټوله مخ پر کوچني کېدو ده، خو په کليو کې لا سره ژوندي دي چې دغه تمايل غلبه نه ده موندلې . همدا شان د کورنۍ لوى والى او کوچنى والى په طبقاتي حالت پورې هم ارتباط پيدا کوي . څکه په ډيرو مځکو کې اشرافي کورنۍ د ثروت، قدرت او حيثيت په اعتبار دې ته ترجيح ورکوي چې په مځکو پورې وي او د غو اقتصادي روابط يې د کورنۍ د مشر تر واك لاندې

اشتراکي خصلت ولري . د کورنۍ مشري چې زياتره په "بابا" اړه لري، له کلتوري دوده سره سم مشر زوی ته په ميراث پاتې کېږي او يا کله کله د کورنۍ د مور تر اداري لاندې هم راتلای سي .

پښتانه چې عام ډول د بل دوه ډوله په نسبت د ايکسوګامۍ او د خپلو ډوله په نسبت د اندوګامۍ روحيه لري نو د کورنۍ په هغه ترکيب کې چې نارينه يې ډوله د پلارني نسب په حساب له يوې څخه بلل کيږي، ځايي چې يې له ټولو څخه لوړ نسبونو يا حتي توکمونو څخه راغلي وي . خو سره له دې هم که څه ډېرې د عالي طبقاتو د سياسي ضرورت کومه خبره په منځ کې نه وي نو اشرافي قشرونه يې دې ته زياته پاملرنه کوي چې د نسبي سيال يا "کفو" جګه درجه هم د کورنۍ په جوړښت کې پوره مراعات کړي . په مجموع کې د پښتنو د ايکسوګامۍ او اندوګامۍ کلتوري خاصيت په خپل منځي روابطو کې د کورنۍ ، کهول، څانګې، زي، ټبر او قبيلې د درجو په سويه هم د امکان تر حده پالل کيږي .

د کورنۍ د غړو مجموعه چې د پښتو په ځينو لهجو کې "کورمه" هم ورته وايي په کوچي ژوند کې د "کږدۍ" له واحده سره معادله کېدای سي . د "بابولالۍ" په عوامي سندره کې دا غوښتنه چې :- "زرغونه سېټناوکيه، د اوو زامنو مور سې چې ولاړه کې کږدیه" هغه شمېر روښانوي چې د کږدۍ په سويه د کورنۍ د جوړېدو لپاره لازم ايسي .

د کورنۍ کلمه چې د پاړسي ژبې له "خاندان" او د انګريزي ژبې له "فاميلي" سره معادله کيږي، د عامو افادې له مخې يې د مفهوم ساحه هم لويېدای سي او هم وړه کېدای سي . خو د پښتني کلتور د خپل اجتماعي متن سره په واقعي مطابقت کې د يوې علمي مقولې په توګه زياتره هغه غړي کې ښاسي چې د اقتصادي اشتراك په پيوند کې د يوه مشر تر اداري

لاندې ګ ژوند کوي .

کهول :

په دې پسـ کهول کلمه چې کله نا کله د لويي کورنۍ سره د ترادف په حساب هم معادله کېږي، د پښتني ولس په جوړښت کې هغه ټولنيز واحد را ـيي چې يو شمېر کورنيانې د نږدې نسبي خپلو يا پلرينې په اشتراک کې د يوه بابا تر نامه لاندې سره يو ځای کوي . دغه شان واحدونه چې د تربرو او ترلو تر ل ړې درجې پورې لا هم د بېلابېلو کورنيو غړي د يوه بابا تر نامه لاندې د متقابلو حقوقو او دندو پر اساس را ټولوي، په نن ورځ کې د پلرني تر نسبي اشتراک او د اوسېدني تر مسکوني نږدې والي پورته نور نو په توليدي چارو کې د لرغوني اشتراکي پيوستون اړيکې چنداني نه دي پاته . خو پښتو پخوا د يوسفزو د ويش په سيستم کې هغه قومي – کليوالي واحد چې "کندی" نومېدی او له قرائنو ـخه د يوه کهولي جمعيت معادل ـکاري، د کرهـ په توليد کې د هغه ارضي اشتراک اندازه را ـيي چې د کهول سطحې ته را رسېدلی دی .

"حبيبي" چې د کهول کلمه په آريايي زمينه کې د سانسکرېټ د "کولا" تر ويدايي سابقې پورې رسولې ده، په ژوندي استعمال کې يې "د پايند کهول" د مثال په توګه راوړی دی، (11 – ش، 75 – 76 – م)" . په دې اساس نو د کهول کلمه سربېره پر هغه چې يو ټولنيز واحد افاده کوي، د يوې مهمې سوسيولوجيکې مقولې په ـر د پښتنو په ټولنيز تاريخ کې د لرغونې آريايي مدرک يوه بله بېلګه هم په لاس راکوي .

خېل او زی :

د پـ ـتني انسابو په شبکه کې د "خـ ـل" او "زي" دوې مهمـ کلمـ ـيا لاحقـ چـ د نسبي مفولو په توگه د اجتماعي – اقتصادي، کلتوري او سياسي چارو په زمينه کې د قبيلوي نظام بنيادي تشکيلات او درجات اداره کوي، د معياري مفهوم له پلوه هغه راز ـولنيز واحدونه ـيي چـ د کوم لـ ـرې نيکه يا نسبي نامه په اړيکو ـتـ لي زيات کهولونه او ـرې کورنيانـ په خپله کې ـ کې ـباسي. دا کلمـ چـ ـيوازې په ـانگ ې توگه عام سوسيولوجيکي مفاهيم افاده کوي خو کله چـ د خا ـو نومو سره د لاحقـ په ډول يو ـاى سي نو له ترکيب ـخه يـ د پـ ـتنو په ـولنيزه مطالعه کې خاص ايتنوگرافيکي کلمات جوړيـ ـي. د دې لپاره چـ د اساسي ـ ـن پيلامه يـ ـکې ـوول سي نو په کار ده چـ د همدې کلماتو لغوي او ا ـطلاحي خصو ـيات د امکان تر حده په لـ ـه تفصيل رو ـانه سي.

د "خـ ـل" مستقله کلمه چـ د پـ ـتنو تر منـ د رايجو نسبي شجرو په شفاهي او کتبي ثبت کې د لاحقـ په ـ ـر هر ـرې لاندې باندې په مخه را ـي، په لغوي لحاظ داسـ ـکاري چـ د ډول، راز، شان، ذات، نوع، جنس، ـنف، قسم، زـ ـل او داسـ نورو کلماتو رنگارنگ مفاهيم ترې لاندې دي. "عطايي" چـ په دې باره کې ـيو ـو ـاکلي مثالونه د خلکو له عادي محاورې ـخه را اخيستي دي نو وايي :-

"که په پکتيا کې له يو چا ـخه پو ـتنه وسي چـ د منـ هير په ـنگـل کې ـه خـ ـل ونـ زياتـ شته؟" نو ارو ـدونکی پوهـ ـي چـ دلته يـ مطلب د ونو له "ډول" ـخه دی. يا که په غزني کې له يو سـ ـي ـخه پو ـتنه وسي چـ په جرگه کې دي ـه خـ ـل خبرې واور ـدې؟ نو دلته هم اور ـدونکی پوهـ ـي چـ د پو ـتونکي مطلب له ـه "راز" ـخه دی. دغه شان محاوره

که ه هم د پـ تو په ولو لهجو کـ عامه نه ده، خو د استعمال په افاده باندې يـ د هرې سيمـ پـ تانه بـ له کومه اشکاله پوهيـ ي. په دغه معناګانو د خ ل د کلمـ استعمال همدا اوس د پارسي ژبـ د تاجکستان د لهجـ په ور نـ محاورهکـ د هر چا له خوا خه د "طرز" او "طور" د کلماتو مترادف اور ده کيـ ي. و ور دمخه مـ د کابل راديو په پـ تو خپرونه کـ هم د دې راز خ ل استعمال د يو چا له خوا خه تر غور سو.

د "خ ل" بله معنا چـ د خبرو په زمينه کـ اور ده کيـ ي، د عادي ډلـ يا جمعيت له مفهومه سره برابري کوي. مثلاً د شناخته خلکو ډله د "شناخته خ ل" يا د يو جمعيت مشر د "سرخ ل" په ترکيبي کلمه سره افاده کيـ ي. دغه شان او يا دې ته ورته معنا يـ چـ د ا کرو د ول له مفهومه سره سمون خوري د "رودکي" د پسرلـ سندرې په يوه بيت کـ داسـ په مخه را ي چـ :

"نفاط برق روشن و تندرش طبل زن – ديدم هزار خ ل نديدم چنين مهيب"

(34 – ش، 107 – م).

(بايد وويل سي چـ رودکي د نهمـ ميلادي پـ ـ په دوهمه نيمايي ز دلی او د لسمـ ميلادي پـ په لومـ نيمايي کـ مـ دی).

خو "خ ل" د ول يا ډلـ په ا طلاحي معنا چـ په دې ورت کـ سوسيولوجيکي مقوله نـ جوړيـ ي د انګر زي ژبـ د (sib) او يا هغه (clan) سره پوره برابري کوي چـ پرته د ينه يا نارينه نسبي رابطـ له تعينه خه فقط د يوې قومي ول لپاره تر استعمال لاندې راسي.

دا چـ "خ ل" کلمه په لغوي يا ا طلاحي معنا وار د واره له کومـ ژبـ سره اړه لري، يو داسـ پو تنه ده چـ بـ لابـ ل جوابونه ورکول سوي دي. "الفينسـ ون" البته د خپلو ماخذونو پر بنا ويلي دي چـ "خ ل له عربي

خیل څه چې معنا یې یوه ډله یا مجموعه ده، راوتلی دی"(32- ش،74 - م) خو "رارو ي" چې د خپل ژبپوهنې په ر ا ک د پ تو ژب د ینو کلماتو منشاء هم ـوول ده نو د ده په خوله "د خ ـل کلمه چې د یوې طایفې د فرعي ـانګ لپاره په کار لو ي، یوه عبراني کلمه ده، (20 – ش، xx – م)" . "بیلیو" ته چې هم په خپل وخت ک د خ ـل کلمه عربي ایسـ ـدل ده، نو لیکي :- "د خ ـل کلمه عربي ده چې د ل کرو (په ت ـره بیا هغه چې سپاره وي) د ډل ، ول او داس نورو پر مفهوم دلالت کوي، (16 – ش، 158 – م)" .

خو عربي "خیل" چې د "زیل" پر وزن دی او د خ ـل" له پ تو تلفظ سره توپیر لري، په عربي ژبه ک د "المنجد" قاموسي داس نیولی دی :-

"الخیل – جماعآ الافراس ج . خیـول و اخیـال . الخیـل ایـضا تـستعمل على المجاز للفرسان و رکاب الخیـل" . (35 – ش، 199 – م) (ترجمه :- خیـل د آسـانو ګلـ ـتـه وایي، جمع یـ خیـول او اخیـال کیـ ي . د خیـل کلمـه پـه مجـازي توګه د سوار کـارانو یـا د اسـانو د سپرو ډل ـتـه هـم ویـل کیـ ي) .
عربي خیل د "آل عمران"، "سورة انفـال" او "سورة النحـل" په قرآني مـتن ک هم راغلی دی .

د فرهنګ عمید په پارسي قاموس ک همدغه د عربي په تلفظ سره د "خیـل" کلمـه داسـ شـرحه سوې ده :- "خیـل، عربـي ګـروه اسـبان، اخیـال و خیـول جمـع بمعنـی ګـروه سـواران را هـم مـي ګوینـد . خیلخانـه : خانـدان، دودمان، طائفه، خیلتاش : همخیل، همقطار، همګروه" (36 – ش، 454 – م) .

که مور مسئله داسـ مطرح ک و چې "خ ـل" زمـور د سیمـ لرغون عجم کلمه ده او که چې په پخـوا ک عربو له دې ـایه ـه اخیسته نو

مجهوله "یا" یـ پـه معروفه ور اړول ده او په تلفظ کـ یـ ړګنـد تغیـر راغلی دی . دا چ عربو ته زموږ د ګ و قومونو خ لونه د آسو د سپرو ډل دي، ړګنده توجیه ی داس ک ډای سي چـ پـه هم هغه وخت ک د آسـو سپاره نظـامي یـا ملکـي خ لونه همدارنګـه ـولنیز واحدونه وه او نـو کـه دوی ته قومي واحدونه د آسو د سپرو د واحـدونو پـه ـر ـکاره سـوي دي او د خیل د کلم لپاره ی همدغه مفهوم په خپله ژبه ک تثبیت ک ی دی . ویـل کیـ ي چـ د آس د سـپرو تـاریخي خصلت زمـوږ د سیم پـه لرغـون زمانه ک هم د تبارز او توجه داس درج ته رس ـدلی و چ د خلکو پام ی ـان تـه اړاوه . عطـایي لیکـي :- "د ینـو لیکوالـو پـه قـول د افغـان کلمـه د مهابهاراته له "اسوکا – Asvaka" سره برابـره ده چـ د ګنـدهارا د سیم د آس د سپرو لپاره استعمال ـدله . یـو افغـاني محقق کهـزاد د افغـان کلمـه د سانسکری د "اسواغانه – Asvaghana" ـخه ماخوذ بـولي چـ معنـا یـ د آسـانو د سـپرو سـیمه ده" (37 – ش، 33 – م) . پـه "پـ ـتو سـیند" کـ د خ ـل معنا داس درج سـوې ده : "خ ـل (مـك، سـامج، سـا) آل کـه در عربـی عائلـه و اولاد را ګوینـد، در آخـر اسـماء بعـضی اشـخاص عـلاوه ګردیـده، اسـامی بعضی قبایـل و طوایـف و عـشائر را افـاده مـی کنـد : سلیمانخ ـل، ابـراهیم خ ـل، جانیخ ـل، بایزید خ ـل – جمع خ ـلونه" (21 – ش، 216 – م) .

د افغانستان د فارسي ژب د عامیانه لغاتو په قاموس کـ د دې کلم لپـاره داسـ معنـاوې کـ ـل سـوې دي : "خ ـل : 1 – جماعـت پرنـدګان، 2 – قوم و ګروه مثل اوریاخ ـل، سلیمانخ ـل اودخ ـل و امثـال آن، 3 – طـرز و روش، مثال : چه خ ـل کـار مـی کنـد" (38 – ش، 24 – م) . همداشـان د دغ کلمـ د عامیانـه ترکیبیونـو پـه لـ کـ هلتـه د "خ ـل و خ ـك" ا ـطلاحي ترکیب په "عشیره و متعلقین" سره ترجمه سوې دي .

د خ ـل د کلمـ په سیمه ایزه نه ک دا ـکی هم د یـادولو وړ دی

چ د "ایل" له هغ ترک کلمـ سره هم لفظي او هم معنوي خپلوي لري

چـ د فرهنـگ عمیـد پـه قـاموس کـ د قبیلـ ، طـائف ، گـروه او مـردم

چادرنشین په معناگانو ترجمه سوې ده . د "ایلچي" لغت هم په دې بیـان ک

د یو مدرك كار وركولای سي .

همدغه د خ ـل مستقله کلمه چ کله د یـوې تـابعي لاحقـ پـه شـکل د

نورو کلمـاتو سره پیونـد سي، نـو پـه دې ـورت کـ خپلـه عامـه لغـوي او

ا ـطلاحي افـاده لـه لاسـه ورکـوي او لـه ترکیبـي کلمـ خـه یـ خـاص د

پـ ـتني ایتنـوگراف لپـاره یـوه ـاکلا او مشخـصه مقولـه جـوړیـ ي . د

ایتنوگرافیک لاحقـ پـه توگـه د "خ ـل" ترکیبي اسـتعمال د پـ ـتو ژبـ پـه

زمینه ک دوه رازه مفاهیم افاده کوي . یو هغه عام غونـدې اسـتعمال چـ د

عامو اسمونو سره په الحاق ک د یـوې ډلـ کومـه اجتمـاعي رابطـه پـر کـوم

عام نامه باندې یو د بل سره ت ي، لکه "خسرخ ـل" یا "ماماخ ـل" چـ د خسر

او ماما د نومونو په رابطه کـ د یـو ـای کـ ـدونکو بـ ـلابـ ـلو وگـ و جمعي

هویت افاده کوي . خو البته دغه شان مثالونه د شم ـر له پلوه چنداـ ـ ډ ـر نه

دي . د استعمال بل مورد یـ هغـه دی چ د خا ـو نومونو سره په پیونـد

ک د یوې ـول قومي، نسبي، محلي یا خو کله نـا کله سـازمان اړیکـ پـه

کوم خاص نامه کـ سره تـ ي . مـثلاً لکـه سلیمانخ ـل، لکـ خ ـل او ببـرك

خ ـل . دغه ډول ترکیبونه چ په شـم ـر خـورا زیـات دی او پـه نـسبي شجرو

ک لاندې باندې راغلي دي، غوڅ اکثریت یـ داسـ ـکاري چـ ـایي د

پـ ـتنو د قـومي ایتنـوگراف پـه تـاریخي انکـشاف کـ د وینـ او خ . پـه

کلتوري حساب منـ ته راغلي وي .

د خ ـل د لاحقـ په ترکیب سره کـه ـه هم په ظـاهره تناسلي پیوندونه

وول کيږي، خو البته د خپل معنا د پراخوالي په وجه په کلتوري روحيه ک د وين يا خ د اشتراك په حساب ډېره ګنده بيالوجيکي افاده نه رسوي.

د خېل د کلمې استعمال (پرته د آسانو د سپرو په معنا) نور نو هم په مستقل ورت او هم د لاحقې په شکل په پښتو ژبه ک خورا زيات ليده کيږي. په تېره بيا د ايتنوګرافۍ د يوې خاصې مقولې په ډول د پښتنو قبيلوي نظام سر تر پايه اخيستی دی او له دې پلوه هغه نظريه ډېره کمزوره کيږي چې خېل له عربي څخه راغلې يوه دخيله کلمه بولي. لکه چې زه معلومات لرم د پښتنو په ګاونډيتوب ک يوازې د پنجشېر د ناوې له هزاره ګانو څخه يوه پښه د "ګلاب خېل" په نامه او هم يو څو محدودې ځانګې د بلو و په قوم ک د "برام خېل" او داسې نورو په نومو مونده کيږي. خو د پښتنو د خېلونو نومونه او ددې نومو ځانګې په دې اوس ګ ک لا هم دونه ډېرې دي چې شمېرېې تر زرهاوو اوړي.

که د "خېل" کلمه پښتو ثابته سي نو په نسبي شجرو ک هغه شامل خېلونه چې د عربي ژبې د خا و اسمونو سره د خېل د لاحقې په ترکيب ک مونده کيږي، لکه ايوب خېل، ابراهيم خېل، احمدخېل، حسن خېل او داسې نور، د مسلمانۍ د دورې يا ذهنيت محصول ګڼل کېدای سي. خو هغه خېلونه بيا چې سامي او عربي نه لري، لکه غورياخېل، شبي خېل، سنکوخېل، مرهيل خېل او داسې نور، د مسلمانۍ تر دورې وړاندې او يا د هغې تر ذهنيت دباندې د قومي نومو په رديف ک منته راغلي دي. خو که چا د پښتو خېل داسې اثبات ته ورساوه چې له عربي څخه يې نشئت راکړی دی نو بيا ويل کېدای سي چې دغه دوهم ډول خېلونه د مسلمانۍ په دوره ک داسې راپيدا سوي دي چې مثلاً د غوريا، شبي،

سنکو، اومرهیل لرغونو نسبي نومونو ته په وروسته کې خېل ور زیات سوی دی. مثلاً لکه اوس چې مور اندړ په اندړ خېل یا کاکړ په کاکړ خېل باندې واړوو.

پ ښتني خ لمونه چې په رګنده توګه د بابا مشر د دورې ز نده دي زیاتره یې د نارینه یعنې د بابا او یا پلار د نامه سره په رابطه کې جوړ سوي دي. خو د بابایي نظام له و له غلب سره بیا هم په نسبي شجرو کې ینې داسې خ لمونه په مخه را ي چې د . د نامه سره په پیوند کې تثبیت سوي وي، لکه "زخه خ ل" چې د عطایي له بیانه سره سم د اپرېدو یو اخ دی او خ ل یې د "زخ " انا په نامه یادې ي (39 – ش، 24 – م).

د پ ښتني قبیلو کومه شفاهي یا کتبي شجره چې تر غور لاندې ونیول سي، نو هلته لیده کې ي چې د یوه "شخص" او "قبیلې" تر منځ د پلار، نیکه او ور نیکه تر نومو وروسته یو شم ر سر پر سر خ لمونه په مخه را ي چې هر یو یې یو په بل پسې دوه یا زیات خ لمونه په خپل ان کې دننه کې باسي. مثلاً د وزیر قبیله په سر سر کې درې پ یا خ لمونه لري چې د "اتمان زي"، "احمدزي" او "سن خ ل" په نومونو یادې ي . د "احمدزو" پ ه یې دوه اخه لري چې یو یې "کالوخ ل" او بل یې " ادي خ ل" دی. کالوخ ل د بامي خ ل په نامه یوه پ ه لري چې له هغ خه د "زلي خ ل"، "کانګي خ ل" او "تاج خ ل" درې انګ راپیدا سوي دي. په همدې قیاس نور.

په دې ډول نو هر خ ل په ان کې دننه نور خ لمونه کې باسي چې البته د کهول او کورن په حد کې یې نسبي لیکه خاتمه پیدا کوي. د دغه حساب له مخ نو د سر خ لمونه غ او د پای خ لمونه د کهول یا کورن په سطحه کې کوچني کې ي. د سر خ لمونه که ه هم په نامه باندې یو خ ل وي خو کله کله په خپل ماهیت کې د قبیلې درجې ته هم رس دلي وي، لکه

سلـ ـمانخـ ـل، د پـاى واړه خـ ـلونه چـ د کهـول او کـورنـ لـه گـ ـو واحـدونو ـخه جوړيـ ـي، مور ته د معياري خـ ـل نمونـ پـه لاس راکولاى سي .

دا چـ خـ ـلونه د ـولنيزو واحدونو پـه ـړ ـيو د بـل پـه غـ . کـ دننه را ز ـدلي دي او فوسليونه يـ پـه نـسبي شـجرو کـ ـتر اوسه لا هم ـه نـا ـه خوندي پاته دي له يوې خوا ـخه د ديموگرافيکي رشد حساب پر کـ ـداى سي او لـه بلـ ـخـوا د اجتمـاعي – اقتـصادي جوړ ـت لپـاره د ـولنيزې حدبند فاکتونه تمثيلوي . ـکه د خـ ـل په شان ـولنيز واحدونه، هغه ډول لکه نسبي شجرې چـ ـمور ته سرسري ذهنيت راکوي، ـرف داسـ ـنه سي گ ـل کـ ـداى چـ ـهر زوى يـ پـه انفرادي ـورت تر پـلار وروسـته پر خپـل نامه جوړولاى سي . بلکـ ـدا پـه ـان پوره بشپ ـې موسسـ ـدي چـ خپـل پـه دننه کـ ـهم اجتمـاعي او هم اقتـصادي گـ ـاړخونه لـري او داسـ ـکاري چـ ـيو په بل پسـ ـو پـ ـته تر منـ ـيـ د ژوندانه د مادي او معنوي اړتياوو پر اساس تشکل موندلى وي .

د تيور ـله مخـ ـپه دې خبره زمـوږ سـد رسـ ـداى سي چـ د خـ ـل د نسبي رابط ـپيوند په کوچي واحد کـ چـ ـزيـاتره د خـ ـل واحد کـ ـباسي ډ ـر ـينگوالى لرى او خـ ـل په خپل متقابلو حقوقو او دندو کـ ـيو مـو ـى او پرله پورې ساتي . خو پـه ـايي ژوند کـ ـکه ـه هم يـوه خـ ـل پر يـوه ـاى اړولي وي اما د اسکان په شرايطو کـ د هغه غـ ـي يو له بل ـخه پرې کيـ ـي او د اجتماعي – اقتصادي پيوند اړيکـ ـيـ ـهم نسبتاً سستـ ـي . پـه ـان د پرديو عنا ـرو گـ ـده هم داسـ ـکاري چـ ـپه کوچي خـ ـلونو کـ ډ ـر زر د پرديتوب خصو ـيات له لاسه ورکوي، ـکه يو بل ته د ژوندانه پـه ډ ـرو نـ ـدې او متحرکو شرايطو کـ ـيو د بل سره زيـات گـ ـي . د پـ ـتنو د ايتنيکـي تکـوين پـه عمليـه کـ ـايي د کـوچي ژونـدون دغـه اجتمـاعي –

اقتصادي خصو يت هم عمده نقش لوبولی وي . خو په ايي ژوند ک بيا د د والو له محسوسو فا لو نيوا بيا تر کلتوري او ذهني فا لو پورې ول ب گانگ د زيات وخت لپاره د ب لا ب لو وگ و تر من ساتل ک دای سي . ايي د کاست او سيال د درجو ب لا ب لو مراتبو بيا په پ يو، پ يو ک د پاللو او ساتلو لپاره د مسکوني شرايطو په زمينه ک د خپل پاي ت مجال موندلی وي .

د خ ل ک چ د پ تنو د ژوند د ولو جرياناتو په اوږده دوران ک ي د اجتماعي، اقتصادي، تناسلي، کلتوري، نسبي او سياسي چارو په اداره ک د خپلو غ و تر من د متقابل پيوند او اشتراك په اساس تاريخي نقش لوبولی دی، تر اوسه لا هم د کليوالي ژوند په کوچي او ايي شرايطو ک خپل مادي او معنوي اغ زو ته ادامه ورکوي . حتی په لويو ارو ک دننه چ د خلکو تر من زاړه روابط او مناسبات د ژوند له عملي او ذهني ساح خه تر ډ ره ايه وتلي دي، خو تاريخي خاطره ي حتی له رو انفکره قشر سره لا هم تر دې اندازې پياوړې پاته ده چ د خپل "خ ل" د نامه له اور دو سره ي د ب اختياره روحياتي تمايل د هيجان بري کي په وجود ک راوخو ي ي او د سياسي قضاوت په وخت ک ي ان رگندوي .

✲✲✲

د "زي" لاحقه چ په کاک ي لهجه ک "زبی" اور ده کي ي، که ه هم په سرسري توگه د خ ل سره پوره معادله يا مترادفه کاري خو د ژورې کتن او ن په نتيجه ک ي هم د لغوي او هم د ا طلاحي مفاهيمو تر من د توپير کي ليده ک دای سي .

د "زی" لاحقه چ "بيليو" ته پارسي ايس دل ده نو وايي چ لغوي معنا ي د " ن ز دلی" سره برابره ده، خو په عمومي ډول ک م د

"خ ل" په معنا استعمال ي لكه "موسٌى زى" يا "موسٌى خ ل" چ د موسى د اولادې يا د هغه د ول معنا افاده كوي، (16 – ش، 158 – م) . همدغه انگر زي محقق تر پورتني بيان و كاله پخوا په خپله پ تو ډكشنري ك د "زى" كلمه داس وول ده چ په مستقله توگه د زوى، بچوړي او اولاد معنا وركوي، خو كله چ د لاحق په ډول له خا و افغاني نومو سره يو اى سي نو بيا "طايفه" يا "قبيله" افاده كوي، (40 – ش، 87 – م) .

د "زي" پ تو لاحقه چ پارسي م رزايانو له ډ ره وخته راهيس د كتابت په رسم ب ه ك له هغه خه زايي" جوړه ك ې ده او په ينو ايو ك ما د " ي" په املا هم ليدل ده، د پارسي ژب د "زاييدن"، "زايش" او "زاد" له مشتقاتو سره رگند مفهومي اشتراك پيدا كوي . خو په پ تو ك د "ز دل"، "ز . ول"، "زا"، "زيى"، "زوك ى"، "نازوك ى"، "زوى" او "زامنو" گ مشتقات چ بيا كتل كي ي نو داس نتيج ته مو بيايي چ ايي د دې راز كلماتو مشتركه مورينه په هغه اى ك وي چ پ تو او پارسي دواړو هلته له يوې چ ن خه د خپل ژوند اوبه ا وي . په هر ورت د دې راز مسايلو پر ك ه لازمه ده چ فني او مسلك پوهانو ته پر . وول سي .

"بيليو" چ "زى" هم د "خ ل" غوندې د مستقل كلم په ر وول او معنا ك ې ده، د پ تو ژب په خپل ذاتي متن ك ي دغه راز استعمال كورټ نه ليده كي ي . مثلاً دا ويل ك داى سي چ پلانى زما زوى، زما بچوړى او يا زما اولاد دى، خو په دغس مورد ك به دا بيخي نامانوسه محاوره وي چ وك ووايي چ پلانى زما زى دى .

"زى" چ د "خ ل" په شان د راز، ډول، زيل او داس نورو لغوي معناوې نه لري، په مستقل ډول هم د هغه په ر نه سي استعمال داى .

"خ ل" د مستقل اسم په توگه هم مفرد او هم جمع لري خو "زی" له داسې لغوي خصو یاتو خه خلاص دی.

"زی یوازې د لاحق (شاوندي) په شکل او هغه هم د خاص اسم په اړخ ک داس ولنیز واحدونه افاده کوي چ یو شم ر یـ د "خ ل" له اندازې سره برابر ي. د پ تنو په نسبي شجرو ک هغه خ لونه چ ر ل دي چ د قبیل په سویه لوی والی ولري خو د "زی" د لاحق په ترکیب ک بیا هغه قبیل خورا زیاتې دي چ د "خ ل" تر کمي حدودو او تی کاري. لکه نورزی، ساگزی، ا گزی، الکوزی، بارکزی او داس نور.

د "خ ل" په لاحقه ک چ د نسبي یا نسلي رابط افاده ډ ره نه ده رو انه خو د "زي" په لاحقه ک بیا دغه شان افاده خورا زیاته غلبه لري. یوازې یو مورد چ ما ته استثنایي غوندې کاري د "بیلیو" له خوا داس ک ل سوی دی چ د ده په حواله په ینو مواردو ک د "زي" لاحقه د "خ ل" د لاحق په ر د سیاسي ډل لپاره هم تر استعمال لاندې راغل ده. دی وایي: "د خ ل او زي د کلماتو د استعمال یو ډ ر تازه تصویر هغه دی چ په کابل ک د دوو ډلو لپاره سمدستي تر هغه وروسته په خولو ک ولو دی چ یو و میاشت پخوا زمونږ نماینده هلته راغی. هغه وك چ د برتانوي نماینده پر خوا دی د "کواگنري زي" په نامه او هغه چ بیا مخالف دي د "یعقوب زي" په نامه یادی ي. د خ ل لاحقه ایي په همدغه شان خصو یاتو سره استعمال سي خو د وتي . گ له پلوه بیا د زي لاحقه غوره گ له کی ي، (16 – ش، 158 – م)".

د زي د لاحق ترکیب ک م لکه د خ ل د لاحق ترکیب په پ تني انسابو ک د خا ایتنوگرافیک کلم په ر خورا زیاته غلبه لري او یوازې و محدود مثالونه ی د بلو و په قوم ک مونده ک دای سي، لکه

"اكازى" او داسـ نور. له دغه شان خپاره استعماله ـخه چـ د پـ ـتنو د قبيلوي نظام په اركانو كـ يـ لاندې باندې له پخوا زمانـ ـخه ژور نفوذ كـ ى دى، دا نتيجه راو ـي چـ دغه كلمه او هم د لاحقـ په شان د هغـ تركيبي او ايتنوگرافيكي افاده د پـ ـتني كلتور يوه سوچه ز نده ده.

د زي د تركيب تر نامه لاندې ولنيز واحدونه د پـ ـتونخوا د لو ـديزي خوا په كلتوري روحيه كـ د قبيلوي اريستوكراسـ يا لوړې اجتماعي درجـ افاده هم لري، خو د نسبي شجرو په عنعنوي شبكو كـ يـ دغه خصو يت چنداـ نه ـكاري. ـكه په واحده نسبي ليكه كـ تر "خ ـل" لاندې "زى" را ـي او يا تر "زي" لاندې "خ ـل" راپيدا كيـ ي. لكه تر سليمان خ ـل لاندې چـ "احمدزى"، تر "غورياخ ـل" لاندې "داودزى" را ـي او يا بالعكس تر "محمودزي" لاندې چـ بيا د "ميراخ ـل"، " ـادي خ ـل"، "دولت خ ـل" او "داودخ ـل" واحدونه د مخزن افغاني په كتبي شجره كـ ليده كيـ ي . كله نا كله بيا يو ـاكلى خاص اسم هم د "خ ـل" او هم د "زي" له دواړو لاحقو سره راغلى وي، لكه "اتمان خ ـل" چـ په ـينو ـايو كـ بيا په "اتمان زي" اوو ـتى وي.

همداسـ د "خ ـل" يا "زي" د لاحقـ په تركيب كـ د يوه نامه واحدونه په بـ ـلابـ ـلو قبيلو كـ هم ليده كيـ ي. لكه په وزيرو كـ "احمدزي" چـ د "سلـ ـمانخ ـلو" د "احمدزي" سره برابري كوي او يا لكه "علي خ ـل" چـ يو او بل ـاى يـ تر بـ ـلابـ ـلو قبيلو لاندې نسبي واحد جوړ كـ ى وي.

"عطـايي" دې ـكـي تـه د خپلـو لوسـتونكو پـام اړوي چـ د "زي" او "خ ـل" په لاحقه كـ تركيبي كلمات بـ ـلابـ ـلـ ايتنوگرافيكـ ساحـ هم لري. دى وايي:

"د جنوبي سيمو په قبيلو كـ د "خ ـل" كلمه او په لو ـديزو قبيلو كـ د

"زي" کلمه د دغه قبیلوي واحد د ا لي نامه په ضمیمه ک را ي" (22 – ش، 106 – م) . دغه موضوع په دې ارزي چ په ساحوي او لهجه یي نه ک ي د شفاهي او کتبي شجرو په اساس تاریخي ماهیت رگند سي . خو کله چ د پ تني شجرو یو مستند اطلس جوړ سي او په هغه ک د "زي" او "خ ل" له پلوه ولنیز واحدونه د مقایس په توګه وکتل سي نو هغه مهال به د دې خا و پ تني ایتنوګرافیکي مقولو وله مشخصات په یقیني ډول تر ډ ره ایه کاره سي . خو اوس چ مور په یوه واحده قبیله ک دننه هم یو تر بل وروسته د زي او خ ل د نامه تر ترکیب لاندې ولنیز واحدونه وینو، لکه د کاک و تر سن رخ لو لاندې "جمالزی" یا د وزیرو تر "احمدزو" لاندې "کالوخ ل" نو دا د دې خبرې شاهدي ورکوي چ د نسبي واحدونو اجتماعي – اقتصادي انکشاف چ په هره ساحه ک سر ته رس دلی دی نو هلته د ایتنوګرافیکي جریاناتو له کلتوري شرایطو سره برابر "د زي او خ ل" واحدونه په مرتب یا نامرتب ډول په یوه قبیلوي شجره ک تثبیت سوي دي . په دې ا ک نو دا هم هی عجبه نه ده چ د یوه ای احمدخ ل د بل ای په احمدزي اوو تي او یا په احمدزي پس موسی خ ل راپیدا سوي وي او په هغو ک بیا حسن زي م نـ ته راغلي وي . د خ ل او زي ساحوي خصو یت ایي د هغه توپیر یوه کلتوري توجیه هم م نـ ته راوړي چ د لو دیزي او ختیزې پ تونخوا د ژبن لهج د و فونیمونو په سطحه ک لیده کی ي .

د زي لاحقه هم لکه د خ ل د لاحق په شان د خا و نومو په حساب د مسلما د دورې یا تر هغه وړاندې حدود وولای سي . خو که ی وك تر دغ دورې را وروسته تثبیتوي نو بیا دا واقعیت پر خپل حال ینګ پاتې ي چ ینو لرغونو نومونو لکه بارك، ا ك، او داس نورو ته البته

په وروسته زمانه کې د "زي" لاحقه ور لو ځدلې ده.

د زي پديده هم د خېل په شان تر هغو قانونمندو لاندې ليده کېږي چې واحدونه يې يو د بل په غېږ کې را زېږدلي دي او له دې بابته د ديموگرافۍ او اجتماعي - اقتصادي رشد تاريخي حسابونه ورباندې را بنا کېداى سي.

د خېل د مفهوم عام ډول عيني خصوصيت ته چې کتل کېږي، نو دې نتيجې ته زمونږ پام اړوي چې د ايتنوگرافيکي دلالت په برخه کې د "زي" له خاص نسلي خصوصيت څخه لږ څه پراخوالى لري. ځکه زى خاص د زوى په اساس د يوه جمعيت افاده رسوي خو خېل پر هر ډول جمعيت باندې دلالت کوي. د شفاهي او کتبي شجرو د حساب له مخې د خېل واحدونه هم د زي تر واحدونو په شمېر کې ډېر زيات ښکاري. دغه شان ښکلګي د ولنيز انکشاف د قانونمندو په رڼا کې مونږ ته دا ښکې را ښيي چې ښايي خېل به د پيدايښت له پلوه تر "زي" وړاندې په پښتني کلتور کې ځان را ښکاره کړى وي.

سربېره پر هغه تاريخي واقعيت چې د "زي" واحدونه د "خېل" تر واحدونو لا ډېر د بابامشرۍ د دورې محصول ښکاري، خو بيا هم نسبي شجرې مونږ ته د مور له نامه سره د نسلي ليکې پرلرغوني خاطرات د "متوزي"، "بسوکى زي" او نورو په ايتنوگرافيکي فوسيلونو يا نومونو کې ژوندي را رسولي دي.

د پښتو ژبې له خپل ذاتي سياق څخه داسې ښکاري چې د "زي" خاصه ايتنوگرافيکي لاحقه ښايي د "زوى" يا "زوکړې" له لغوي وجوده څخه منشاء اخيستې وي. مثلاً د پښتو په عادي محاوره کې د "لور زوى" ته "لورزى" او "د مېرې زوى" ته "مېرې زى" ويل کېږي. برنگه چې د پښتنو

غالبا نسلي او نسبي ليکه يوازې د نارينه په نامه کې ادامه پيدا کوي او
. ه د نسلي ليکې په انتقال کې رول نه لري نو دا هم د دې خبرې دليل
کېداى سي چې ايي د زوى کلمه به په دې برخه کې خپل لغوي نقش
لوبولى وي. په داسې جملو کې چې "فهيم بارکزى دى"، "فهيمه بارکز ده"
او دوى بارکزي يا بارکزيان او يا بارکزيانې دي، د "زي" د لاحقې رغ د
مذکر، مؤنث، مفرد او جمع په حالاتو کې يو له بله خه توپير کوي.

خو د بل تاويل پر بنا چې "زى" د معنا له بابته د "زوکې" يا "ز ېدلي"
سره برابر وي نو په دې ورت کې "بارکزى" له "بارك" خه د زوکې يا
ز ېدلي مفهوم افاده کوي. اوس نو که "زى" په زوى يا په زوکې باندې
معادل سي، خو د ايتنوگرافيکي مقولې په ورت کې د مستقيم زوى يا
زوکې حالت نه افاده کوي بلکې د ز ېدنې هغه اوږده ليکه را يي چې يو
په بل پسې د نارينه نومونو په تسلسل کې بالاخره تر "بارك" پورې ان
رسوي.

د دې بحث په پاى کې زمونږ د کلتور د يوې داسې جادويي ب لګې يا
و کې يادونه هم ب ايه نه بولم چې د "زي" د ترکيب له نامه سره اړه پيدا
کوي. مثلاً مونږ کله کله د خاص اسم په توگه پر يو چا باندې د يوه ولنيز
واحد نوم ږدو او کوم نر يا ه د ا کزي، ا کز يا سدوزي، سدوز او
يا داسې نور وپه نامه سره بولو. عموماً هغه وك چې اولاد ي نه پايي په
دې نيت د کوم زي نوم پر خپل اولاد ږدي چې هغه وپايي. همد اوس زه
دوه م ري زي ورو ه پ ژنم چې په خ ه "بابيان" دي خو په خاص نامه باندې
يو "عليزى" او هغه بل "ا کزى" نوميږي. زما د شخصي معلوماتو سره سم
دا قومي نومونه په دې مقصد پر دوى باندې کې . وول سوه چې د پلار
ي زامن نه کې ده او که به وسوه هغه نه پايې ده. اوس دا دواړه ورو ه چې له

خپلو قومي نومو خه د عزيزگلو تقلبي استفاده هم كولاى سي، د پاخه سن پاي دلي خلك دي .

ټپه (**قبيله**) :

په پ ‌تني انسابو ك هم د خ ل او هم د زي په نامه گروپونه تر و متعددو نسلي واحدونو پورته په سر ك يوه داس نامه ته ان رسوي چ هغه ب لا ب ل خ لونه او د زي تركيبونه په يوه ك ك ك باسي . دغه شان لوى ولنيز واحدونه چ ل رې د نسبي اشتراك په حوزه ك د خ ل او زي په تركيب گ گروپونه تر يوه خاص پلارني يا قومي نامه لاندې را ولوي زياتره د قبيل يا ټپ په سوسيولوجيك كلمه سره افاده كي ي . زه چ د لوم ي ل لپاره د شيخ ملي د و ش د نظام په نه ك د "ټپ " پر كلمه باندې پ سوم چ د عربي ژب د قبيل معادله استعمال سوې وه، نو م دا گمان كاوه چ ايي د "ټپه" لغت په ختيزه پ ‌تونخوا ك د عربي د "طايفه" له كلم خه اخيسته سوى دى . خو كله چ م بيا همدا كلمه د قبيل په معنا د نعمت الله هروي په مخزن افغاني ك وليده نو پر خپل پخواني گمان باندې ل ه شكمن سوم . كه د دغه كتاب مولف هم د عربي لغاتو او هم د املا په برخه ك بشپ معلومات درلوده او البته د "ټپ " او "طايف " تر من په توپير باندې ډ ر ه پوه دى . له دې جريانه خه ما دا نتيجه واخيسته چ د پ تو ژب په ختيزه لهجه ك د "ټپ " كلمه د هغه ولنيز واحد پ تون نوم دى چ د قبيل د لغت له مفهومي حدودو سره برابري كوي . د "ټپ " نامه كه ه هم په پ تو ژبه ك خپل موجوديت يو يا بل اى تثبيت ك ى دى خو د عربي ژب د "قبيل " د لغت تر تاثير لاندې د ملي محاورې له عادي ساح خه گو ه سوى دى .

ـو زمانـه وروسـته چـ مـا د "راور ـي" او "بيليـو" پـ ـتو قاموسـونه وموندل او پر دې لغت باندې مـ وكتل نو هلته را معلومه سوه چـ "تپـه" د پـ ـتو "قبيلـه" ده. د "راور ـي" پـه نظر دا پـ ـتو كلمـه چـ د "تپـا" لـه هنـدي ر خه راوتلـ ده، د خ ل، قبيلـ ، سيمـ ، ـك او علاقـ پـه معنـاگـانو باندې استعمال ي.

د پـ ـتنو په نسبي شبكه كـ چـ كومـ تپـ يا قبيلـ ليـده كيـ ي نـو د خپلو نومونو له مخـ يا د خ ل او زي د نهايي واحد په هغه ستره كـ كـ را ول ي چـ ما په تـ ر بيان كـ د "مشتق" نوم پر ايـ ى دى او يا يـ د هغـو نومونو په كـ كـ خپل هويت ساتلى دى چـ د "جامـد" پـه نامـه مـ بللي دي او له نومونو خه يـ د ژبني خصو ياتو پر بنا زيات تاريخي حقايق را ايستل كـ داى سي. تر اوسه پـ ـتانه د بلـ سيمـ د ولـو تپـو پـه نومونـو باندې خبـر دي. مـثلاً زه تـر ـو ميـاشـتو د مخـه پـه دې نـه پوهـ ـدم چـ د "زيموخت" په نامه يوه پـ ـتني تپه موجوديت لري. په داسـ حـال كـ چـ د "زموخت" پـ ـتو كلمه په كنـدهار مخـاوره كـ د ترينگلي سـ ي او يـا يـو سـتوغ خونـد لپـاره د وگـ و تـر مـنـ اسـتعالي ي. همـدا راز عـام خلـك پـه كندهار كـ "خ ـك" د يوې حشرې نوم بولي او پر دې باندې خندا ور چـ د خ كو مشهوره قبيله پـه دغـسـ نامـه بانـدې د دوى مخ تـه يـاده سـي. لـه ولو خبرو سره د بريتانيكا دايـرة المعـارف ليكـونكـو د خپلـو ماخـذونو پـر بنا داسـ ا كل كـ ى دى چـ پـ ـتانه "له شپ ـتو قبيلـو خه جوړ دي چـ اكلـ سيمـ يـ نيول دي او يو بل سره د شمـ ر په اندازه او اهميت تـوپير لري" (9 – ش، 17 – وك – 457 – م).

پـ ـتنـ تپـ او قبيلـ سره له هغه چـ پـه ينو مواردو كـ يـ د سيمـ د اشتراك محدودې نمونـ اوس هم پيدا كـ داى سي، خـو لـه وختـي خـه لا

د کوچي، ـ ـايي، کليوالي او ـ ـاري انشعاب تر جريان لاندې پاشل سوې او تيت ـ دي . له دې جهته يـ ـنو پخواني روابط يا سست سوي او يـا بـ ـخي لـه منـ ـه تللي دي .لاکن د نسبي اړيکـو او يـا لـه دې سره يـو ـ ـاى د کلتـوري اشتراک ـينـ نخـ ـ يـ ـ د غـ ـو تـر منـ ـ د متقابل اجتمـاعي احساس زرې خاطرې په تـ ـره بيا په سياسي زمينو کـ ـ ژونـد ـ ساتي . د تپـ ـ په رابطه کـ ـ د پلـ ـنو (نظامي واحدونو) جوړ ـده زموږ د خلکو اوس هم په يـاد دي او د نـن ورـ ـ يو شمـ ـر قومي مـلـ ـشـ ـ هم له دې راز روابطـو ـخـه نماينـدگي کـولاى سي .

قوم (**د قبيلو اتحاديه يا کانفدريسي**) :

د بـ ـلابـ ـلو تپو اتحاديه يـا بـرادري چـ ـ گـ ـ شمـ ـر قبيلـ ـ د يـوه ـولنيز واحـد پـه کـ ـ کـ ـ تـر کـوم اجتمـاعي، اقتـصادي، کلتـوري او سياسـي اشتراک لاندې ـرا ـولوي، کـ ـدلاى سي چـ ـ د قـوم يـا ولـس پـه عمـومي نـامـه بانـدې يـاده سي . د غـه شـانـ ـولنيز واحـد چـ ـ پـه هغـه کـ ـ تـر نـسب پـورتـه بـ ـلابـ ـلـ ـ تپـ ـ او قبيلـ ـ د سيمـ ـ ، کلتـور، تـاريخ، اقتـصاد ا وداسـ ـ نـورو مشترکاتو په رابطه کـ ـ يو ـ ـاى کوي د هغه اجتماعي – اقتصادي انکشاف نتيجه گـ ـله کيـ ـ ي چـ ـ د دولت تر موسسـ ـ پورې ـ ـان رسوي . په ـولنپوهنه کـ ـ چـ ـ د غه راز واحد کانفدريسي بولي، يو شمـ ـر غـ ـ تاريخي نمـونـ ـ يـ ـ د پـ ـتنو په ـولنيز تاريخ کـ ـ ثبت سوي دي . لومـ ـ ـ يپيکـه نمونه يـ ـ هغـه ده چـ ـ د يوسفزو د ويش د نظام سره په يوه وخت کـ ـ منـ ـ تـه راغلـ ـ ده . پـه دې پسـ ـ د کنـدهار د غلجـو تـر لار ـوونـ ـ لانـدې د سياسـي ضـرورت او د خپلواکـ ـ د اخيستو په هـ ـ ـه هغه اتحاديه ياد ـداى سي چـ ـ د پـ ـتون ملـت د دولتي جوړ ـت پخه بنا يـ ـ کـ ـ ـوولـه . د همدې اتحاد په نتيجه کـ ـ بيـا

د درانو يوه داسې پياوړې کانفدريسي جوړه سوه چې د دولت امارتي سطحه يې د امپراتور درجې ته ورسوله. د دغې کانفدريسې د شاملو غ و نومونه د کندهار د احمدشاهي ار د ناحيو يا کو و د تقسيماتو په نومو ک تر اوسه لا هم له خول خه نه دي لوېدلي او زه دا گ د خپل حافظ له مخ د باميزو د کو ، د نورزو د کو ، د کاک و د کو ، د ساکزو د کو ، د سيدانو د کو ، د گاړيانو د کو ، د بنجاريانو د کو او د باب و د کو نومونه د مثال په ډول دلته يادولای سم.

د دغه شان کانفدريسيو په جمله ک د ختيزې پ تونخوا د خ کو او اپريدو امارتونه هم د تاريخي محاسب سم دم عيني مدارك دي. د دې هرې قبيل اتحادي يا کانفدريس تاريخي جريانات مور ته د سيم د اجتماعي _ اقتصادي ژوند د رشد او متقابلو تاثيراتو ماهيت پوره رو انه کولای سي.

د خپل او زي په باره کې يو نوی يادداښت:

(په ت ر بيان ک د "بيليو" رگندون د خ ل او زي په باره ک بيان سوې. اوس دا دی د ده په يو بل اثر ک چې "د افغانستان د ايتنوگراف په باب يوه پل نه" نومي ي او په 1891 م کال يې ليکلی دی، پر يوه نوې توجيه پ. م چې غواړم دلته يې د دې بحث د غنا لپاره يادد ت ک م. دی وايي چې "خ ل" ايي د سانسکريت د کولا مسخه سوی عربي شکل وي او "زی" د سانسکريت د (SI) لاحقه وي چې د اضافت لپاره کار اچول کي ي) د ليکونکي يادد ت، سانکت پتربورگ 1993 – 4 – 17.

همدارنگه دلته دا کی يادوم چې په دې فصل ک د Asvaghana ياده سوې کلمه زما د ت رو نو په ر ا ک "د آس والو په گنډ "ډ ره سمه تعبير ک دای سي. (د ليکونکي يادد ت)

د پښتو ـ پښتون ملي هويت ته يوه کلي کتنه

هغه نقش چې پښتو د پښتانه په پيداېښت او پښتانه د پښتو په پاېښت کې لوبولی دی، داسې نتيجه يې ورکړې ده چې "ژبنی جمعيت" يې له "ايتنيکي هويت" سره يو ځای د تاريخي انکشاف په ګډو بهيرونو کې يو د بل سره د واحد وجود په ډېر غبرګې مرحلو وهلې دي. د دې لپاره چې په کلي توګه د پښتو ـ پښتون دوه توکي د واحد تاريخي موجوديت په منځ ته راتلو کې تر کتنې لاندې ونيول سي، نو په کار ده چې يوازې د ننۍ په منظور هغه واحد په دوو نومو باندې يو د بل څخه بېل مطالعه کړو چې په واقعيت کې دغه شان تجزيه نه سي منلای. ځکه د هر توکي له نفي کېدو سره يې د هغه بل توکي سرنوشت هم تړلی دی. د ... د ضرورت له مخې نو لومړی پر پښتو او بيا پر پښتون باندې يو د بل په ارتباط په بېلابېله توګه لږ څه رڼا اچوو.

پښتو:

د پښتو پر هويت باندې رڼا اچول نه يوه ساده او آسانه خبره نه ده، بلکې هغسې يوه مسئله ده چې زموږ د ترکيب د ناوړو اجتماعي روابطو په سياسي جنجالو کې يې ډېرې غوټې او پېچومې خوړلې دي او د زياتو قبلي ذهنيتونو د راپيدا کېدو او ټينګېدو تومنه (خمېر مايه) ځني جوړه سوې ده. همدا دليل دی چې د دې موضوع په باره کې هم مثبتې ... نه او هم منفي پلوه هر کله د احساساتي جذباتو او هيجاني تمايلاتو تر غالبو اغېزو لاندې په تحليلي نتايجو پای ته رسېدلې او تل د تاريخي واقعيتونو له رڼا ... انه کېدو څخه بېګانه پاته سوې ده.

يـو شـم ړ زاړه بيانونـه چـ كلـه د پـ ـتو گرامـري ا ـالت د هغـ د تاريخي ا ـالت دليل گ ي او كله بيا د هغ ډ ـر لرغونى قدامت يو خورا فوق العاده مزيت گ ي زياتره په داسـ نتايجو پاى ته رسـي ي چـ د پـ ـتو سويه د پ ـتون تر سوي د تجريد په ذهني زمينه كـ اوچته ك ي . ژبـ ته په مجـرد ا ـالت كتـل ـايي بـ بنيـاده خبـره وي او دا ا ـالت بيـا د اوړده پاي ـت دليل گ ل تر هغه لا كمزوري ده . ژبه كه ا ـله وي نو هغه هم په خپل ولس ا ـله كي ي او كه پاي ـت كوي نو دا هم د هغ د ولس په بقا پورې اړه لـري . د يـوه ولـس ژبـه ـه پـه تـاريخ او ـه پـه اوس كـ د هغـ د ولـس د اجتماعي _ اقتصادي اوضـاعو ـخه لـ ـرې كـول او يـا لـ ـرې . ل حتى پـه تيوريكه ژبپوهنه كـ لا يـوه ـرگنـده اشتباه ده . ـكـه ژبـه لـه هـره پلـوه يـوه ولنيزه پديده ده چ د ژوندون د اجتماعي وسـايلو او روابطـو انكـشاف د دې پـه نوعيـت كـ كلـي اغ ـزه لـري . پـه دې اسـاس نـو كلـه چـ پـر پـ ـتو ږغ و بايد پ ـتانه مو د دوى د اجتماعي _ اقتصادي شرايطو سره سـم پـه پـام كـ نيـولي وي . ـكـه پرتـه لـه دې پـه داسـ ـاي يـاليـستي خ ـ ـل كـ ډوبيـ و چـ د پـ ـتو سويه د پـ ـتنو تـر مـادي او معنـوي كلتـور ډ ـره لـوړه و ـيو او خپل باارز ـته ـ ـ ـ ـ ـ ن په وچو تخيلي اند ـنو سره پاى ته ورسوو . كه موږ له لوم ني سره ـخه پـ ـتو د پـ ـتون ژبه بولـو نـو لازمـه ده چـ د پ ـتو د ـ ن په وخت ك پ ـتون له ياده ونه باسو او په دې ترتيـب ـايي د پـ ـتو تـاريخي واقعيـت د پـ ـتانه پـه تـاريخي موجوديـت كـ پـه پخپلـه ا ـله بـ ـه راو ـيي . له دې سببه نو د ن په زمينه ك هـر جـدي پلـ ـونكى ل يا ډ ـر دې ته اړ ي چـ يند داسـ وچـ فرضيـ انتقـاد كـ ي چـ پـه مثبت يا منفي حساب هلته علمي ارز ـتونه تـر هيجـاني ـرگنـدونو قربـاني سوي وي .

په هر حال پ تو يوه ژبه ده چ د ژب په حيث نه تر چا پاته ده او نه تر چا زياته ده. د دې ژب په جوړ ت ک چ غور وسي نو لکه نورې ژب هم انته ب ل هويت لري او هم ي په ل رې او ن دې ک د نورو گاون يو يا پرديو ژبو سره يو شم ر اړخونه او خا يتونه گ ليده کي ي. د دې ژب ولنيز انکشاف يعن دا چ زيات لهج ي د قبيلو او سيمو په اساس من ته راوړې دي او له دې راز لهجوي توپيرونو سره ي بيا هم د يوې ژب په ر خپل ملي هويت ساتلی دی، د پ تانه له مجموعي ولنيز او ملي انکشافه سره بشپ سمون خوري.

د پ تو ژب د پيداي ت په باره ک طبيعي خبره ده چ د ن د نورو ژبو په ر د تاريخ د ولنيزو قوانينو سره سم له يوې مبدا يا له يو شم ر مباديو خه په کوم وخت ک من ته راغل ده او د يوه ب ل هويت په توگه ي خپله انته هستي تثبيت ک ې ده، دا پو تنه چ د پيداي ت ن ه ي يا ل رې او يا ن دې ده، ايي د يوه مجرد علمي حقيقت په ډول د اختصاص م تود له لارې و ل سي او يوې غو نتيج ته ورسول سي. خو د ژب پر تش تاريخي موجوديت باندې ي کومه مهمه پر ک ه نه بنا کي ي.

د ن تاريخ د ژبو د پيداي ت، انکشاف او زوال په پروسو باندې ډك دی. د پ تو ژوند او مرگ هم د تاريخ له دې فتوا خه ان نه سي ژغورلای. خو په دې من ک يوازې د هغو ژبو پر اهميت باندې خبرې ک دای سي چ تاريخي نقش ي ادا ک ی وي او د ولنيز شعور په زور دو او خپر دو ک ي ولنيزه دنده سر ته رسول وي.

که د ژبو د تحريك او خپر دو پروس ته يو عمومي نظر واچول سي نو هغه ژب چ د خپل ويونکي ولس پر غ تلي سازمان او پياوړي توليدي طرز باندې سپرې سوې وي نو ډ ر ژر د خپل ولس له محدودې ساح خه

وتلـ او په ـينو مثالو كـ سيمه ايزه يا قاره يي ژبـ ـنـ جوري سوې وي .

د پـ ـتو د انكشاف تاريخي پروسـ ـته چـ له همدې پلوه كتل كيـ ـي، نو له يوې خوا په ـينو پـ ـتني سيمو كـ داسـ ايتنيكي واحدونه مونده كـ ـدای سي چـ له پـ ـتنو ـخه په نسبي يا كلتوري لحاظ بـ ـل توكمونه گـ ـل كيـ ـي، خو خپله ـاني ژبه يـ ـتر پـ ـو لاندې سوې وي، لكه اورمـ ـ، پشه يي، ديگان او داسـ ـنور .

خو كه د پـ ـتني تكوين هغه فرضيه رادمخه كـ ـو چـ په لوی سر كـ يو شمـ ـر لرغونو عناـ ـرو د پـ ـتانه ايتنيكي خـ ـه پوره قوام ته ورسوله او بيا نو د سيمـ ـ د التقايي بهيرونو په نتيجه كـ ـبـ ـلابـ ـل توكمونه په همدې پـ ـتني كو ـالـ كـ ـيو د بل سره گـ ـدله، نو كـ ـمـ ـ همدغه شان يو لرغونی جريان د پـ ـتو ژبـ ـ په وجود كـ ـ د ثبوت لپاره ـرگند او رو ـانه مظاهر لري . ـكه پـ ـتو كـ ـمـ ـ د پـ ـتون په ـر په خپله بنيادي خـ ـه كـ چـ البته ـانته سره اخـ ـلي او په ـان كـ ساتلي دي . له دې بيانه سره نو دا هيـ ـ عجبه نه ده چـ ـ د پـ ـتو په وجود كـ ـ ويدايي، بودايي، زردشتي، عربي او يا خو ـ سيتي، ميدي، سغدي، تركي، تاتاري، منگوليايي، گرجي، ارمني، كردي او داسـ ـنورې كلمـ ـ پيدا سي .

د پـ ـتنو د خپل توليدي طرز په لرغونو شرايطو كـ ـ چـ ـ په عمده توگه د پووندہ گر ـ او په قسمي ډول د كرونده گر ـ شرايط وه، پـ ـتو ژبه د ليك دورې ته د نورو ژبو په مقايسه په محدود ـورت او ډ ـره ناوخته داخله سوې ده . ـكه نو د ليكلي كلتور له مخـ ـ د ـينو ژبو په پرتله تر شا لو ـدلـ او تر شا پاته سوې ده . د دې خبرې غـ ـ تاريخي عامل د توليد هغه كوچي او كليوالي طرز گـ ـل كيـ ـي چـ ـ پـ ـتون يـ ـ د خپل ژوند د ثبات په اورده دوره كـ ـ راضي ساتلی دی او د ليـك د پروسـ ـ ضرورت يـ ـ د دې

ولس تر منـ نـ ولی دی . د همـدې کلتـوري ايجـاب پـه حکـم نـن لا هـم د پـ ـتنو ډ ره لويـه فيـصدي لـه دغـه اجتمـاعي _ اقتـصادي ضـرورته ـخـه پـه ت ره بيا په خپله ژبه ک د کامل استغنا احساس کوي .

د دې خبـرو پـه اړخ کـ دا ـکـی هـم سـته چـ پـ ـتو د پـ ـتانه د اجتماعي _ اقتصادي شرايطو په زمينه ک د خپل ذاتي انکشاف له لارې د ليك ساحـ ته نه سوه داخله او نه هم په خپله دې درجـ ته ورسـ ده چـ د خط او کتابت ـاني سمبولونه منـ ته راوړي . بلکـ کله چـ دا ژبـه د يـو واړه مذهبي او فرهنگي قشر د غو ـتنـ په نتيجه ک ليك ته اړه سوه، نـو همدا زمان د عربي او پارسي ژبـ د مـذهبي او سياسي نفـوذ پـه سـاحه ک دننه وه او سمدستي يـ د هم هغو له تياري او چمتـو وسـيلـ ـخـه اسـتفاده پيل ک ه . ـکه نو لوم ني ليکلي مستند آثار يـ د ليـك پـه سـاحه کـ هـم د شکل او هم د متحوا له پلوه سوچه پـ ـتني جريانـات نـه انعکـاسوي، بلکـ زياتره بـ ـگانه غونـدې مطالـب د خپلـ ژبـ پـه متونـو کـ لانـدې بانـدې را اړوي . د کتابت دغه ترکيب کـه ـه هم د نـ لـه مخـ د ـو پـ يـو پخـوان منشاء لري، خو تر نن ور يـ ارگـانيکي خـصلت نـه دی پيـدا کـ ی، ـکـه هغه ږغونه، خجونه، ساختماني آهنگونه چـ پـ ـتو يـ لري د موجوده ليـك په سمبولونو ک له هر ـه ا ـلاحاتو او اضافاتو سره بيا هم په بـشپ ه توگـه نه افاده کيـ ي .

پـ ـتو د پـ ـتون سره د قبيلوي نظـام پـه ـوله دوران کـ خولـه پـه خولـه تللـ ده او د هغه نظـام د اجتمـاعي، اقتـصادي، کلتـوري، ادبي او سياسـي ژوندون ـوله ضرورتونه يـ سمدم ورپوره کـ ي دي . خـو د دې ملـت لـه خـوا ـخـه د دولـت د تاسيس پـه مرحلـه کـ د سيمـ د غـالبو او خپـرو ژبـو تـر غـ ـتلي کلتوري اغ ـزې لاندې پـ ـتو د خپـل ولـس لـه اجتمـاعي او سياسـي

انکشاف ـخه د سرکاري اريستوکراسـ پـه سطحه کـ تـر شا پاتـه سـوه او له سپين پـ ـتانه سره يـو اى يـ دولتي دربار تـه ا ـولي لاره ونه موندله . د همدې پروسـ تـر اغ ـزې لانـدې چـ د پـ ـتني ـولنـ خوا ـو د دولت پـه جگه سطحه کـ له عوامو ـخه کلتوري فا ـله نيوله نو پـ ـتو ژبـ دا حالـت پـه هغـه متـل کـ وبر ـ اوه چـ "ورى نـس ډوډ غـواړي، خـو مـوږ نـس پاړسي وايي" . له دغـ نـ راهيسـ بيا تر اوسه چـ د هر واکمـن پـ ـتانه شخـصي تـاريخ کتـل کيـ ي، نـو دا نتيجـه ـنـ راوزي، چـ د واکمنـ پـه دريـ کـ يـ د "مصالح عليـاى کـشور" تـر رويـايي يـا واقعي ايجـاب لانـدې په نظر او عمل کـ خپله پـ ـتو په درې کـا ـي طلاقه کـ ې ده . همـدا وجـه ده چـ د پـ ـتون د کميت ثقل هيـ کلـه او هيـ چـ ـرې د پـ ـتو پـه کيفيـت کـ چندا نقش نـه دى لوبـولى . ـونه چـ يـ بـر دى، هغونه برکـت نـه لـري . ـايي دا بـه يـ د ثقافت د بيرته پاتـه والي بنيـادي نخـ ـه وي . د تـاريخ دغـه شان طبقاتي يا دولتي روحيه هر کله د پـ ـتانه د سياسي قدرت پـه وخت کـ ډ ره راسربـ ره سوې ده او له خپله ثقافته ـخه يـ د لـوړ يـا يـ احساس پـه خاطر ـان گو ـه کـ ى دى . د سلطان "ابـراهيم لـودي" پـه دې خبـره کـ چـ ويل بـه يـ پاچا نه بايد خپلوان او عزيزان ولـري، بلکـ يـوازې بايـد رعيـت او بندگان ولري، د همدې واقعيـت ـرگنـده نمونـه د شپاړسـم پـ . د سـر پـه کلونـو کـ لا منـ ـتـه راغلـ ده . د پـ ـتانه پـه ايتنـوگرافـ کـ د داسـ کلتوري قانونمنـد ډ ـرې يـيپيکـ نمونـ پيـدا کيـ ي چـ د واکمنـ پـه دوران کـ هغه د هيچا زوى او د هيچا خـ ـل نه وي، خو کله چـ له سـرکاري ډبـه راولـو ي نـو بيـا ا ـيل پلانـى خـ ـل او پلانـى زى ـنـ جـوړ سـي او غـواړي خپـل شخـصي محروميتونـه د قـومي هويـت پـه اجتمـاعي مبـارزو تلافي کـ ي .

دا چې پښتو له پښتانه څخه د دولت په سطحه کې بېله سوې ده، سبب يې د مجردې ژبې قصور نه دی، بلکې دلته داسې نورو عواملو کار کړی دی چې اصلي ماهيت يې د ولسونو د ګډ سياسي تاريخ په پروسه کې پېژندل کېدای سي. پرته له دغه نيمګړتيا نور نو لکه څرنګه چې قبيلې دي، هغونه يې لهجې دي او لکه څرنګه چې سيمې دي هغونه يې وراشې دي. اوس نو هر وخت چې د پښتو پر ژبنيو انکشافاتو او جريانانو باندې رغېږو، لازمه ده چې دغه شان څولنيزه پښتو موږ د پښتون له تاريخي عينيته سره يو ځای په پام کې ونيول سوي. په دې ډول به نو د پلټنو او نو په وخت کې د وچ ايډيالیزم په تجريدي سراب پسې نه لالهانده کېږو.

پښتون:

هغه پښتون چې د خپل تکوين د اورده تاريخ د سېو او تودو ياليړو او ژورو له ګډو بهيرونو څخه راتېر سوی او يا راوتلی دی، اوس له خپلو څولو او بدو سره يو ځای زموږ په وړاندې خپل هغه عيني موجوديت تمثيلوي چې د ژوندانه د اجتماعي، اقتصادي، سياسي او کلتوري چارو په برخه کې د نورو ملتونو په پرتله تر ډېرو بيرته پاته او تر يو ځايه خوارانو په مخ کې دی. دا د ده د تاريخي سرنوشت خبره ده چې د تاريخي انتخاب په سيمه ايز جريان کې يې د ده کميت او کيفيت تر دغه حاله را رسولی دی. خو که ده غوښتي وي چې دا سرنوشت بدل کړي او په وړاندې کاروانو پسې د شعوري انتخاب له لارې ځان ورسوي نو يو شمېر مادي او معنوي وسايل ورته په کار دي چې ځان په وپوهوي او په عمل کې يې په کار واچوي.

د دغسې ارادې او اقدام په پيل کې لازمه ده چې تر هر څه وړاندې

خپل موجوديت د واقعي عينيت په سويه د امكان تر حده ارزيابي كـ ي او ان له خپلو ولو عيبونو او فاتو سره چ تاريخ يـ په وجود كـ اى كـ ي دي، د سالم تعقل پر اساس باندې وپ ژني . بيا نو دا مجال پيدا كولاى سي چ شا او مخ سره وپ ژني او د شعوري انتخاب په چارو كـ سم استقامت په مخه واخلي .

د دې راز ن مقدمه د كل په توگه د پ تون له مجموع خه را پيل كـ داى سي . دغه مجموعه چ همـدا گـ د يو عيني تاريخي كمپلكس په ر يو بشپ ايتنيكي واحد جوړوي د افغانستان، د آزادې قبايلي تراډې او پاكستان په درو سياسي حدبنديو كـ يا ايي او يا كوچي حالت لري . د دې مجموع غ ي خپل ان د پ تون، پختون او يا پوختون په نامه بولي خو نور خلك يـ د افغان يا پ هان په نامه سره پ ژني . د دې ايتنيكي واحد د وگ و يو ايي شم ر تر اوسه د احصائي له ا ولو سره سم دقيق او يا يك نه گ ل كيـ ي . خو د ب لا ب لو ا كلونو يا چپه او راسته تخمينونو له مخـ يـ اقل حد ديرلس ميليونه او اكثر حد شل ميليونه يو او يا بل وخت بلل سوى دى . دا پ تني مجمتع يوه ژبه وايي چ نوم يـ پ تو، پختو، پوختو او يا افغاني ده . په ينو سيمو كـ دوه ژبي توكمونه هم لري چ د پ تو له نگه سره په يوه بله ژبه هم گ ي .

ين نور واړه قومونه چ د پ تنو په گاون يتوب كـ په ل شم ر ميشته وي پر خپله ژبه سرب ره د دوى په ژبه هم خبرې كوي . ژبه يـ له عمومي يا ملي وحدته سره هم په ږغونو، هم په گرامري جوړ تونو او هم د كلماتو په برخه كـ ب لا ب ل لهجوي توپيرونه لري . دا توپيرونه په ينو ايو كـ د قبيل په سويه او په ينو ايو كـ د منطق په سويه وي . د ملي دودونو له عمومي اشتراكه سره يـ د قبيلو او سيمو تر من په رواجونو او

تعـاملاتو کـ کلتـوري توپيرونـه هـم سـته. د پـ تانه ايتنيکـي ـولنـ د اجتماعي _ اقتصادي انکشاف ب لاب ل دورې په پخپل تـاريخي بهيـر کـ ت رې ک ې دي او د کلتوري ثبات په خاطر ي د هغو گ شواهد تـر اوسـه لا هم په يوه او بل مقدار دلته، هلته په خپل وجـود کـ ژونـدي سـاتلي دي. د لـوم ني کمـون، د بابـا مـشر ، د ويـش د نظـام او د فيـوډالي دولـت ولـه پـ اوونه چـ د تاريخي رشد واقعي او عيني حساب وربانـدې کـ ـداى سي، نخـ ي د دې ولس په سابقه ک مونده کي ي.

پـ تني مجتمع د يو بشپ ارگانيزم په توگه تش د منفـردو وگـ و سـاده مجموعه نه ده، بلک يو متحرك اجتمـاعي _ اقتـصادي سيـستم دى چـ د مادي او معنوي عنا رو له تاريخي ترکيبـه خـه د اوږدې زمـانـ پـه نـسبي ثبات ک د تشکل او تکـامل پـر لار بانـدې پـه ارگانيـك ډول منـ تـه راغلـى دى. د دې ارگـانيزم غـ ي ايلـه وگـ ي نـه دي، بلکـ لـوى قومونـه او غ . قبيل دي چ هر يو او هره يوه ي د خپل تشکل او تکامل له مخ د خورا ډ ـر وخـت مولـود معلـومي ي. هـر قـوم پـه ـان کـ دننه تـر نـورو ـولنيزو واحدونو پورې ان رسوي چ هغه تپ يا قبيل دي. هره تپه يا قبيله بيـا په خپله ک ک دننه تر نورو واحدونو پورې رس ي چ هغه خ لونه يـا د زي ترکيبونه دي. دا خ لونه او د زي ترکيبونه بيا کهولونو ته تجزيه کيـ ي او کهولونه په خپل روڼ د کورن تر هغه واحده پورې را کوچن کي ي چ بيا هم د وگ و زيات شم ر په يوه اجتماعي _اقتـصادي کـ يـو ـاى پرله پورې ساتي.

که قوم، قبيله، تپه، خ ل، زى، کهول، کندى او کورن د ډ ـرو وگ و يـوه داسـ مجموعـه وگـ و چـ پـه يـوه واحـده ايتنيکـي حـوزه کـ دننـه د اجتمـاعي _ اقتـصادي او کلتـوري محاسـب ، د ژبـ د لهجـ ، د نـسبي

رابط ، د خپلو د علاق او داسـ نورو مميزاتـو لـه پلوه يـو بـ ل هويـت جوړوي نو په دې خبره مو سد رسـ ي چـ د دې هر راز واحد جوړ ـده او منـ ته راتله د لسهاوو، سلهاوو او زرهاوو کلونو د تاريخي ودې شرايط ايجابوي .

د پوونده گر په ژوند کـ پـ ـتنو دا خصو يات کلك کـ ي او په ـينگه پاللي دي چـ په گـ ه د ـولنيزو واحدونو په حساب له يوه ـايه بل ته وکوچيـ ي . د ژوند دغه طرز دوی ته دا زمينه برابره کـ ه چـ د سيل په شان کمزوري لاندې کـ ي او له زوره ـخه د ـ . ـتـ ډايناميـك استعداد ولـري . دوی هم له طبيعي او هم له اجتماعي پـ . ـو ـخه کـولای سي چـ په ډ ـره بـ ـ ه او آسـانـ ـانونـه وژغـوري . د همـدې راز انـضباطي او سـوقياتي خصو ـياتو پر بنا د سترو امپراتوريـو په جوړ ـدو کـ د پـ ـتني واحدونو نظـامي نقـش هـر چـا تـه ـرگنـد دي . د مثـال لپـاره د سـلطان محمـود پـه لـ ـکرکـ ـيو او د بابر د مغولي امپراتور په ـينگ ـت کـ ـ ـ نقش کـتلای سـئ . همدارنگــه د دوی نظــامي مقاومتونــه او بريدونــه چــ د حربــي مهارتونو او ـولنيزو پيوندونو بـ ساري مثالونه لري، د سيمـ په تاريخي پـ ـو کـ ډ ـر ليده سوي دي . له نا ـايه پـ ـو سره د دې ارگانيزم د پوونـده ـوليو نـابره مخـامخ کـ ـدنو، د تـل لپـاره د دوی جگـ ه ايـزه روحيـه ژونـد ساتلـ ده . دوی په کوچي حالت کـ هيـ ـکله سياسي سرحد د ـان لپاره نه دی منلی او نه يـ هم په رسميت پـ ژنـدلی دی . دوی د تـل لپـاره پـه خپلـه پراخه سيمه کـ د طبيعي پولـ په روحيه ژوند کـ ی دی .

د پـ ـتانه په شاوخوا کـ کـه ـه هم له ډ ـرې زمانـ راهيـسـ د مختلفـو ليکونو کلتور موجود و، خـو دوی د خپـل توليـدي طـرز پـه اجتمـاعي ژونـد کـ دې ته اړ نه وه چـ خپله ژبه په وختي کـ د ليك مرحلـ ته ورسوي . مـا

په سر سره حتی زيات شم ر داس لوی ملايان په خپلو سترگو ليدلي دي چ ليك به ي نه و زده اما عربي او پارسي كتابونه به ي ويله او هم به ي نورو ته تدريسوله .

هغه اجتماعي شعور چ د پ تانه د ژوند ضرورت ي تشكيلاوه وله په شفاهي آثارو ك خوندي ساتل ك دی چ له يوه پ ته بل ته له خلاقو اضافاتو سره په ميراث پات دی . قبيلوي، طايفوي او عشيروي پيوندونه چ د ملي تربي مهمه برخه ي جوړوله په ولنيز شعور ك ژوندی ساتل ك ده . په سيمه ك د مركزي دولتونو يا مدنيتونو له ترخه استثمار او ظلم خه سرغاړي زيارك ان چ د ناوړه ژوند انعكاس ي د سيم د ژبو په كتبي ادبياتو ك كاره دی، هم د دوی گاون يتوب ته ب غمه راتله او دوی د خپلو ولنيزو دودونو سره سم هغو ته د ړ منه پناه وركوله او له انه سره ي په خپل ول ك اخيسته . د سيم د گ و توليداتو په مبادله ك چ طبعاً د گ و ولسونو تر من د پ ژندگلو او دوست پيغامونه هم ورسره وه، پ تني واحدونو غ نقش لوبولی دی . دوی چ د خپل كوچيتوب په جريان ك رنگارنگ كلتورونه ليدله نو ضرور ي د نظر هغه وسعت هم وركاوه چ د ب لاب لو ولسونو تر من د پيوستون لپاره لازمي كاري . خو دا چ له دې سره ي خپل تر من اجتماعي روابط ينگ ساتله، دليل ي دا و چ دوی ايي نه وه او په خپل متحرك او ورانده ژوندون ك ي نه سوای كولای چ داس اړيك پر دي . كه د قومي يا نسبي روابطو د پر وولو په ورت ك نو بيا يو مو ی نه پات ده او پاشل ك دله .

د توليد پياوړی چوپاني طرز چ يو وخت ي د پ تانه لپاره د حياتي قدرت غ تلي شرايط برابر ك ي وه په بل وخت ك ي د ينگ

ثبات په خاطر د هغه د اجتماعي _ اقتصادي تحول مخه راوګر ځوله او تر ناوړه تاريخي محدوديت لاندې يې واچاوه. تر اوسه لا هم په جمعي توګه له دې قيده مخه نه دي راوتلي او د اجتماعي _ اقتصادي آزاد لويه لاره يې پر مخ باندې په ټوله ده.

د پښتني خصلت ځيني خواوې

پ ښتانه چې له ژبې مخه نيولې تر سيمه پورې د تاريخ ګډو مادي او معنوي مشترکاتو د يوه ملت په هويت کې پرله پورې ساتلي دي، نو سربېره پر نورو خبرو همدا ګ په يوه شمېر عمومي خويونو او خصلتونو کې په ملي سويه داسې اشتراك سره لري چې له ږوبه تر ننګرهاره او له پ وره تر کندهاره د هرې ټ ې خان او خوار بې له توپيره نن سبا په هغو باندې ل يا ډېر متصف کېداى سي. دا خويونه او خصلتونه کله ه دي او که بد خو د پ ښتون په ټولنيز وجود کې يې ژور نفوذ کړی دی او په کار ده چې د ساتلو يا پر وولو په ملي پروګرام کې له غير شعوري حالته مخه راوو ي او په دقيقه توګه هر چا ته د بشپ تيا يا نيمګ تيا په ر پوره شعوري سي.

د دې مسئلې په باره کې ما له ه وخته راهيسې داسې فکر درلودی چې د پ ښتون سيرت او سلوك له خوشال خان مخه رانيولې بيا تر خان عبدالغفار خان پورې د دې دوو شخصيتونو په آثارو کې ول وم او د خپل تدوين سوي بيان په متن کې يې وړاندې کړ م. خو د ن کمرغه تصادف له مخې په دې تلاش کې پر هغه ول اړخيزه ليکنه باندې پې سوم چې "سيد رسول رسا" د "ارمغان خوشال" د کتاب په مقدمه کې پر همدې موضوع باندې پخوا لا تهيه کړ ې ده او زما له ينو هغو مطالبو سره هم سر خوري چې په وړاندې برخو کې مې د خپلې ليدنې او کتنې په اساس

ليکلي دي . کوم خبرې چې "رسا" په پ . ور ک د پ تون د خصلت او سيرت په باب را ول ک ې دي، پرته له يو و کو نور نو ک م او توري په توري د کندهار په هره ت ه ک هم پوره سمون لري . غواړم د خوشال خان په دې بيت سره چې وايي :

پښتانه واړه بدخوی دي، يو پر بل کاندي غورځی

يو چې سر کاندي په پورته، بل يې ووهی مغزی

غواړم د "رسا" ډ ره مغتنمه ليکنه چې زيات مطالب لري او د موضوع حق ي پوره ادا ک ی دی، د ده په سبك او لهجه باندې ب له تصرفه په خورا ل اختصار دلته رانقل ک م . ايي دا به د هغه يووالي ه ه او نخ ه هم وي چې نن سبا ي ډ رې ژورې اغ زې د پ تني ولن په وجود ک خپل تاريخي رسالت سر ته رسوي .

"د پ تو کلمه ذو معنی ده . پ تو پ تانه خپلا ژب ته وايي او پ تو پ تانه خپل سيرت ته وايي . د دنيا په هي قوم ک ملي ژبه د ملي سيرت په معنی ک نه استعمال ي، دا امتيازي خصو يت رف د پ تو په کلمه ک دی . يعن فارسي وان دا نه وايي چې تا ک فارسي شته يا نشته . يا عرب دا نه وايي چې تا ک عربي شته يا نشته، يا انگر زان دا نه وايي چې تا ک انگر زي شته يا نشته، خو رف پ تانه وايي چې تا ک پ تو شته يا نشته .

پ تو يوه ډ ره پرمعنی او جامع کلمه ده او دا د پ تون قوم د حيات په هر اړخ جاري ده . پ تو د پ تنو د ملي ژوند، عزت، شرافت، لوړوالي، غيرت او همت يو داس معيار دی چې پ تانه په دې تله پ تون تلي او کوم پ تون چې د پ تو نه پر وزي، نو د پ تنو د نظر نه هم پر وزي . د پ تون په پ تو ک يو خوا ته ننگ، م انه، شجاعت، م لمستيا، بدل،

سخاوت، غيرت، كفو، استقلال، سخت كوشي، عزم، د ارادې پختگي، پت، پخه ملگرتيا، پخه دوستي، سادگي، اف گويي، حق گويي، ب باكي، ايثار، قرباني او سيالي و غيره ه فات موجود دي، خو بل خوا ته ورك فضول دود، دستورونه او رواجونه، ب ايه او ب موجبه ضد، په ذات پات ب ايه غرور او تكبر، يو گونه د زمانه جاهليت جهل، تربورولي، او پخه د مني، كسبگر او هنرمند او غير پ تانه ته په سپك نظر كتل، ب ايه خر ونه، ب ايه انفراديت او ب موجبه انتهاپسندي و غيره هم شاملي دي .

د پ تون پ تو د اسلام قبلولو نه وړاندې هم د پ تون قوم يوه ضابطه حيات يا فلسفه حيات وه او د اسلام قبلولو نه پس هم د پ تون پ تو قائمه ده .

اسلام د پ تون په پ تو ضرور خپل رنگ خ ژولى دى خو ب خي ي خپله ك ې نه ده، يعن مورد انه شو ويلاى چ پ تو د اسلامي اخلاقو مجموع ته وايي، يا گن پ تو او اسلام يو يز دي . د پ تون په پ تو ك تر اوسه داس اجزاء شته چ هغه د اسلامي، اخلاقي ژوند سره سمى نه خوري . پ تانه خپله وايي چ پ تو نيم كفر دى . او پ تانه نيم قرآن مني او نيم نه مني . يعن د خپل مطلب قرآن مني، يعن هغه قرآن مني چ د پ تو سره سمون خوري او هغه قرآن نه مني چ پ تو سره سمون نه خوري . يعن پ تانه رواج مني او شريعت نه مني او رواج كه مني چ رواج په نسبت د شريعت د دوى پ تو ته زيات نزدې دى .

نو معلومه دا شوه چ د پ تون دا پ تو په ين خوبيانو او فتونو ك اسلامي ده او په ينو خاميانو ك غيراسلامي ده . يعن د اسلام د اثر د لاندې د پ تون پ تو ين اسلامي اخلاق منلي دي، يا د

هغـ سره يـ توارد شوى دى او په دې وجه اسلام ته راځ دې شوې ده . يا به دا ووايو چ اسلامي اخلاق د دې قوم مزاج ته نـ دې وه . په دې وجه چـ اسلام راغلـو نـو دوى پـه ايـ قبول كـ واو د قـوم نـه قـوم مـسلمان شـو، او مـسلماني او اسـلام د پـ تـون او پـ تـو يـو جـزء وگر ـدو . خـو دا ـرف رواجي اسلام دى . هغه ظاهري اسلام چ كوم پ تنوكـ رايج دى او كـوم چ پ تانه يـ حقيقي اسلام گ ي . خو زه پ تو او اسلام هم معنى الفاظ نه گ م، په دواړو كـ ډ ر فـرق دى . پـ تـو د پـ تـون قـوم ملـي خوبيـانو او د ينـو خويونـو او دود دسـتورونـو د مجمـوعـ نـوم دى . يعنـ دا د پـ تون ملت سيرت دى او اسلام د يو مكمل اخلاقي نظام د ضوابطو نوم دى چـ دا نظـام د بنيـادمو د ديـن دنيـا د نجـات د پيغمبـر حـضرت محمـد(ص) پـه ذريعه راا لى دى او دا د بنيادم دپاره يو رحمت دى او د خلا لاره ده .

زمور د دور ينـ ليكـونكـي البته كـو كـوي چـ دا دواړه لفظونـه هم معنى وگر ـوي او اسلام تـه پـ تو ووايي او پـ تو تـه اسـلام . دا ـه كو دى او تعبيري كو دى . خو په شرط د دې چ پ تانه د پ تو په نوم د اسلام اخلاقي نظام خپل كـ ي او په هغـ عمل وكـ ي . خـو پـه دې كـ دا و ـره شته چـ هسـ نه چـ پـ تانه خپـل روايتـي او رواجي پـ تو اسلام وگ ي او د اسلام د مكمل اخلاقي نظام نه محرومه پاته شي .

دلته يوه بله نكـته هم وضاحت غواړي او هغه دا چ زمور د دور ينـ پوهـان وايـي چـ پـ تون او مـسلمان هـم معنـى لفظونـه دي . يعنـ چـ پ تون وي خامخا به مسلمان وي . دا خبره تـر ـه حـده اشتباه ده كـه چـ رواجي مسلماني د پـ تون مـسلمان د پـ تو يـو جزء لاينفك گر ـدلى ده . پ تون من حيث القوم مسلمان شوى دى او دا امتياز ـرف پـ تون قـوم تـه حا ل دى چ د قوم نه قوم مسلمان شوى دى . خپله عربو كـ هم من حيث

القوم دا امتياز نشته . عربو کـ هم عيسايان او يهوديان و غيره شته، خـو پ تون کلهم مسلمان دی او د پ تون قوم ژبه هم ب خي د مسلمانانو ژبه ده او د دې ژب د نظم او نثر ليکونکي هم ـرف پ تانه مسلمانان تـ ـرشوي دي . اوس هم پ تانه مسلمانان دي . غير مسلمو د دې ژبـ په نثر او نظم کـ هيـ کار نه دی کـ ی .

نو په دې اعتبار سره که په پ تنو کـ وك مذهب بدل کـ ي د مثال په طور عيسايي شي نو هغه د پ تو د ميزان نه غور ي او پ تانه يـ هـ و پ تون نه گـ ي . اگر چ نسلاً هغه بيا هم پ تون وي او ژبه يـ هم پ تو وي، خو چونکه مذهباً مسلمان نه وي، په دې وجه په پ تون قـوم کـ هغه خپل وقار بايلي او د پ تنو د ملي برادر نه تقريباً خارج شي .

عن که په مسلماني کـ د ه خا ي فرقـ مسلمان شي نو بيا د پ تنو د برادر نه و ي . پ تانه يـ پ تون گـ ي خو په سپك نظر ورته گـوري . اکثر پ تانه سنيان او حنفي مـذهب دي او د پ تنو د عـزت هـم دغـه معيـار دی چ پ تون دې وي مـسلمان او سني دې وي . خـو پـه پ تنو کـ اهل تشيع او احمديان هم شته او دوی په پ تنو کـ د پ تنو په شان اوسي او پ تانه يـ غير پ تانه، نه گـ ي . البته سنيان پ تانه ورته په درنه سترگه نه گـوري . خـو دا مـذهبي فرق هـر ـای شـته، دا فـرق ـرف د پـ تون تـر معاشرې پورې نه دی محدود . په مسلمانانو کـ هر ـای يوه مـذهبي فرقـه بلـ مـذهبي فرقـ تـه د حقـارت او نفرت په نظر گـوري . دا محـض مـذهبي تنگ نظري ده .

په دې خـو مـور متفـق شـوو چـ پـ تون وي او د پـ تنو پـه بـرادر او معاشره کـ شامل پ تون وي نو هغه بـه مـذهباً خامخـا مـسلمان وي . خـو د پ تون کلمه په يوه بله معنی کـ هم پ تانه استعمالوي . په دې معنـی کـ

پ تون د پ تو په ای استعمالي ي .

مور وړاندې ذکر ک ی دی چ پ تو د پ تنو د ملي سیرت او د ملي کردار نوم دی . دا کردار چ پ تون په هر چا ک ووینې که هغه پ تون وي، که غیر پ تون، که مسلمان وي، که غیر مسلمان نو پ تانه وایي چ ډ ر پ تون س ی دی . یعن د پ تون د ملي سیرت یا پ تو حامل دی . لکه چ پ تانه وایي دا پ تون انګر ز دی . د دې دا مطلب نه دی چ ګ دا انګر ز مسلمان دی . انګر ز خو نه نسلاً پ تون دی او نه عقیدتاً مسلمان دی . خو د دې دا مطلب دی چ په دې انګر ز ک د پ تون ملي او طبیعي کردار بیا موندی شي . یعن په خوی بوی ک د یو نمونه پ تون کردار لري .

په خپلو ک هم پ تانه وایي چ فلانی ډ ر پ تون س ی دی . د دې مطلب دا نه دی چ فلانی ډ ر ه مسلمان دی، بلک د دې مطلب دا وي چ په دې س ي ک پ تو پرته ده . کردار ی د نمونه پ تون دی، او د پ تو په لار و چار و روان دی .

د دې نه دا واضحه شوه چ پ تانه د پ تون او پ تو الفاظ رف د اسلام او مسلمان په معنو ک نه استعمالوي، بلک دا دوی د خپل مخصوص ملي کردار دپاره استعمالوي چ ین خبرې ورک اسلامي دي . . .

په یوه نمونه پ تون ک علاوه د پ تو د نورو خوبیانو او خا یانو نه د دې و فتونو موجودګي لازمه ده . یعن دا چ م لمه دوست وي، تورزن دې وي، د پ تون د ننګ محافظ دې وي، د حمیت خاوند دې وي او د غیرت پاسبان دې وي او پوخ دوست او پوخ ملګری دې وي او د پخ او قوي ارادې مالك دې وي او ژبه دې ی پ تو وي او د پ تنو د یو شریف

خاندان او مستندې قبيلې سره دې تعلق ولري . اوس نمونه پښتون او د نمونه پښتون پښتو به پر دوا او ديو عام پښتون د کردار تجزيه به وکړو . د پښتون کردار اجتماع ضدين دى . په پښتون کې خوږ هم پېرې دي او خام هم پېرې لري . پښتون خوار دى او پيسې پېرې په سختۍ ، محنت او مشقت ګ ي . پښتون د خوار ، ستنه دومره ورېږي چې د پښتون په عليك سليك او ګټه کې هم چې يو ورته وايي ستړى مه شې نو بل ورته دعا وکړي "خوار مه شې" . خو سره د دې چې پښتون په پښتو کې راشي نو دا په سخته ګټلې پيسې داسې په بې درد سره والوزوي چې سړى ورته حيران پاتې شي . د ښادۍ ، غم دود دستور ته يې وګورئ . د فضول او بې ايه خرڅ يوه مثالي نمونه ده . په دې کې خوله به ووايي چې پيسې ده وي ، پيسې خو د وان د لاس خيرى دى .

پښتون زميندارې ، ګودچارې او د سر مزدورۍ د عزت کار ګ ي خو کسب ، هنر ، تجارت او سوداګر ته په سپك نظر ګوري .

پښتون بهادر ، تورزن دى . په مانه او شجاعت فخر کوي . پښتون ته ډارن ويل لويې کنځل دي . دا کنځل پښتون هېڅ برې نه شي برداشت کولاى او ډارن او وېرېدونکي ته په سپك نظر ګوري . پښتون پيدا شوى ننګيالى ، جنګيالى او توريالى دى . ه لښکري دى خو ه سپاهي نه دى . پښتون ضابطه نه مني او د ضابطې د تر سيري نه ان آزادول غواړي . پښتون ه فاتح دى خو ه منظم نه دى . لښکرې وکړي ، ملکونه فتح کړي خو انتظام ته چې خبره راشي بيا ورکې نه وي . چې انتظام ورپه غاړه شي نو دى هر ه پر اى پر دي او خپلو غرونو ته واپس لاړ شي . چې ه ورته په لوټ مار کې په لاس ورغلي وي هغه وخوري او کله په يوه ته ه ناست ېې وايي او کله په بله ته ه .

پ ښتون غصه ناك او تندمزاج دی . پ ښتون جذباتي دی چ پـه قهـر ک راشي په نه ه خبره مرگ وک ي او خپل ان، مال، حال او خاندان تباه ک ي . پ ښتون خپله بـ عزتي نشي برداشت کولای . پـه خپل عـزت او د خاندان په عزت هر ه بايللو ته تيار دی .

پ ښتون په بدل ژوندی دی . پ ښتون خپل بدل هيچ ـري نه پر ږدي . وايي چ د پ ښتنو کا ی په اوبو ک نه ورستي ي . پ ښتون غيور او جسور دی . د په عزت او عصمت هم شه قتلونه او مرگونه کوي .

پ ښتون د رسم او رواج پابند دی . په عزيزول ک لاندې راتلل نه خو وي . د ورور، تربور، سره سيالي کوي چ په هر قيمت وي . پ ښتون جمهوريت پسند دی . ان د بل پ ښتون او د ورور عزيز هم شه برابر گ ي . که خپله ډ ر خوار وي او ورور عزيز د قام، قبيل او د خاندان افراد يـ ډ ر مضبوط او مالدار وي، خو دی ورنه ان ه چ ـري لاندې نه گ ي . ان سره يـ برابر گ ي . خپل قضي ، تنازع او جگ ې په جرگه فيصله کوي . پ ښتون ډ باز دی، په پره جنبه پوه ي او پره جنبه يـ ژوند دی .

پ ښتون زور چلوي او په زور پوه ي، او چ زور پر راشي نو سر هم ورته ک دي لکه چ وايي پ ښتون د ډب مسلمان دی . پ ښتون په سندرو او موسيق مين دی، خو ډم يـ بد ايسي او د پ ښتو په معاشرو ک ډم بـ عزته بنيادم گ لی شي .

پ ښتون ک انفراديت دی . په اتفاق او اتحاد ک کار نه شي کولای . ان ان ته يـ ډزوي . د پ ښتون امتيازي نخ ه بـ اتفاقي ده . هـر پـ ښتون ـان تـه سـ ر وايي، چ ـاکی ورکـ هيـ ـوك نـشته او هـم دغـه د پـ ښتون د بدبخت سبب دی . خو د دې مطلب دا نه دی چ گند پ ښتون مشر کشر نه پ ژني . پ ښتون د بل پ ښتون سره حسد او ضد کوي . پ ښتانه يو د بل پـ

راکاږي او د يو بل په کمي خوش دی . د ورور، تربور غور ول فخر گ ي .
پ تون انتها پسند دی . درميانه روي نه لري . يا يو کار ه کول غواړي يا
نه کول غواړي .

پ تون تربور يعنې خپل د تره زوی د من گ ي، او تربور ولي د
د منۍ دوهم نوم دی . د پ تون عمر د ورور، تربور سره په جگ و ک
تيرې ي . خانداني جگ ې د پ تون امتيازي ن ه ده . پ تون چ وه نو
ورور، تربور ورته ولمسوه، په ورور، تربور ي ووهه .

پ تون ک ضد، جهل او تکبر دی . چ په ه خبره و لي که حيح
وي که غلطه که پ ه وي که وړه خو سر ته ي رسوي . پ تون په ا ل، نسل
او پ تو ې رفخر کوي . تر دې پورې چ په کلي ک دوه پ تانه اوسي نو
هر يو به وايي چ دا بل د هوبي، نداف، جولا او کسب گر دی او زه ا يل
پ تون يم .

د پ تون مذهب خوش دی خو ملا جوړ دل ورته عار کاري . ملا په
پ تون ک سپك دی . پ تون د مسلمان هغه برخه مني يعن عمل پرې
کوي چ د ده د پ تو سره ي سمون خوړلی دی او هغه برخه ي نه مني
يعن عمل پرې نه کوي کومه چ د پ تو سره برابره نه ده او خپله وايي چ
پ تو نيم کفر دی . خو بيا هم پر پ تو ينگ دی .

پ تون شهوتي دی، خو حيا دار دی . د نفس او شهوت په کار تفاخر
نه کوي . بلک دا يو سپك کار گ ي او پ په پ ه ي کوي . د شهوت نمود
او نمايش ورته شرم او عار کاري .

پ تون پوخ دوست او کلك د من دی . په دوست او د من ک هر
ه روا گ ي . پ تون منافق نه دی چ ه ي په زړه وي هغه ي په خوله
وي . د زړه جذبات يعن نفرت يا محبت پ ولی نه شي . پ تون ساده او

افګو دی، خو حقګو نه دی. په پره، جنبه، دوست او د من ک هم شه د ناحقه ګواهي او شاهدي ورکوي او په دروغو قسمونو خوړلو ته هم تيار شي.

په پ تنو ک هره قبيله ان ته قام وايي. د پ تون د مشترکه قوميت تصور نشته.

هره قبيله د بلې قبيلې سره په جنګ وي او هر خاندان بل خاندان ته لاندې وتی وي. پ تون د مشر لحاظ او د سپينو وي تو او سپين ريرې عزت کوي. پ تون د عمر په لحاظ د حفظ مراتب قايل دی. مشر کشر پ ژني او کشران د مشرانو عزت کوي او مخ ته ورته نه را ي.

پ تون سخي خو وي او په بخيل بد وايي. پ تون ک خان او سردار هغه دی چ يو خوا ته ګ ل، بخ ل او خوروړل کوي او بل خوا ته ت ل، پرانيستل، م انه او تورزني کوي.

پ تون خپل د من غوزارول غواړي چ په هر چل وي. د د من د غوزارولو دپاره فر ب، هره حيله او مکر روا ګ ي او د کمينه نه کمينه کار کولو ته تيار شي.

پ تون جاه پرست او دولت پرست دی. پ تون خودغرضه او خودپرست دی. خو مطلبي نه دی. يعن دوستي محض د مطلب دپاره نه کوي. پ تون سخت کوش او خواريک دی، تن آسانی نه دی.

پ تون سوال کول ذلت ګ ي او سوالګر ته په بد نظر ګوري. خو خيرات او دقه ورکولو ک م نی دی. پ تون پير پرست او مزارپرست دی د پيرانو، سيدانو، مياګانو او باباګانو معتقد دی. پ تون توهم پرست دی. د توهماتو نه و ري ي او توهمات مني.

پ تون د تعويذ، کوډو، منتر، جادو قايل دی. پ تون د خپل عزت

وری دی چې په پسته خوله ورسره خبرې کوې او په درنه سترګه ورته ګورې نو په خوره خوره کې هر څه کار ترې اخیستلای شې. خو سخت کلام س ي ته برن ي ي او کن ل، ب عزتي نه شي برداشت کولای.

پ تون غیر پ تون ته په سپك نظر ګوري او په پ تنو کې هم چې کوم س ی د پ تو د میزانه پر وزي هغه سپك شي. پ تون په ه لاس نه اوچتوي. ي سره جنګ کول عار ګ ي. پ تون سره چې زور، ظلم او ب انصافي وشي نو په زړه کې ي ساتي، او چې وار ي راشي نو بدل ضرور اخلي.

پ تون عفوه او درګذر هم کوي. خو د ننواتې په شکل کې که کور ته ي د جرګې ، مرکې په شکل ورشي نو د لوی نه لوی جرم به درته وبخ ي.

پ تون م لمه دوست او ډوډۍ مار دی. پ تون په اولاد مین دی خو د خلکو په مخ کې ورسره م نه عار ګ ي او اولاد په رعب کې ساتي.

پ تون په ه مین دی او د په عزت خپل سر ورکوي. خو د نمایش ورته مرګ دی. پ تون وایي چې د دپاره یا کور دی او یا ګور دی. البته په کار کول او سخت کار کول خپل حق ګ ي. ه په زم ندار کې ورسره امداد کوي، لرګي او وا ه په راوړي او مال پر ي روي.

پ تون د مال ډ ر وری دی او د مال حا لولو دپاره هر ه ته تیار شي. یعنې حرام، رشوت، ب ې، دروغ، غلا، داړه، فر ب، ګي او قتل وغیره.

پ تون د علم ډ ر شوق نه لري او په خپل قدیمي جهالت کې خوش دی. دا د خپل کلچر یو جز ګ ي. که علم حا ل هم ک ي خو د جهالت خویونه نه پر دي.

پ تون د کپ و په نمايش نه دی خوښ. ساده، خ ه پ ه جامه، داسې جامه چ   د جسم اندامونه په   ه شان پ وي، د پ تون خو   ه ده.

پ تون لو لنگر دی. کفايت شعار نه دی چ   ه گ ي هغه   ي. د سبا غم نه کوي. پ تون   ان په نفسياتي معيار تلي او بل په اخلاقي معيار. د بل په سترگه ک   خس ي ورته شاه تير   کاري او په خپله سترگه ک   شاه تير خس ي.

پ تون د مذهب د ظاهرياتو پابند دی. خو د مذهب د روح نه ناواقف دی. د پ تون جمعداري او په بل حکم چلول ډ ر خوښ دي. خو حکم منل ورته   ه نه   کاري. په دې وجه   ه افسر دی، خو   ه ماتحت نه دی.

پ تون د نشو شوقين دی، خو نشه يي س ي ي   خوښ نه وي. پ تون چ   غير پ تون ته ډ ر لوی عزت او خطاب ورکوي، نو وايي چ   دا ډ ر پ تون س ی دی، يعن   ايله د   انه سره ي   سم ک ي.

پ تون د ننگ بنده دی. په پ تو پت او ننگ چ   ودري ي نو سر او مال دواړه پر داو ک ي. د پ تون په کلچر يا ثقافت ک   په حيثيت مجموعي د بني اسرائيلو او عربو اثر ضرور شته. خو دا خالص اسرائيلي کلچر يا عربي مدنيت هم نه دی. دا د دوی خپل وطني کلچر يا د پ تو او عربو د اسرائيلي ثقافت يو معجون مرکب دی.

پ تون د عهد ې او مال وری دی. په خطابونو، منصبونو او جاگيرونو مين دی. د دې دپاره هره ناروا کوي. هم   ان په بل خر وي، هم قام او دين او ايمان خر وي.

پ تون سنگدل دی. په ظلم نه شرم   ي خو په زره چ   ي   کله کله راشي نو رحم هم کوي. پ تون جهان گرد او جهان گ   ت دی. خو په وطن هم ډ ر مين دی. په درست جهان وگر   ي خو زره ي   په وطن ک   وي. بل

وطن کـ تل د خپل وطن ارمان کوي او چـ موقع بيا مومي نو د مرگ نه وړاندې خپل وطن ته ان رسوي.

پـ تون آزادي پسند دی او په خپله آزاد تل فخر کوي. پـ تون لور، خور ته په خپل مال او جايداد کـ برخه نه ورکوي او د واده په وخت کـ په لور، خور پيسـ هم اخلي." (41 – ش، 59 – 66 – م)

د پښتنو سياسي حالت

پـ تانه نن له خپلو ولو و او بدو سره په خپله هغه طبيعي سيمه يعنـ پـ تونخوا کـ يـو ـای پرلـه پـورې اوسي چـ د دوه نيم زرو کالو لـ ړې سابقه يـ د "هيرودوت" له خوا خه په ـ يوال تاريخ کـ ثبت سوې ده . يو خو به دا وي چـ وك د پـ تانه له تورې علمي ناپوهـ يا پـ بـ خبر خه په استفاده د هغه د ژوندون حوزه د اتومي ازموينو په کثافاتو يا د کيمياوي او بيـالوجيکي وسلـ پـه افـاتو بانـدې ور ولـ ي او د ژونـد د طبيعي شرايطو له محوه کـ دو سره يـ وله هستي د مـ کـ له مخـ داسـ ور وله کـ ي چـ چخه يـ پر مـ دان نه سي پاتـه. پرته له يوې داسـ متمدن نخشـ نور نو دا ولس اوس لا هم د کار او زيار دونه سيك په ان کـ لري چـ تر و پورې يو بل وك دلته په شاوخوا کـ د ژوند ساوې کارې نو دی به هم په خپل هغه ا وبي کـ چـ له هرې تـ ې او له هر کا ي، بو ي سره يـ اورده تاريخي اشنايي لـري يا پـه راحت او يا پـه زحمت خپـل ولنيز پايـ ت ته په خپل ايتنيکي رنگ کـ ادامه ورکـ ي.

د پـ تنو تـر مـنـ د سـيمـ توحيـد او پرلـه پـورې والـی د تـاريخي انتخاب هغه طبيعي مزيت دی چـ پر نورو عواملو سربـ ره يـ د دې ملت د پايـ ت او ينگـ ت پـه برخـه کـ بنيـادي او مـادي نقش لوبـولی دی. پـه

راتلونکې زمانه کې هم داسې ښکاري چې د ژوند دغه خصوصيت به د شعوري انتخاب له لارې له سره سم تر ډېره وخته خپل اهميت وساتي .

تر هغه دمخه چې د انګرېز د کاپيټاليزم پرمختيايي هڅې د هند له لارې ځپه دې سيمې ته د خپل سياسي نفوذ جريانونه رارسوي د پښتونخوا په لوی لاړوبې کې د اجتماعي _ اقتصادي ژوندون ټول چارې له سيمه ايزو شرايطو سره سم د انکشاف په خپله طبيعي مجرا کې روانې وې . خو د نولسمې پېړۍ له پيله چې د برتانيې او روسيې د نفوذ غځ سياسي بهيرونه په سيمه کې يو د بل سره مخامخ کېدو ته نږدې کېده او د تودې سيالۍ درجې ته رسېده، نو د هند د برتانوي حکومت نمايندګانو له افغاني سردارانو سره خپلې اړيکې ، ټينګې پيل کړې او د متقابلو روابطو ګڼې چارې يې د لومړي ځل لپاره د تړون تر معاملې پورې ورسېدې . له دغو ټينګو راهيسې ټول سياسي جريانونه چې د تودو دوستيو او خونړيو دښمنيو پرله جاروتلو ځغړنې يو په بل پسې را ګرځنديې، د پښتونخوا سياسي قيافه يې له يوې حالې ځپه بل ته اړوله .تقريباً د يوې پېړۍ په اوږدو لانجو او جګړو کې هم دننه او هم دباندې مصلحتونه په داسې سياسي موازنه کې د يو نسبتي ثبات ټکي ته ورسېده چې د برتانوي هند له منافعو سره سم واحده طبيعي پښتونخوا په متعدده سياسي پښتونخوا باندې واوښته . د نولسمې پېړۍ د وروستۍ لسيزې په لومړي نيمايي کې چې د "ډيورنډ" په نامه يوه ارضي ليکه په واحده جغرافيه کې د برتانوي حاکميت او حکمت په اساس راکش سوه، نو د پښتون ملت په تاريخي پيوستون کې يې د ډېرو ټلتون طبيعي چاخو ته سياسي لاره خلاصه کړه . دا ليکه که څه هم تر اوسه کوم محسوس واقعيت نه لري او نه يې د خلکو تر منځ د اندوروند مخه نيولې ده خو په دې سبب چې پښتانه د ملي

توحيد له پلوه د پياوړي رشد مرحلې ته نه وه رسېدلي، نو په دې وسيله يې له يوه غښتلي سياسي او اقتصادي تمرکزه څخه محروم کړه، او د دې په نتيجه کې يې هغه مشترك ملي احساس له زوره څخه واچاوه چې له کمزورو سره يې محلي او قبيلوي جرياناتو له نوي سره څخه په هر گوټ او هره ټټه کې ډېر زور واخيستى.

نن ورځ چې په نړۍ کې د پياوړو ملتونو ترمنځ ډېر پاخه، پنځه کانکري د والونه د غښتلو وسلو له ساتنې سره بيا هم د خلکو د ملي توحيد جذباتو له بې څه راوړ وله، خو پښتنو ته تر اوسه لا هم هغه ليکه چې د مړ کړ پر مخ يې کرښه په سترگو نه ليدله کېږي او تش د منحوسې يا فرضي ليکې په ناوړه نامه ډېر شاعرانه کښل ورته کېږي، بيا هم ډېر پر ټای پاتې ده او له هر اړونه تلو، راتلو سره يې عملاً د پښتني قوميت د تاريخي رشد او توحيد په مخ کې د قاف د لوی غره په سويه د تجزيې خپل زوړ نقش ساتلی دی.

که د دې منحوسې يا مسعودې ليکې پر سياسي اغېزو باندې غور وسي نو په ښکاره ليده کېږي چې پښتانه له خپلو ټولو ملي، تاريخي، اجتماعي، اقتصادي، کلتوري او اعتقادي گډو مشترکاتو سره په درو سياسي حوزو کې ويشل سوي دي چې د افغانستان، آزادې قبايلي سيمې او پاکستان په ترکيب کې يې درې بېلابېل ايتنيکي _ اجتماعي هويتونه اخيستي دي.

دغه هويتونه د خپل اجتماعي _ اقتصادي او کلتوري _ سياسي خصوصياتو له کبله هم خپل ترمنځ ال يا ډېر توپيرونه لري. هغه هويت چې د افغانستان په ترکيب کې اوسي د اکثريت په حساب فيوډالي خصلت ډېر تمثيلوي. هغه چې په آزاده قبايلي حوزه کې راغلي دي د پاتريارکليزم د

دورې كموني مشخصات په ان كې ساتي او هغه چې په پاكستان كې ژوند كوي د كاپيټاليزم له موازينو او موسساتو سره ډېر شناخته سوي دي .خو د كاپيټاليزم د رشد لپاره البته تر خپلې علاقې دباندې په سند او پنجاب كې خورا زيات ډاډه امكانات لري .

د آزادې قبايلي حوزې پښتانه هم د هغو شرايطو په زمينه كې چې د برتانوي هندواكمنۍ پخوا لا د سوداگرۍ او سلاپور په برخه كې مهيا كړي وه، خپلې جنوبي خوا ته پوره متمايل ښكاري .

په دغسې حالاتو كې چې د اقتصادي او سياسي تمركز پر بنا د ټولو پښتنو ملي تمركز په كومه زمينه كې ان تيارولاى يا سمبالولاى سي، هغه حاده پوښتنه ده چې په سيمه كې د نن ورځې روانو جرياناتو تر بل هر وخت په مبرمه توگه د پښتانه مخ ته اچولې ده . هغه پښتانه چې ډېره زمانه د سياسي نقش له مداره وتلي وه او چا يې تش نوم نه اخيستى، خو نن تر پخوا لا په ډېر اهميت يو ځل بيا په داسې دريځ كې راغلي دي چې د نړۍ بلابلې هيوادونه په پښتو باندې خورا پراخ تبليغات ورته كوي او هر ټوك غواړي د دوى تاريخي نقش د خپلو منافعو په خدمت كې وگماري .

نو ټوك چې له پښتانه څخه هر څه غواړي او يا دوى چې هر څه كوي خو دا رسالت يې اورومرو هر وگړي ته گوري چې د تمركز خپله مسئله په هيڅ راز حالاتو كې له نظره ونه باسي . كه دغه ضرورت چا له پامه واچوه نو به هر وخت د لوى اكثريت په حالت كې هم د واړه اقليت په تول د ارزښت نه سي . دا به نو ضرور د تاريخي انتخاب هغه فتوا وي چې دغه ملت د نورو لپاره خپل موجوديت په سياسي انتحار كې پاى ته رسوي .

د تمركز پوښتنه هم يوه ساده خبره مه بولئ . په غرنيو سيمو كې د غ ښتلي اقتصادي رشد مسئله نه آسانه خبره ده او نه هم ډېره اقتصادي .

سر، ره پر دې هلته تر سرمايه دار دمخه د مناسباتو او روابطو پاخه خن ونه د داسې يو ملي تمركز د ودې لپاره په ب ه او ژر تر ژره هغو مساعدو شرايطو ته اجازه نه سي وركولای چې پ تون د كل په توگه ضرورت ورته لري . په سند او پنجاب ك هم دا امكان ډ ر واره داره نه ئ، كه دغه شان يو انكشاف هلته د ملي تضادونو داخلي جريانونه نور هم د مشكلاتو له بابته حادې درج ته رسوي . د افغانستان ا وبی كه ه هم د پ تنو تاريخي كور دی او د هرې سياسي حوزې پ تانه د تاريخي سابقې په وياړ دې خوا ته په زړه ك زيات تمايل لري، خو د خداداد مملكت د تور فيوډاليزم د سياسي اختناق په ډ ره اوږده دوره ك د اجتماعي _ سياسي ذهنيت له پلوه داس مسخه سوی دی چ هر ډيموكرات ي لا هم په شعوري يا لا شعوري توگه د شرقي استبداد ر تينی ممثل دی . د ژوندي مثال په ډول هغه آزادي چ جعفر ا كزی ي په بلوچستان ك د نظامي جنرال د كلك ديكتاتور په دوران ك لري، نوميالي ي په وله ژوند ك ، حتی د معتبر په حالت ك لا هم سلمه برخه په خوب نه ده ليدل . مور زياتره په خورا حيرت ك پاتي و چ كله ناكله د پاكستان د حكومت سرسخته مخالفان افغانستان ته په خپل دولتي پاسپورټ را ي او دلته په ازاده خوله د خپل دولت پر ضد سياسي بيانونه كوي، خو بيا هم سر سلامت او گوړا سلامت بيرته په ب غمه زړه پاكستان ته ي او هلته وك ه نه ورته وايي . محمدشاه كاكاخ ل ته هم مور هي پاته و چ د پاكستاني توب له بركته ي په دوه پاسپور ه ژوند كاوه او دلته هلته د ايلچي په شان هغه ته نه بند و نه زندان . د اكبر په مصنوعي نامه افراسياب خ ك هم زمور په خارجه وزارت ك د لوي مراجع خورا غ س ی و، خو مور د خپل افغاني تابعيت له شامته د هغه وزارت په دروازه

ک وك نه پر دي . نورې داسې معماوې هم پر دې باندې قياس ک ئ . مور ته که د خدای ر تیا وویل سي داسې چارې په خپل ساده ذهن ک پ چلا معماوې کاري او په منطقي ارتباط يې کورټ نه پوه و . کـه معکوس مثال يې په وله تاريخ ک وك نه سي وولای .

د ژوندانه د گ و خصو ياتو د رشد مخه ايي هر چ رې ل يا چ ره بنده وي، اما زمور په پاکه خاوره ک د رشد د ترور او وژلو وبايي ناروغي خپره ده . که په کندهار ک د کو په سويه، يا په ننگرهار ک د پ ور په سويه او يا په کابل ک د راولپن په سويه د بورژوازي ديموکراس فضا من ته راسي، نو افغانستان تر بل هر ای د پ تنو لپاره د تمرکز په حساب مناسب دی . لاکن دلته پر نورو پ و او کاره مقاومتونو سرب ره دې پلو ته په تمرکز ک د ملي ترکيب هغه موازنه ارومرو چ پ . ي چ د يوې پ په دوران ک د يو چا په گ ه او د بل چا په تاوان تر استعماري طرح لاندې ينگه سوې ده . د دې راز کورنيو مقاومتونو سياسي قرين په هغه وخت ک لا راسرب ره سوې وې چ افغاني سردارانو د پ تونستان کاذبه داعيه مخ ته اچول وه .

زما ه په ياد دي چ يو وخت پاکستاني واکدارانو په خپلو تبليغاتو ک زمور واکداران په دې باندې مخامخ تهديدوله چ راسئ د ول پ تون مسئله تر من سره مطرح ک و . خو دې تاريخي اقدام ته زمور خوا ان نه سوای ينگولای، که په دې پوه ده چ برى به د چا وي .

د ثور د اجتماعي انقلاب په تودو او توپاني ور و ک داس هيله ک ده چ د سوسياليزم د انساني او ارماني شعارو له پوره ک دو سره به ايي د قبايلي او پاکستاني حوزې پ تانه د افغاني پ تنو د ابادیو او اديو له ليدو سره د خپلو غو تنو د پوره ک دو په هيله دې خوا ته رامات

سي او د خپل بنيادي پيوستون اړيکـ به په سياسي پيوستون کـ نورې هم ينگ کـ ي . د دغـ زمانـ لر او برې خاطرې به له هر چا سره اوس هم ډ ـرې وي، خـو پـه دې جملـه کـ زمـا دا خبـره نـه هـ رـ ي چـ زمـور يـوه تـ ـتـ دلي پـ ـتانه تـه پـه کراچـ کـ يـو پاکستاني پـ ـتانه ويلي وه چـ تاسـ خوډ ر بختور ياست او مور به د خدايه ارمان نه کولای چـ ستاسـ د غور ـنگ روانه ـپه تر مـوره هـم را رسـ ـدلـ واى . له بـده مرغه زمـور د خوا اجتماعي شعارونه چـ په عمـل کـ خـورا ژر پـه انفرادي سرا ـيو باندې بدل سوه نو ـوا ـهيلـ مو له يـوه مخـه سرچپه واو ـتـ او حسابونه مو گرده معکوس وخاته .

د روانو پ ـچلو جرياناتو په بهير کـ چـ د پـ ـتنو ملي تمرکز د جنـوب په پلو کـ د پاکستان د ډ ر چ پ ـدلي حالت د ثبات له منافعو سره هم بـشپ سمون خوري، نو ـکـه د هغه هيـواد سياسي تمـايلات همـدا اوس لا بـ ـ له کومه ډاره د کانفدارسيون په هغه طرحه کـ مخ ـکاره کوي چـ تـر نظـامي فشار لاندې پر مور تپل کيـ ي .

په هر حال که په شمالي پلو کـ د پيوستون امکانات د تل لپـاره دلتـه تاريخ نفي کـ ي وي، نو بيا پر پـ ـتانه باندې ـوك دا پـ ه نه سي اړولای چـ خپله ملي کـ د ـيا اا ـهلته ودانه کـ ي چـ د مـادي او معنـوي رشـد پـه مخ کـ يـ ـخنـ ونه ا ـوي، ـکه د ژوندانه ازمويـ ـتونو دا فلسفه په پـ ـتو کـ تثبيت کـ ې ده :

"چې بنه، هلته دې شپه" .

ماخذونه

د شمارې په هغه ترتيب چې په دې ليکنه کې راغلي دي .

1. K . Marx and F . Engels, Selected Correspondence, Moscow, 1954 .
2. K . Marx and F . Engels, The German Ideology, Moscow, 1964 .
3. Grout of Authors, A Dictionary of the Social Sciences, U . S . A, 1965 . .
4. S . A . Dange, India : From Primitive Communsim to Slavery, New Delhi, 1977 .
5. F . Engels, The Origin of the Family, Private Property and the State, Moscow, 1977 .
6. G . V . Plekhanov, Fundamental Problems of Morxism, Moscow, 19…
7. Debiprasad Chattopadhyaya, Lokayata, A Study in Ancient Indian Materialism, 4th Edition, New Delhi, 1978 .
8. **د آريانا مجله، دريمه گ ه،** 1367**، کابل .**
9. Encyclopaedia Britanica, U . S . A 1970 .
10. Gankovsky yu . v . The people of Pakistan, Moscow, 1971 .
11. **عبدالحی حبيبي، د پ تو ادبياتو تاريخ،** 1325**، کابل .**
12. The New Rashtria Atlas, New Delhi, 1964 .
13. Raverty H . G, Grammar of the Pakhto, Pashto Language of the Afghan,)Second Edition(, London, 1895 .
14. **عبدالحی حبيبي، تاريخ مختصر افغانستان،** 1346**، کابل .**
15. Bellew H . W . Afghanistan, A Political Mission in

. 1857, Muradan, 1862

16. Bellew H . W . The Races of Afghnistan, 1880)Reprint(Delhi, 1982, (د نوميالي پ تو ترجمه، قلم نسخه) .

17. منهاج الدين، طبقات نا ري، جلد دوم، 1343، كابل .

18. د ورم مجله، دريمه گ ه، 1354، كابل .

19. نوميالى، د پ تو د ادبياتو د تاريخ يوه تيوريكه طرحه، قلمي نسخه، 1984 .

20. Ravarty H . G Dictonary of the Pakhto)first published 1860(Karachi, 1980 .

21. مهمند، محمدگل، پ تو سيند، دوهم وك، د (س) حرف، 1316، كابل .

22. محمدابراهيم عطايي، د پ تني قبيلو ا طلاحي قاموس، 1357، كابل .

23. پ تو _ پ تو تشريحي قاموس، لور وكه، 1365 – 1358، كابل .

24. حبيبي، عبدالحى، تاريخ افغانستان بعد از اسلام، جلد اول، 1345، كابل .

25. Debiprasad Chattopadhyaya, Indian Philosophy, New Delhi, 1979 .

26. Marx K . A Contribution to the Critique of political Economy, Moscow, 1977 .

27. درو زه، اخوند، تذكرة الابرار والاشرار، پ ور، 1287 هجري .

28. Groups of Authors, A Histroy of India . Vol . 1, Moscow, 1979 .

29. Marx Engels, Pre-Capitalist Socio-Economic Formation, Moscow, 1979.

30. **خ ك، خوشال، دستارنامه**، 1345، **کابل** .

31. **خ ك، افضل خان، تاريخ مر ع**، 1974، **پ ور** .

32. **الفينستون، د کابل سلطنت بيان، لوم ى ـوك، د کاکا او سوبمن ترجمه**، 1359، **کابل** .

33. Group of Authers, Fundamentals of Political Economy, Moscow, 1980.

34. **رودکي، اشعار ابو عبدالله، نشريات عرفان، دوشنب ، تاجکستان**، 1987 .

35. **معلوف، لويس، المنجد، بيروت**، 1947 .

36. **عميد، حسن، فرهنگ عم د، ايران**، 1353 .

37. **آريانا مجله، دوهمه گ ـه، د عطايي مقاله**، 1363، **کابل، (پر حدودالعالم د اتنوگراف له نظره بحث)** .

38. **عبدالله، افغاني نويس، لغات عام انه فارسی افغانستان، چاپ دوم**، 1364، **کابل** .

39. **عطايي، محمدابراهيم، خ ل او و ش**، 1360، **کابل** .

40. Bellew H . W . Dictionary of the Pakhto or Pukshto Languate, London, 1867.

41. **د ميا سيد رسول رسا، ارمغان خوشال، سره د مقدم ، يونيورس ي بوك ايجنسي، پ ور ار** .